

Jaarverslag

2018

Jaarverslag 2018

Vastgesteld door het bestuur van
Stichting Pensioenfonds Hoogovens
op 14 mei 2019

Inhoud

Bestuursverslag

• Belangrijke ontwikkelingen	6
• Meerjarenoverzicht van kerncijfers en kengetallen	8
• Profiel en toekomstparagraaf	9
• Financiële positie	10
• Pensioenen	12
• Beleggingen	19
• Uitvoeringskosten	27
• Integraal risicomanagement	30
• Verantwoording Raad van Toezicht	35
- Reactie bestuur	37
• Verslag van Verantwoordingsorgaan	38
- Reactie bestuur	40

Jaarrekening 2018

• Balans per 31 december	42
• Staat van baten en lasten	43
• Bestemming van het saldo van baten en lasten	43
• Kasstroomoverzicht	44
• Toelichting op de jaarrekening	45
• Toelichting op de balans	50
• Toelichting op de staat van baten en lasten	56
• Risicoparagraaf	60

Overige gegevens

• Actuariële verklaring	70
• Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	72

Bijlagen

• Bijlage 1: Personalía	76
• Bijlage 2: Overige functies	78
• Bijlage 3: Bestuursaangelegenheden	79
• Bijlage 4: Begrippenlijst	81

Bestuursverslag

Belangrijke ontwikkelingen

In dit onderdeel van het Jaarverslag 2018 wordt op hoofdlijnen ingegaan op de ontwikkeling van het pensioenfonds en de onderwerpen die in 2018 een belangrijke plaats op de agenda van het bestuur hebben gehad. In de hoofdstukken hierna worden deze onderwerpen meer in detail behandeld.

Financiële positie: ontwikkeling dekkingsgraad

De dekkingsgraad daalde in 2018 van 115,3% naar 110,2%. De daling voltrok zich vrijwel geheel in de maand december. De beleidsdekkingsgraad steeg van 113,2% naar 115,8%. Omdat de beleidsdekkingsgraad ultimo 2017 onder het vereiste niveau van 122% lag, is in 2018 een herstelplan ingediend. De Nederlandsche Bank (DNB) heeft ingestemd met het herstelplan. Eind maart 2019 is een geactualiseerd herstelplan ingediend. In beide herstelplannen zijn geen kortingsmaatregelen aangekondigd. Wel duurt het naar verwachting nog een aantal jaren voordat Stichting Pensioenfonds Hoogovens uit herstel is.

Om vast te stellen of Stichting Pensioenfonds Hoogovens over de lange termijn de doelstellingen en ambities ten aanzien van toeslagverlening kan waarmaken voert het pensioenfonds een haalbaarheidstoets uit. De uitkomsten van de haalbaarheidstoets die in 2018 is uitgevoerd bevestigen de haalbaarheid hiervan.

Pensioenen: premie, toeslagen, regeling en communicatie

Voor de periode 2018 tot en met 2020 is een premieniveau van 29% afgesproken. De kostendekkende premie voor 2018 was 23,4%. Het verschil van 5,6 procentpunt is via het toeslagendepot gebruikt voor het toekennen van toeslagen aan actieve deelnemers.

De hoogte van de toeslagverlening baseert het pensioenfonds op de beleidsdekkingsgraad per eind oktober. Deze kwam uit op 116,2%. Op grond daarvan is een toeslag van 0,83% verleend aan actieven en 0,87% aan pensioenge-rechtigden. Actieven hebben vanuit het toeslagendepot een toeslag ontvangen van 0,87%. Hoewel deze toeslagen hoger zijn dan de afgelopen jaren, liggen ze lager dan de geambieerde toeslagen op basis van de loon- en prijsinflatie. De indexatieachterstanden liepen hierdoor verder op.

De pensioenregeling is aangepast naar aanleiding van een wijziging in de wettelijke bepalingen over afkoop van kleine pensioenen. Afkoop van een klein pensioen vindt niet meer plaats twee jaar na uitdiensttreding, maar op verzoek van de gepensioneerde bij pensioeningang. Tevens is een precisering aangebracht bij de te hanteren actuariële factoren voor de vaststelling van de pensioenuitkering.

Pensioenen: AVG

In 2018 heeft het pensioenfonds het privacyreglement Stichting Pensioenfonds Hoogovens aangepast en wijzigingen doorgevoerd die voortvloeien uit de Algemene Verordening Gegevensbewerking (AVG). Ter bevordering van de bewustwording zijn de medewerkers op het terrein van deze nieuwe wetgeving getraind. Deze training was toegespitst op de werkzaamheden van de betrokken medewerkers.

Beleggingen: rendement en portefeuille

In 2018 kwam ons beleggingsrendement uit op -/ 1,4%. Dit negatieve rendement is vooral veroorzaakt door de daling van de aandelenkoersen in het vierde kwartaal en met name in december. Door de daling van de rente stegen de pensioenverplichtingen met 3,7%. Deze factoren bepaalden in belangrijke mate de daling van de dekkingsgraad.

Aanpassingen in de beleggingsportefeuille in 2018 betreffen vooral Europees vastgoed. De creditportefeuille is uitgebreid met een aantal managers die beleggen in onderhandse leningen (direct lending). Voor wat betreft aandelen zijn passieve beleggingen in emerging markets gedeeltelijk ingeruild voor meer actieve strategieën.

Beleggingen: maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB)

Stichting Pensioenfonds Hoogovens is zich ervan bewust dat eigenaarschap van beleggingen maatschappelijke verantwoordelijkheid met zich meebrengt en handelt hiernaar. Het MVB-beleid is gebaseerd op de United Nations Principles for Responsible Investment (UNPRI) en past in onze doelstellingen. In 2018 heeft het pensioenfonds het IMVB-convenant (brede spoor) ondertekend en werkte het actief mee aan de eerste vormgeving hiervan. Om invulling te geven aan het MVB-beleid heeft Stichting Pensioenfonds Hoogovens een specialistische database met ESG-scores en -analyses aangeschaft. Hiermee kan het pensioenfonds bijvoorbeeld het ESG-profiel van de portefeuille vergelijken met standaard marktindices. MVB is op verschillende bijeenkomsten van het bestuur, de Balans- en beleggingscommissie (BBC) en met achterbannen aan de orde geweest. Net als in voorgaande jaren is in 2018 conform het stembeleid in praktisch alle gevallen actief gebruik gemaakt van het stemrecht dat voortvloeit uit het aandelenbezit van Stichting Pensioenfonds Hoogovens.

Uitvoeringskosten

Onze pensioenuitvoeringskosten stegen van € 4,9 miljoen naar € 5,1 miljoen. Deze beperkte stijging is vooral ontstaan door éénmalige kosten voor het uitbreiden van de functionaliteit van de pensioensystemen. Deze uitbreiding komt deels voort uit gemaakte afspraken in de cao van de werkgever en voor het andere deel uit het verbeteren van de communicatie met de verzekerden in het pensioenfonds. De vermogensbeheer- en transactiekosten stegen naar € 36 miljoen vooral als gevolg van investeringen in credits en vastgoed conform het transitiepad naar de strategische portefeuilleverdeling. Met een aantal van deze nieuwe externe vermogensbeheerders zijn prestatieafhankelijke vergoedingsstructuren afgesproken. De stijl van de beleggingsportefeuille als geheel is hierdoor actiever geworden hetgeen gepaard gaat met hogere kosten. Hier staat naar verwachting een hoger rendement tegenover. Met een aantal bestaande externe vermogensbeheerders is succesvol onderhandeld over lagere tarieven.

Uit een over 2017 uitgevoerd onderzoek door een onafhankelijk benchmarkinstituut blijkt dat onze uitvoeringskosten aanzienlijk lager zijn dan bij andere vergelijkbare pensioenfondsen.

Integraal risicomanagement

Integraal risicomanagement is een belangrijke prioriteit. Het bestuur evalueert twee keer per jaar het strategisch financieel beleid. Uit deze evaluaties is in 2018 geconcludeerd dat er geen aanleiding is tot aanpassingen van het beleid. Een uitgebreidere evaluatie, onder andere met behulp van een ALM-studie, is gepland voor 2019. Het bestuur heeft een contingency-beleid vastgesteld. Dit is bedoeld voor situaties waarin sprake is van plotselinge marktstress waarbij op (zeer) korte termijn acties vereist kunnen zijn. Met betrekking tot de integriteitrisico's (SIRA) en ICT zijn risico-evaluaties gehouden, met daarop volgende herijkingen van het beleid.

IORP-II

Belangrijk onderwerp in 2018 is geweest de implementatie van de Europese richtlijn IORP-II (waaronder de inrichting van sleutelfuncties en de bepaling van sleutelfunctiehouders). Het bestuur heeft in 2018 de consequenties van deze wetgeving bezien en de voorgenomen invulling besproken met de Raad van Toezicht (RvT) en DNB. Inmiddels is gestart met de implementatie. Voor wat betreft de sleutelfunctiehouders is gekozen voor professionals buiten het bestuur, met functionele rapportagelijnen naar het bestuur en een eigen escalatielijijn naar de RvT.

Bestuursaangelegenheden

2018 was een intensief jaar, met grote uitdagingen die veel van het bestuur, de RvT, het Verantwoordingsorgaan (VO) en de uitvoeringsorganisatie hebben gevraagd.

De belangrijkste bestuurlijke prioriteiten heeft Stichting Pensioenfonds Hoogovens opgenomen in de notitie Besturen in Control, die medio 2018 is vastgesteld. Het gaat hierbij in de eerste plaats om prioriteiten op het terrein van de governance, gericht op de verbetering van de effectiviteit van het bestuur en op de relatie met de verschillende governance-organen (zoals het VO en de RvT) en vertegenwoordigende organisaties. Het bestuur werkt inmiddels aan de hand van een dashboard voortrollende beleidsagenda, een van de initiatieven voortvloeiend uit Besturen in Control.

In het verslagjaar heeft het bestuur zich, in de tweede plaats, diverse malen gebogen over de strategische risico's en de risicobeheersing.

In de derde plaats stond 2018 in het teken van de invulling van de vacatures in het bestuur. Twee vacatures zijn in 2018 ingevuld. Het merendeel van de huidige bestuursleden is minder dan twee jaar lid. Het hiermee samenhangende continuïteitsrisico heeft de aandacht van het bestuur. De profielschets van het bestuur is in 2018 opnieuw vastgesteld en is leidend bij de werving van nieuwe bestuursleden. Voor de invulling van de huidige vacatures zijn kandidaten vanuit de deelnemers respectievelijk pensioengerechtigden in beeld. Bij de rekrutering hiervan speelt het Opgvolgingsplatform van Tata Steel Nederland een belangrijke rol. Het doel van het Opgvolgingsplatform is dat elk van de geleidingen tijdig een gekwalificeerde (beoogde) bestuurder ter beschikking heeft.

Code Pensioenfondsen

Het bestuur betreft de Code Pensioenfondsen bij het beleid op de betreffende onderwerpen. Periodiek buigt het bestuur zich over de naleving van alle bepalingen in de Code. Hieruit blijkt dat het pensioenfonds aan het merendeel van de bepalingen voldoet. Van een (gering) aantal bepalingen wijkt het pensioenfonds gemotiveerd af.

Meerjarenoverzicht van kerncijfers en kengetallen (bedragen in mln. €)

	2018	2017	2016	2015	2014
Aantal verzekerden					
Deelnemers	9.771	9.439	9.206	9.228	9.198
Gewezen deelnemers	3.818	3.872	3.980	4.032	4.076
Pensioengerechtigden ¹	<u>14.861</u>	<u>14.968</u>	<u>15.011</u>	<u>15.147</u>	<u>15.273</u>
Totaal	28.450	28.279	28.197	28.407	28.547
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds					
Deelnemers	3.573	3.483	3.624	3.354	3.151
Gewezen deelnemers	479	501	537	508	459
Pensioengerechtigden	<u>3.511</u>	<u>3.461</u>	<u>3.472</u>	<u>3.267</u>	<u>3.259</u>
Totaal	7.563	7.445	7.633	7.129	6.869
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van de deelnemers					
	2	2	1	1	
Kenmerken voorziening pensioenverplichtingen					
Rijpingsgraad (in %)	46	46	45	46	47
Duration	17	17	18	18	17
Gemiddeld gewogen rentevoet o.b.v. UFR (in %)	1,3	1,5	1,3	1,7	1,8
Beleggingen voor risico van het pensioenfonds²					
	8.339	8.593	8.155	7.685	7.624
Beleggingen voor risico van de deelnemers²					
	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>—</u>
Totaal	8.341	8.595	8.156	7.686	7.624
Solvabiliteit en dekkingsgraad					
Aanwezig eigen vermogen excl. bestemmingsreserve	774	1.137	497	545	745
Beleidsdekkingsgraad (in %)	115,8	113,2	101,3	108,2	116,2
Feitelijke dekkingsgraad (in %)	110,2	115,3	106,5	107,6	110,9
Reële dekkingsgraad (in %)	94,5	90,6	82,2	87,2	
Minimaal vereiste dekkingsgraad (in %)	104,2	104,2	104,2	104,2	104,2
Vereiste dekkingsgraad op basis van feitelijke mix (in %)	122,5	123,5	121,5	120,0	115,3
Vereiste dekkingsgraad op basis van strategische mix (in %)	121,6	122,0	121,1	118,3	112,2
Premie en uitkeringen					
Feitelijke premie basisregeling	125	113	112	105	102
Kostendekkende premie	157	160	143	119	114
Uitkeringen	254	248	244	243	244
Toeslagen in %					
Ambitie deelnemers	2,00	2,00	2,36	1,90	3,02
Toegekend deelnemers (inclusief inhaal)	0,83	0,21	0,00	0,00	1,94
Toegekend deelnemers uit depot	0,87	0,97	0,00	1,21	0,62
Achterstand cumulatief deelnemers	14,70	14,37	13,51	10,90	10,14
Ambitie pensioengerechtigden ³	2,10	1,33	0,42	0,66	1,05
Toegekend pensioengerechtigden ³ (inclusief inhaal)	0,87	0,14	0,00	0,00	1,33
Achterstand cumulatief pensioengerechtigden ³	16,37	14,95	13,61	13,14	12,39
Rendement in %					
Beleggingen	-1,4	7,1	8,0	2,6	14,9
Groeivoet van de verplichtingen	2,1	-1,5	8,4	5,3	19,7
Vijfjaarsgemiddelde beleggingen	6,1	7,1	8,6	9,3	10,1
Vijfjaarsgemiddelde verplichtingen	6,6	5,8	8,3	9,0	9,7
Kostenratio's					
Pensioenuitvoeringskosten (€ per deelnemer)	207	200	187	181	167
Vermogensbeheerkosten (% gemiddeld belegd vermogen)	0,34	0,27	0,26	0,28	0,31
Transactiekosten (% gemiddeld belegd vermogen)	0,08	0,10	0,08	0,08	0,07
Totale uitvoeringskosten (% gemiddeld belegd vermogen)	0,48	0,43	0,39	0,42	0,44

¹ Exclusief ingegane arbeidsongeschiktheidspensioen, ² Inclusief derivaten met een negatieve waarde, ³ En gewezen deelnemers

Profiel en toekomstparagraaf

Het bestuur heeft in 2018 en 2019 in een aantal sessies de missie, visie, kernwaarden en ambities die de strategie van Stichting Pensioenfonds Hoogovens vormen, opnieuw doorgenomen. Dit is mede gedaan vanwege een aantal mutaties in het bestuur. Dit heeft geleid tot doorleving en een verdere aanscherping van de strategie. De uitkomsten zijn ook besproken met het VO en de RVT, waardoor de strategie ook vanuit het perspectief van de geledingen in het VO is verankerd. De strategie van het pensioenfonds kan als volgt worden samengevat:

Missie (Waarom SPH bestaat)	De missie van SPH is het structureel goed uitvoeren van de pensioenregeling van de Sociale Eenheid IJmuiden en het zorgvuldig beheren van de daarbij behorende toevertrouwde gelden
Kernwaarden (Waar SPH in gelooft)	<ul style="list-style-type: none">• Samen• Eenvoud• Betrouwbaar• Proactief en wendbaar• Persoonlijk betrokken
Visie (Waar wil SPH naartoe)	Het pensioenfonds realiseert een goed pensioen door het samen te doen, waarbij collectiviteit en risicodeling belangrijke uitgangspunten zijn
Ambities (Wat ambitieert SPH)	<ul style="list-style-type: none">• Betaalbaar en waardevast pensioen• Laagdrempelig en hoog serviceniveau• Voorbereid op de toekomst

De strategie is vastgelegd in een nieuw strategiedocument. Op strategisch niveau zet dit document de missie, kernwaarden, visie en ambities van het pensioenfonds uiteen, zoals hierboven afgebeeld, met een verdere toelichting. Op tactisch niveau biedt dit strategiedocument het pensioenfonds handvatten voor het operationaliseren, monitoren en evalueren van de gekozen strategie. Om de robuustheid van de strategie te testen, heeft het bestuur een aantal scenario's doorgenomen op mogelijke effecten van de strategie. Hier zijn vervolgcacties uit voortgekomen die het bestuur de komende periode zal oppakken.

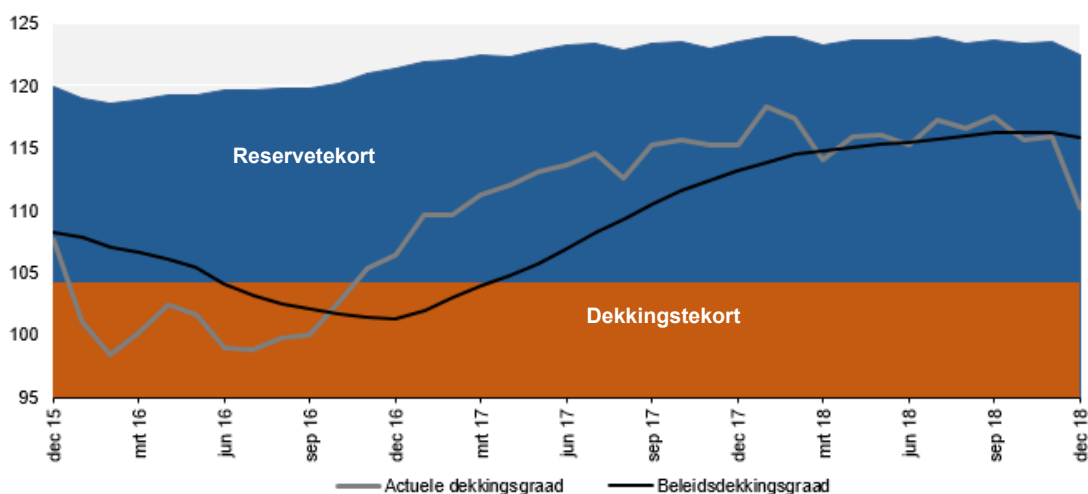
In de financiële opzet is sprake van een spanning met de toeslagambitie. In 2018 verslechterde de financiële positie vanwege de daling van de dekkingsgraad. Volgens het in 2019 ingediende herstelplan duurt het herstel daardoor langer dan eerder was voorzien en is ook de termijn vanaf wanneer volledige toeslagen kunnen worden verleend verlengd. De verwachting is dat er slechts een geringe kans bestaat dat de achterstanden kunnen worden ingehaald. Pas bij een beleidsdekkingsgraad van meer dan circa 125% is een vijfde van het meerdere per jaar beschikbaar voor inhaalindexatie. Gegeven de restricties die vanuit het financieel toetsingskader (FTK) worden opgelegd zijn er echter weinig factoren waar het bestuur op dit punt invloed op kan uitoefenen.

Financiële positie

Eigen vermogen en dekkingsgraad

In 2018 daalde het eigen vermogen van € 1.137 miljoen naar € 774 miljoen. De dekkingsgraad daalde daardoor van 115,3% naar 110,2%. De beleidsdekkingsgraad steeg van 113,2% naar 115,8%. Onderstaande grafiek toont de ontwikkeling van de (minimaal) vereiste dekkingsgraad, de dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad van 2016 tot en met 2018.

Ontwikkeling dekkingsgraad (in %)

Resultaat op beleggingen en rekenrente pensioenverplichtingen

In 2018 behaalde het pensioenfonds een negatief beleggingsresultaat van € 119 miljoen. Dit betekent een netto beleggingsrendement van - 1,4%. Vooral de zakelijke waarden, aandelen en credits hebben met € 248 miljoen negatief bijgedragen aan dit rendement. Vastgoed en Infrastructuur droegen met ruim € 56 miljoen positief bij aan het rendement. Het resultaat op de matching beleggingen kwam, door de gedaalde rente, uit op een positief resultaat van ruim € 75 miljoen. Het pensioenfonds waardeert de pensioenverplichtingen met de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur (RTS). De hieruit voortvloeiende gemiddelde rente (rekenrente) is in 2018 gedaald van 1,5% naar 1,3%. De waarde van de pensioenverplichtingen steeg daardoor met € 294 miljoen. Inclusief rentetoevoeging van - € 19 miljoen is dit resultaat in totaal € 275.

Resultaat op premie

In 2018 bedroeg de actuariële benodigde premie voor de inkoop van nieuwe pensioenopbouw € 129 miljoen. De daarvoor ontvangen premie kwam uit op € 101 miljoen. De rekenrente voor de inkoop van nieuwe pensioenopbouw is gebaseerd op de verwachte toekomstige kasstromen van actieve deelnemers en de RTS en is voor 2018 berekend op 1,7%. De ontvangen premie voor nieuwe pensioenopbouw is een gedempte kostendeckende premie op basis van een verwacht rendement van 5,05%. Rekening houdend met een opslag voor toeslagverlening van 2,35% leidt dit tot een rekenrente van 2,7%. Het verschil in rekenrente, 1,7% versus 2,7%, verklaart waarom de kosten van de inkoop van de nieuwe pensioenopbouw, ten bedrage van € 129 miljoen, hoger zijn dan de ontvangen premie van € 101 miljoen.

Sociale partners hebben voor de periode 2018 tot en met 2020 besloten de pensioenpremie op jaarbasis vast te stellen op 29% van de pensioengrondslag. In 2018 is op basis daarvan € 125 miljoen aan premie ontvangen. De kostendeckende premie voor de opbouw van pensioen in 2018 bedroeg 23,4% en komt overeen met een bedrag van € 101 miljoen. Het verschil van € 24 miljoen met de ontvangen premie is gedoteerd aan het toeslagendepot.

Toeslagen

Pensioenfondsen mogen toeslagen verlenen vanaf een beleidsdekkingsgraad van 110%. De beleidsdekkingsgraad is in 2018 gestegen tot 116,2% per eind oktober, dit is de peildatum die het pensioenfonds hanteert voor het toekennen van toeslagen. Het bestuur heeft daarom een toeslag van 0,83% kunnen verlenen aan deelnemers en 0,87% aan pensioengerechtigden en gewezen deelnemers. Het bedrag in het toeslagendepot is gebruikt voor een toeslagverlening aan actieve deelnemers van 0,87%.

Overige resultaten

Het aanpassen van de sterftegrondslagen aan de in 2018 geactualiseerde AG-prognosetafels (AG2018) en de ervaringssterfte van het pensioenfonds heeft geleid tot een daling van de pensioenverplichtingen met € 120 miljoen. Een

bedrag van € 76 miljoen komt voort uit de AG2018 en het restant van € 44 miljoen komt vanuit de ervaringssterfte. Het overige actuariële resultaat van € 9 miljoen is vooral veroorzaakt door een positief sterfteresultaat. De feitelijke pensioenuitvoeringskosten kwamen uit op € 5 miljoen terwijl eenzelfde bedrag is vrijgevallen uit de voorziening pensioenverplichtingen.

Onderstaande tabel toont de ontwikkeling in 2018 en 2017 van het eigen vermogen naar oorzaken.

Ontwikkeling eigen vermogen ten behoeve van de dekkingsgraad (in mln. €)

	2018		2017
Stand eigen vermogen per 1 januari		1.137	497
Beleggingen en rente pensioenverplichtingen			
Beleggingsresultaten	-119	577	
Rentetoevoeging en wijziging rente pensioenverplichtingen	-275	113	
Renteresultaat op pensioenverplichtingen en rente pensioenverplichtingen		-394	690
Ontvangen premie pensioenopbouw voor risico pensioenfonds			
Ontvangen premie	101	100	
Pensioenopbouw voor risico van het pensioenfonds	-129	-132	
Resultaat op premie		-28	-32
Ontvangen premie toeslagendepot		24	13
Toeslagverlening			
Voorwaardelijke toeslagen	-64	-13	
Toeslagen uit toeslagendepot	-31	-36	
Toeslagen		-95	-49
Overige resultaten			
Langlevens	120	-	
Overige actuariële resultaten	9	-4	
Overige baten	1	-	
Overige resultaten		130	-4
Saldo van baten en lasten		-363	626
Stand eigen vermogen per 31 december		774	1.123
Mutatie bestemmingsreserve		-	14
Stand eigen vermogen 31 december t.b.v. dekkingsgraad		774	1.137

Herstelplan

Het pensioenfonds heeft in 2018 een herstelplan ingediend bij DNB omdat de beleidsdekkingsgraad ultimo 2017 onder het vereiste niveau lag. In dit herstelplan staan de maatregelen genoemd om de beleidsdekkingsgraad binnen de termijn van tien jaar weer op het niveau van de vereiste dekkingsgraad te brengen. De maatregelen die in het herstelplan zijn opgenomen betreffen het niet verhogen van de pensioenen bij een beleidsdekkingsgraad lager dan 110% en een gedeeltelijke verhoging van de pensioenen bij een beleidsdekkingsgraad tussen 110% en circa 125%. Eind maart 2019 is een geactualiseerd herstelplan ingediend met daarin dezelfde maatregelen als het in 2018 ingediende herstelplan.

Haalbaarheidstoets

Het toetsen van de risicohouding gebeurt met de 'haalbaarheidstoets'. Met de door DNB voorgeschreven scenario's moet het pensioenfonds aantonen dat over een periode van 60 jaar de premie-inleg en het rendement op beleggingen samen voldoende zijn om de pensioenen te kunnen uitbetalen inclusief de beoogde toeslagen.

Met de dekkingsgraad als uitgangspunt wordt een pensioenresultaat verwacht van 104,2%. Het pensioenresultaat is de verwachte uitkering ten opzichte van de maximaal te bereiken uitkering op basis van prijsindexatie. Met dit resultaat wordt voldaan aan de toeslagambitie van het pensioenfonds. In het voorgeschreven slechtweersscenario komt het pensioenresultaat 28,5% lager uit. Dit is minder dan de door het bestuur vastgestelde maximale afwijking van 35%. Genoemde uitkomsten zijn gunstiger dan de haalbaarheidstoets van 2017. De haalbaarheidstoets die in 2018 is uitgevoerd leidt tot de conclusie dat de pensioenresultaten zich binnen de gestelde normen bevinden waarmee het feitelijk gelopen risico overeenkomt met de door sociale partners vastgestelde risicohouding.

Pensioenen

Doelstelling

Het pensioenbeleid is erop gericht om de pensioenovereenkomst zoals vastgelegd in het pensioenreglement uit te voeren onder de voorwaarden van de uitvoeringsovereenkomst. Bij het toekennen van nieuwe pensioenaanspraken in de verplichte collectieve uitkeringsovereenkomst wordt een premie in rekening gebracht op basis van een gedempte kostendekkende premie. Voor de vrijwillige premieovereenkomst in de vorm van een nettopensioenregeling vindt inleg (2018: € 0,7 miljoen) plaats op basis van een leeftijdsafhankelijke staffel en het vaste jaarsalaris boven het grensbedrag (€ 105.075 in 2018) van de collectieve uitkeringsovereenkomst. De aangesloten werkgevers hebben geen andere financiële verplichtingen dan het betalen van de overeengekomen premie. Er bestaat geen verplichting om eventuele tekorten aan te vullen.

In de pensioenregeling is overeengekomen dat de opgebouwde en ingegane pensioenen welvaartsvast respectievelijk waardevast worden gehouden onder de voorwaarde dat de financiële positie dit toelaat. Voor deelnemers streeft het pensioenfonds naar aanpassing van de pensioenaanspraken aan de cao-verhogingen bij Tata Steel IJmuiden en voor gewezen deelnemers en pensioengerechtigden naar aanpassing volgens de Nederlandse consumentenprijsindex. De financiering van deze voorwaardelijke aanpassingen in de collectieve uitkeringsovereenkomst moet komen uit het beleggingsrendement; er is geen reserve voor gevormd en er wordt geen premie voor betaald. In de vrijwillige premieregeling wordt het nettopensioenkapitaal belegd conform de beleggingsmix van het pensioenfonds. Bij beëindiging van het deelnemerschap wordt het nettopensioenkapitaal van de deelnemer omgezet in een pensioen in de verplichte collectieve regeling. Vanaf 58 jaar wordt standaard jaarlijks een deel van het kapitaal tegen het in dat jaar geldende tarief omgezet in nettopensioen.

De pensioenregeling en de uitvoeringsovereenkomst bieden de mogelijkheid tot het toekennen van toeslagen aan deelnemers voor zover die niet gefinancierd kunnen worden uit het beleggingsrendement (toeslagendepot). De werkgever kan hiervoor in enig kalenderjaar een bedrag betalen bovenop de kostendekkende premie.

Opgebouwde pensioenen

Om de opgebouwde pensioenen zeker te stellen dient het pensioenfonds op ieder moment een vermogen te bezitten dat gelijk is aan de waarde van de kasstromen van de opgebouwde pensioenen plus een wettelijk vereiste vermogensopslag van 4,2%. Dit wettelijke minimum komt overeen met een beleidsdekkingsgraad van 104,2%. Onder deze grens is er sprake van een dekkingstekort. Een dekkingstekort kan ertoe leiden dat het pensioenfonds de opgebouwde pensioenen moet korten. Bij een beleidsdekkingsgraad van ongeveer 85% (kritische dekkingsgraad) of lager is de verwachting dat het pensioenfonds niet binnen de wettelijke termijn kan herstellen en zullen de pensioenaanspraken en pensioenrechten moeten worden verlaagd.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de karakteristieken van de kasstromen per het einde van het boekjaar.

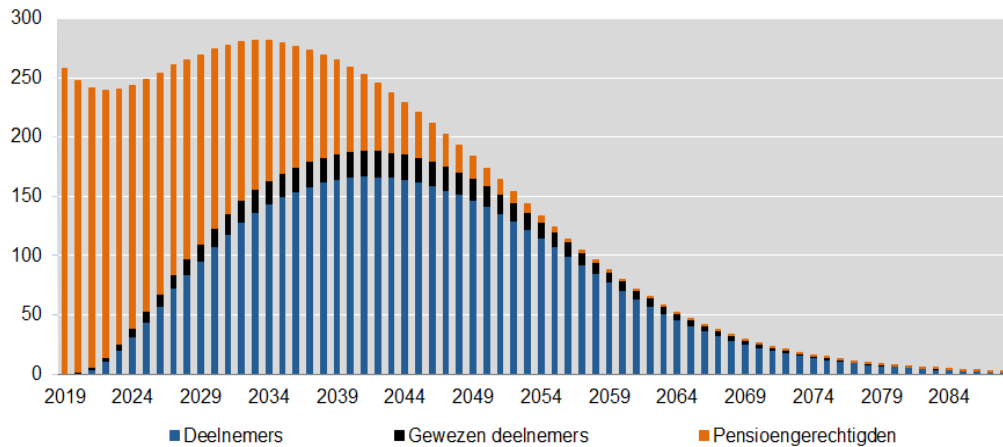
Kasstromen en waarde einde boekjaar (in mln. €)

	2018			2017		
	Kasstroom	Contante waarde	VPV (in %)	Kasstroom	Contante waarde	VPV (in %)
Deelnemers	5.182	3.572	47	5.256	3.483	47
Gewezen deelnemers	677	479	6	727	501	7
Pensioengerechtigden	<u>3.903</u>	<u>3.512</u>	<u>47</u>	<u>3.894</u>	<u>3.461</u>	<u>46</u>
Totaal pensioenverplichtingen	9.762	7.563	100	9.877	7.445	100
Kenmerken	Gemiddelde rentevoet in %	Duration		Gemiddelde rentevoet in %	Duration	
Deelnemers	1,5	24		1,6	26	
Gewezen deelnemers	1,4	23		1,6	24	
Pensioengerechtigden	1,0	10		1,1	10	
Totaal pensioenverplichtingen	1,3	17		1,5	17	

De contante waarde is berekend door de kasstromen contant te maken met de rentetermijnstructuur van DNB per ultimo 2017 en 2018. De contante waarde van de kasstromen van de opgebouwde pensioenen is gelijk aan de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds.

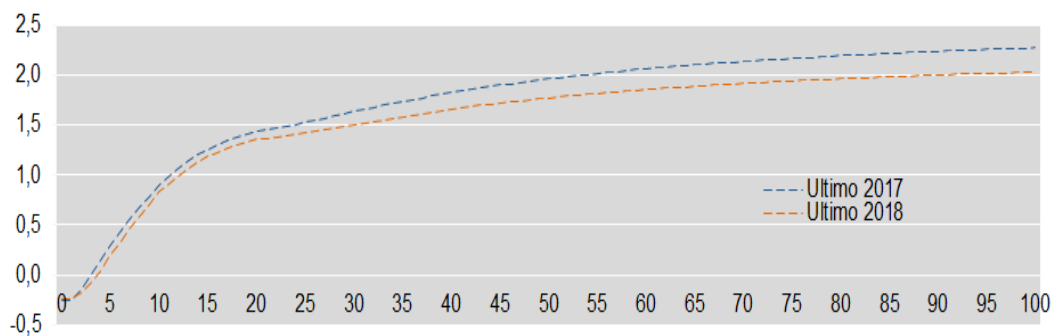
De opgebouwde nominale pensioenkasstromen van € 9.762 miljoen (zie onderstaande grafiek) worden gedekt door een belegd vermogen van € 8.339 miljoen. Gedurende de looptijd van de pensioenkasstromen dient een bedrag van € 1.413 miljoen aan beleggingsresultaten te worden gerealiseerd om de toegezegde nominale uitkeringen te kunnen betalen. Uitgedrukt in een beleggingsrendement moet er 0,8% per jaar worden verdiend. Dit is aanzienlijk lager dan de verwachte rendementen waar het pensioenfonds van uitgaat bij de beleidsontwikkeling. Voor de komende 15 jaar bedraagt het verwacht rendement op basis van het strategisch beleggingsbeleid ongeveer 4,5% per jaar.

Verwachte jaarkasstromen per einde boekjaar (in mln. €)

De contante waarde van de pensioenverplichtingen is berekend met de DNB-rentetermijnstructuur (zie onderstaande grafiek). Hieruit volgt een gemiddeld gewogen rentevoet van 1,3% per jaar waarbij in de eerste drie en een half jaar is gerekend met negatieve rentes.

Rentetermijnstructuur (RTS) per boekjaar (in %)

Premie en deelnemersbijdrage

Jaarlijks stelt het bestuur de hoogte van de kostendekkende premie vast en weegt daarbij de belangen evenwichtig af. In de uitvoeringsovereenkomst is met de werkgever overeengekomen dat het pensioenfonds de kostendekkende premie vaststelt op basis van het verwachte rendement. Daarbij is overeengekomen dat het pensioenfonds bij de vaststelling van de premie geen rekening houdt met zijn financiële positie.

Met het VO is besproken dat de werkelijke reële rendementen over een langere periode worden afgezet tegen verwachte reële rendementen waarmee de kostendekkende premie is vastgesteld. Vanaf 2006 tot en met 2018 is het gemiddelde verwachte reële rendement dat werd gehanteerd voor de premieberekening uitgekomen op 3,5% per jaar, het gerealiseerde reële rendement kwam uit op 4,4% per jaar en het nominale rendement op 6,0% per jaar. Voor 2019 is de kostendekkende premie conform het premiebeleid berekend met een verwacht reëel rendement van 2,7%, dit percentage is hetzelfde als in 2018.

In de uitvoeringsovereenkomst is een maximaal aan de werkgever in rekening te brengen premie vastgelegd. Deze betaalt voor elke werknemer een premie aan het pensioenfonds. Een deel hiervan verhaalt de werkgever bij de werknemer. De werknemers betalen een deelnemersbijdrage van 30% van de totale premie, de overige 70% betaalt de werkgever.

Voor 2018 is een premieniveau van 29% van de pensioengrondslag afgesproken. Dit is inclusief een opslag van 5,6 procentpunt bovenop de kostendekkende premie van 23,4%. Deze opslag is gebruikt voor de dotatie aan het toeslagendepot. In 2018 is daardoor een bedrag van € 24 miljoen gedoteerd aan het toeslagendepot dat is bedoeld voor het toekennen van toeslagen aan deelnemers.

De kostendekkende premie is met ingang van 1 januari 2019 vastgesteld op 22,8% van de pensioengrondslag. De daling ten opzichte van 2018 is het gevolg van de verjonging van het deelnemersbestand en aanpassing van de sterftekansen. Op basis van de uitvoeringsovereenkomst draagt de onderneming 29% van de grondslag af aan het pensioenfonds. Het verschil van 6,2 procentpunt wordt toegevoegd aan het toeslagendepot. De premie voor de WGA-hiaatverzekering is voor 2019 vastgesteld op nihil.

Toeslagen

Het pensioenfonds streeft er naar aanspraken van de actieve deelnemers aan te passen overeenkomstig de cao-verhogingen. Voor de ingegane pensioenen en de aanspraken van gewezen deelnemers streeft het pensioenfonds naar een toeslagverlening overeenkomstig de ontwikkeling van de consumentenprijzen. Het pensioenfonds houdt geen specifieke reserves aan om toekomstige toeslagen te kunnen financieren, wel is met sociale partners afgesproken om een extra premie bovenop de gedempte kostendekkende premie in rekening te brengen en te storten in een toeslagendepot. Dit toeslagendepot wordt aangewend om achterstanden in de toeslagverlening van deelnemers in te halen. De toekenning van toeslagen uit het depot vindt plaats op voorwaarde dat de beleidsdekkingsgraad gedurende drie maanden minstens 105% bedraagt. Indien de beleidsdekkingsgraad per 1 januari niet voldoet aan het hiervoor gestelde dan vindt toekenning uit het depot plaats op het eerste moment dat de beleidsdekkingsgraad gedurende drie aaneengesloten maanden minimaal 105% heeft bedragen. Per 1 januari 2019 is een toeslag ten laste van het toeslagendepot toegekend.

De beslissing over het verlenen van toeslagen baseert het bestuur op de beleidsdekkingsgraad per eind oktober. Ultimo oktober 2018 bedroeg de beleidsdekkingsgraad 116,2%. Tussen een dekkingsgraad van 110% en 124,9%⁴ wordt er een pro rata toeslag van de geambieerde toeslag toegekend. Dit resulteerde er in dat per 1 januari 2019 een toeslag van 41,5% van de ambitie is toegekend. De resterende 58,5% wordt bijgeschreven als in te halen achterstand. Voor deelnemers is een deel van de ontstane achterstand gecompenseerd door een toeslag die gefinancierd is uit het toeslagendepot. Samenvattend is in 2018 het volgende besloten:

- De pensioenuitkeringen en de pensioenaanspraken van gewezen deelnemers per 1 januari 2019 met 0,87% te verhogen, de ontwikkeling van de consumentenprijsindex in de periode tussen oktober 2017 en oktober 2018 bedroeg 2,10%. De achterstand neemt hierdoor toe met 1,23%;
- De pensioenaanspraken van deelnemers met 1,70% te verhogen, 0,83% hiervan is een reguliere verhoging gefinancierd uit overrendement en 0,87% uit het toeslagendepot. De cao-verhogingen in 2018 bedroegen 2%. De achterstand neemt hierdoor toe met 0,30%.

⁴ Toekomstbestendige indexatie (TBI) per 31 oktober 2018; TBI per 31 december is 123,4%.

Achterstand toeslagverlening

Periode	Toeslagverlening per	Achterstand pensioenge-rechtigden en gewezen deelnemers	Achterstand deelnemers
Toeslagverlening			
2008	1 januari 2009	2,78%	2,51%
2009	1 januari 2010	0,71%	0,50%
2010	1 januari 2011	1,57%	1,25%
2011	1 januari 2012	2,61%	1,76%
2012	1 januari 2013	2,87%	2,01%
2013	1 januari 2014	1,56%	1,25%
inhaal uit rendement	1 juli 2014	-1,00%	-1,00%
2014	1 januari 2015	0,72%	2,08%
2015	1 januari 2016	0,66%	1,90%
2016	1 januari 2017	0,42%	2,36%
2017	1 januari 2018	1,19%	1,79%
2018	1 januari 2019	1,23%	1,17%
Toeslagverlening uit toelagendepot			
2014	1 januari 2015		-0,62%
2015	1 januari 2016		-1,21%
2016 en 2017	1 augustus 2017		-0,77%
2017	1 januari 2018		-0,20%
2018	1 januari 2019		-0,87%
Totaal cumulatief		16,37%	14,70%

Per 1 januari 2019 bedraagt de cumulatieve achterstand ten opzichte van de ambitie voor actieve deelnemers 14,70% en voor pensioengerechtigden en gewezen deelnemers 16,37%. Het pensioenfonds verwacht met betrekking tot toeslagverlening voor de komende jaren dat er onvoldoende financiële ruimte is om de pensioenen (volledig) te verhogen met de prijs- en loonontwikkeling. De verwachting is dat er slechts een geringe kans bestaat dat de achterstanden kunnen worden ingehaald. Pas indien de beleidsdekkingsgraad hoger is dan het niveau waarbij volledige toeslagen kunnen worden toegekend (TBI-dekkingsgraad) is een vijfde van het meerdere per jaar beschikbaar voor het inhalen van toeslagen. TBI staat voor 'toekomstbestendige indexatie (toeslagverlening)'.

Onderstaande tabel geeft de ontwikkeling van het aantal verzekerden in 2018 weer.

Ontwikkeling aantal verzekerden in 2018

	Deelnemers	Gewezen deelnemers	Ouderdoms-pensioen*	Partner-pensioen	Wezen-pensioen
Stand einde vorig boekjaar	9.439	3.872	9.418	5.473	77
Toetredingen	800				
Einde deelnemerschap	-220	220			-19
Waardeoverdracht		-46			
Ingang pensioen	-231	-167	398	291	17
Overlijden	-17	-25	-383	-376	
Afkoop en andere oorzaken	—	-36	-12	-23	—
Saldo mutaties	332	-54	3	-108	-2
Stand einde boekjaar	9.771	3.818	9.421	5.365	75

*Exclusief 2 deeltijdgepensioneerden en 27 deelnemers aan Generatiepact

Door de hoge instroom van relatief jonge deelnemers daalde de gemiddelde leeftijd van 47,1 per eind 2017 naar 46,6 jaar ultimo 2018. Door de verhoging van de AOW-leeftijd neemt het percentage deelnemers dat ouder is dan 62 jaar nog steeds toe. De gemiddelde leeftijd waarop men het ouderdomspensioen laat ingaan neemt in 2018 toe (64,7 jaar). De verwachting is dat door de stijgende AOW-leeftijd de gemiddelde pensioenleeftijd in de komende jaren verder omhoog gaat.

Verdeling deelnemers naar leeftijdscategorie

Leeftijdscategorie in jaren	2018		2017	
	Aantal	%	Aantal	%
20-29	1.414	14,5	1.224	13,0
30-39	1.637	16,8	1.454	15,4
40-49	1.796	18,4	1.851	19,6
50-59	3.335	34,1	3.420	36,2
60-61	720	7,4	666	7,1
62-67	<u>869</u>	<u>8,9</u>	<u>824</u>	<u>8,7</u>
	9.771	100,0	9.439	100,0
Gemiddelde leeftijd		46,6		47,1
Gemiddelde pensioenleeftijd*		64,7		64,5

*De gemiddelde leeftijd waarop deelnemers het ouderdomspensioen laten ingaan.

Communicatie

Het pensioenfonds informeert deelnemers en gepensioneerden actief over hun pensioen en over ontwikkelingen bij het pensioenfonds. Tevens worden gewezen deelnemers periodiek geïnformeerd.

Publieksjaarverslag en nieuwsbrief

De deelnemers en de pensioengerechtigden ontvingen het publieksjaarverslag met informatie over de gang van zaken bij het pensioenfonds alsmede over de belangrijkste feiten en cijfers. In januari 2019 heeft het pensioenfonds een nieuwsbrief uitgebracht met een uitgebreide toelichting op het besluit gedeeltelijke toeslagen over 2018 te verlenen. In de nieuwsbrief is tevens aandacht besteed aan de kans op toeslagverlening en de omvang daarvan en is aangegeven wat de kans op korten is. Daarbij is een horizon van vijf jaar als uitgangspunt genomen. Daarnaast is aandacht besteed aan de financiële situatie van het pensioenfonds en de beleggingsportefeuille.

Pensioenoverzicht

De deelnemers en pensioengerechtigden van het pensioenfonds ontvangen jaarlijks een pensioenoverzicht. Dit is het wettelijk voorgeschreven Uniform Pensioenoverzicht (UPO). De gewezen deelnemers ontvangen eens per vijf jaar een UPO.

Pensioen 1-2-3

Pensioen 1-2-3 is eenvoudig van opzet en bestaat uit drie lagen van communicatie. De deelnemer krijgt in de eerste laag globale informatie over zijn pensioen. In vijf minuten weet men wat de pensioenregeling in essentie biedt en waar men handelingsruimte danwel keuzemogelijkheden heeft. In de tweede laag wordt de deelnemer dieper geïnformeerd en in de derde laag vindt men meer gedetailleerde informatie. Al deze informatie is digitaal beschikbaar op de website. Laag 1 van Pensioen 1-2-3 is tevens de startbrief.

Steeds meer digitale communicatie

Met behulp van digitale communicatie wordt beoogd de deelnemer effectiever te bereiken. Mede daarom is gekozen om in te zetten op digitale communicatie, tenzij de deelnemer daar bezwaar tegen maakt. Voor pensioengerechtigden geldt nog standaard schriftelijke informatieverstrekking, tenzij specifiek is aangegeven informatie digitaal te willen ontvangen. Het UPO voor pensioengerechtigden wordt zowel digitaal als schriftelijk aangeboden. Pensioengerechtigden hebben de mogelijkheid alleen de digitale versie te ontvangen. Deze voorkeur kan worden aangegeven binnen 'Mijn pensioen', de persoonlijke omgeving binnen de website. Hierin vinden pensioengerechtigden tevens de jaarpogave en pensioenspecificaties.

Het bestuur realiseert zich dat er aandacht moet zijn voor deelnemers die geen toegang hebben tot digitale middelen of dit niet wensen. Deze deelnemers blijven op de traditionele manier schriftelijke communicatie ontvangen. Telefonisch contact en andere vormen van persoonlijk contact blijven tevens belangrijk. Het bestuur vindt op het individu toegespitste dienstverlening van groot belang. Deelnemers verwachten informatie die op hun persoonlijke situatie van toepassing is. Die informatie moet begrijpelijk zijn, juist gedoseerd (niet te veel, niet te weinig) en aansluiten op hun beleving en kennis. Deelnemers moeten in staat zijn om persoonlijke keuzes te maken. Digitale communicatie maakt het eenvoudiger om inzicht te geven in de persoonlijke keuzes en mensen persoonlijk te benaderen.

Website

Het pensioenfonds zorgt dat de website (www.pfhoogovens.nl) actueel blijft. De website geeft elke maand informatie over de financiële positie van het pensioenfonds. Informatie over het stemgedrag van het pensioenfonds tijdens aandeelhoudersvergaderingen wordt per kwartaal gegeven. Door in te loggen met DigiD komt de deelnemer op de persoonlijke mijnomgeving. Hierin vindt men persoonlijke gegevens en documenten zoals het UPO, kan men bepaalde zaken zelf wijzigen of doorgeven en hebben deelnemers toegang tot de pensioenplanner.

Mijn pensioen

In 2018 is gestart met de ontwikkeling van een nieuwe mijnomgeving (Mijn pensioen) welke begin 2019 in gebruik is genomen. Binnen deze vernieuwde omgeving vindt men persoonlijke (pensioen)gegevens, kan men zelfstandig zaken wijzigen en heeft men toegang tot de vernieuwde pensioenplanner. De vernieuwde mijnomgeving biedt de mogelijkheid om processen vergaand te automatiseren en te personaliseren. Men kan in de persoonlijke mijnomgeving bijvoorbeeld zelf het correspondentieadres of e-mailadres wijzigen. Dit wordt direct, zonder menselijke tussenkomst, in het administratiesysteem verwerkt. De verzekerde vindt binnen Mijn pensioen de status van de mutatie terug.

De komende jaren werken we verder aan het implementeren van het hele proces om met pensioen te gaan. De (gevozen) deelnemers krijgen daarmee de mogelijkheid om volledig geautomatiseerd het pensioen in te laten gaan.

Pensioenplanner

Werknemers en oud-werknemers hebben de mogelijkheid om met behulp van een online pensioenplanner de gevolgen van individuele keuzes zoals het eerder met pensioen gaan of deeltijdpensioenering zichtbaar te maken. De pensioenplanner geeft de mogelijkheid om ook de netto maandbedragen te berekenen inclusief de AOW. Hierdoor ontstaat inzicht in de bestedingsmogelijkheden na pensioenering.

Brochures

Het pensioenfonds beschikt over een pakket brochures voor belangrijke gebeurtenissen. De brochures, het pensioenreglement en de statuten zijn tevens digitaal beschikbaar via de website van het pensioenfonds.

In contact met de doelgroep

Pensioenfonds Hoogovens zoekt waar mogelijk de dialoog met verzekerden op in persoonlijke contacten, tijdens voorlichtingsbijeenkomsten en in evaluaties.

Persoonlijke contacten

De medewerkers van de informatiebalie in het kantoor van het pensioenfonds en de telefonische helpdesk onderhouden de persoonlijke contacten met (gevozen) deelnemers en pensioengerechtigden. Het pensioenfonds hecht veel waarde aan deze persoonlijke benadering.

Iedere deelnemer heeft voor de pensioendatum de mogelijkheid om een persoonlijk gesprek met het pensioenfonds aan te gaan over zijn of haar individuele pensioensituatie. Tijdens dit gesprek wordt met de deelnemer onder andere de keuzes doorgenomen die bij pensioenering kunnen of moeten worden gemaakt. Hierdoor draagt het pensioenfonds eraan bij dat deelnemers weloverwogen keuzes kunnen maken. In 2018 zijn er in totaal 245 pensioeneringsgesprekken geweest. Dit betekent dat met tweederde van de personen die in 2018 met pensioen gingen een pensioeneringsgesprek is gevoerd voorafgaand aan de pensioeningang. Naast de gesprekken over de pensioenkeuze en -ingang worden er ook (algemene) informatiegesprekken gevoerd. In 2018 vonden 118 informatiegesprekken plaats.

Voorlichtingsbijeenkomsten

Het pensioenfonds geeft op verzoek voorlichting over pensioenaangelegenheden tijdens het werkoverleg van afdelingen van Tata Steel in IJmuiden. Vanuit het medewerkersplatform van Tata Steel in IJmuiden wordt tevens om de maand een pensioenvoorlichting georganiseerd. In 2018 heeft het pensioenfonds 6 keer een pensioenvoorlichting aan groepen werknemers gegeven. De bijeenkomsten duren gemiddeld 1,5 uur. Het pensioenfonds werkte hiernaast zes keer mee aan de cursus 'Word je eigen pensioenadviseur' van FNV Metaal. Tot slot leverde het pensioenfonds een bijdrage tijdens de 'verdiepingscursus pensioenen' die door de vakverenigingen gezamenlijk is georganiseerd.

Evaluatie

Evaluatie is van belang om vast te kunnen stellen of doelstellingen worden bereikt en waar verbeterpunten liggen. Maandelijks wordt het gebruik van onder andere de website en pensioenplanner in kaart gebracht, evenals de communicatie en dienstverlening rondom het proces van pensionering. Hieruit blijkt dat de combinatie van de pensioenplanner en persoonlijk contact erg gewaardeerd wordt. De algemene service van het pensioenfonds rondom dit proces wordt beoordeeld met een 8,3 op een schaal van 0 tot 10.

Tevens meet het pensioenfonds periodiek de communicatie-uitingen. In 2018 zijn de nieuwsbrief en het publieksjaarverslag onderzocht. Hiervoor is de mening van zowel actieve deelnemers als pensioengerechtigden uitgevraagd. Daarnaast is gevraagd of men vertrouwen heeft in het Pensioenfonds. Belangrijkste uitkomsten zijn dat zowel de nieuwsbrief als het publieksjaarverslag goed worden gelezen en een positieve beoordeling krijgen. Tevens is het vertrouwen in het pensioenfonds hoog. Uit de evaluatie van de nieuwsbrief die in januari 2019 is verstuurd komt naar voren dat 45% van de geënquêteerden vertrouwen in het pensioenfonds heeft en dat 50% veel vertrouwen in het pensioenfonds heeft. Dit betekent dat in totaal 95% van de ondervraagden vertrouwen heeft in het pensioenfonds.

Beleggingen

Doelstelling en strategie

De belangrijkste beleggingsdoelstelling van het pensioenfonds is dat, in ieder geval op lange termijn, het beleggingsrendement minimaal 2% hoger is dan de groeivoet van de pensioenverplichtingen. Door het nemen van beleggingsrisico's kunnen er van jaar op jaar verschillen ontstaan tussen de groeivoet van de verplichtingen en het rendement op de beleggingen. Dit mismatchrisico is een belangrijke factor bij veranderingen van de dekkingsgraad van het pensioenfonds. Onze beleggingsaanpak is afgestemd op het beheersen van dit risico.

Beleggingsstrategie

Na raadpleging van de achterbannen in 2014 heeft het bestuur de risicohouding van het pensioenfonds vastgesteld. In 2015 is onderzocht hoeveel en op welke manier het pensioenfonds beleggingsrisico moet nemen, uitgaande van de door het bestuur vastgestelde risicohouding. Over de lange termijn moet het genomen beleggingsrisico na kosten meer opleveren dan de groeivoet van de verplichtingen, om invulling te kunnen geven aan de ambities ten aanzien van het premieniveau, de toeslagverlening en om onvoorziene kosten (bijvoorbeeld een onvoorziene toename van de levensverwachting) te financieren. Het onderzoek, mede gebaseerd op ALM-analyses, heeft geresulteerd in een strategisch beleggingsbeleid bestaande uit een lange termijn strategische beleggingsmix plus een dynamische renteafdekking (matching). Binnen de strategische beleggingsmix is het belegde kapitaal als volgt verdeeld:

- vastrentende waarden (matching beleggingen) 40%;
- aandelen 40%;
- credits 10%;
- vastgoed en infrastructuur 10%.

De renteafdekking moet er voor zorgen dat fluctuaties in de dekkingsgraad als gevolg van renteontwikkelingen gedempt worden en is belangrijk voor het beheersen van het eerder genoemde mismatchrisico. De mate van de nominale renteafdekking is in de strategie afhankelijk van het renteniveau in de markt en varieert van 35% afdekking van de rentegevoeligheid van de verplichtingen bij een laag renteniveau tot 60% afdekking bij een hoog renteniveau. In 2018 lag het strategisch afdekkingsniveau, vanwege de lage rente gedurende, het hele jaar op 35% van de rentegevoeligheid van de nominale verplichtingen. Deze afdekking wordt vormgegeven binnen de vastrentende waardenportefeuille door middel van zowel fysieke beleggingen met een hoge kredietwaardigheid zoals staatsobligaties en hypotheek, als door middel van rentederivaten (renteswaps).

De strategische beleggingsmix brengt valutarisico met zich mee. Strategisch wordt binnen aandelen 50% van het valutarisico van Amerikaanse aandelen afgedekt en 100% van het valutarisico binnen de andere beleggingscategorieën.

Er wordt voor gezorgd dat de beleggingsmix van het pensioenfonds binnen vooraf vastgelegde bandbreedtes rond de eerder genoemde strategische beleggingsmix blijft. De gewichten van vastrentende waarden en credits lagen in 2018 dicht bij het gewenste niveau. Het gewicht van aandelen lag iets boven het strategisch gewicht en het gewicht van vastgoed & infrastructuur lag aan de onderkant van de betreffende bandbreedte. Dit hangt samen met het illiquide karakter van deze beleggingscategorie, waardoor het op een verantwoorde manier implementeren van de uitbreiding een aantal jaar in beslag zal nemen. Overigens lagen de gewichten van alle beleggingscategorieën gedurende het hele jaar, ook van vastgoed & infrastructuur, binnen de toegestane strategische bandbreedtes.

Beleggingsportefeuille

Vastrentende waarden

De vastrentende waardenportefeuille kent drie belangrijke functies:

- gedeeltelijke afdekking van het renterisico (matching);
- zorgdragen voor een liquiditeitsbuffer;
- diversificatie met andere beleggingscategorieën.

Hiertoe wordt belegd in:

- staatsleningen (Duitsland, Nederland, Luxemburg, Finland, Oostenrijk, Frankrijk en België);
- covered bonds;
- Nederlandse woninghypotheken;
- kasgeld (beperkt).

De eerste drie categorieën kenmerken zich door een hoge rentegevoeligheid en een laag kredietrisico en spelen een belangrijke rol in de renteafdekking. Kasgeld vervult vooral een rol als liquiditeitsbuffer. Covered bonds zijn door banken uitgegeven leningen die door onderpandsvoorwaarden een laag kredietrisico kennen. Om de afdekking in volume

en looptijdverdeling op het gewenste niveau te krijgen wordt in aanvulling op bovenstaande beleggingen gebruikge- maakt van rentederivaten, zogenaamde renteswaps.

De implementatie van de strategische renteafdekking van 35% van de totale verplichtingen werd in 2018, net als in 2016 en 2017, vormgegeven door een renteafdekking die zich beperkt tot de verplichtingen over de eerstkomende 25 jaren. Dit kwam in 2018 neer op een afdekking van ongeveer 60% over de eerste 25 jaren. Redenen voor deze wijze van implementatie zijn onder andere de beperkte liquiditeit en asymmetrische vraag-aanbod verhoudingen voor rente- instrumenten met een looptijd boven de 25 jaar, alsmede het feit dat de af te dekken verplichtingen minder precies zijn in te schatten naarmate ze verder in de toekomst liggen.

In 2018 continueerde de Europese Centrale Bank (ECB) het in 2016 uitgebreide opkoopprogramma van Europese staatsobligaties en covered bonds. In december 2018 heeft de ECB het opkoopprogramma gestopt. Met het opkoop- programma was de ECB een eenzijdige en zeer grote koper in de markt. Het opkoopprogramma heeft forse marktver- storende effecten op met name staatsobligaties en in iets mindere mate op covered bonds tot gevolg gehad. Om het potentieel negatieve effect op de waarderingen, als deze marktverstoring in de toekomst verdwijnt, te beperken, heeft het bestuur in de loop van het derde kwartaal 2016 besloten iets meer in covered bonds en hypotheeklen te beleggen, ten koste van staatsobligaties, en zich bij staatsobligaties meer te richten op een korte tot zeer korte looptijd. Dit had tot gevolg dat een groter gedeelte van de renteafdekking vorm moest krijgen door het gebruik van renteswaps. Ook in 2018 is deze benadering aangehouden.

Aandelen

De aandelenportefeuille van Stichting Pensioenfonds Hoogovens kent een wereldwijde spreiding. De strategische regioverdeling is hierbij als volgt:

- Europa 35%
- Verenigde Staten 30%
- Opkomende markten 25%
- Pacific (inclusief Japan) 10%.

Verder wordt de aandelenportefeuille gekarakteriseerd door een combinatie van twee benaderingen. Enerzijds wordt belegd in passieve indexfondsen, anderzijds bestaat de portefeuille uit een aantal actieve mandaten. De passieve indexfondsen richten zich op het efficiënt en tegen lage kosten nabootsen van de regiobenchmarks van de aandelen- portefeuille. De actieve mandaten bestaan uit op lange termijn georiënteerde managers met portefeuilles die zich veelal kenmerken door een beperkt aantal bedrijven en door weinig transacties (lage turnover). Hierdoor hebben deze portefeuilles individueel een hoog actief gehalte, dat wil zeggen dat ze in samenstelling behoorlijk kunnen verschil- len van de benchmark. Op totaal portefeuilleniveau zorgt de mix van passief management en een combinatie van laag-gecorrleerde actieve managers ervoor dat de aandelenportefeuille zich ontwikkelt in lijn met de benchmark: de zogenaamde 'tracking error' blijft beperkt tot minder dan 2%. Eén van de actieve mandaten betreft een Europese aan- delenportefeuille die sinds 2009 succesvol intern beheerd wordt. In 2018 zijn twee nieuwe externe actieve managers geselecteerd voor opkomende markten. Als gevolg daarvan zal een groter gedeelte van opkomende markten aande- len actief beheerd worden.

Credits

Sinds de strategie voor de creditportefeuille in 2016 is aangescherpt, richt deze zich primair op het genereren van rendement door het krijgen van een vergoeding voor het bewust nemen van kredietrisico. Andere soorten van risico mogen slechts een zeer secundaire rol spelen. Dit betekent onder andere dat er voor obligaties en leningen met een hoge kredietwaardigheid geen plaats meer is in de creditportefeuille, omdat bij deze instrumenten de nominale rente- risicocomponent te groot is in vergelijking met de kredietrisicocomponent. De focus ligt bij de creditportefeuille dus precies omgekeerd dan bij de vastrentende waardenportefeuille die zich richt op hoge gevoeligheid naar nominale rente en een zeer beperkt kredietrisico. Voor de creditportefeuille wordt een benchmark gehanteerd die bestaat uit 50% high yield bonds en 50% bank loans, met een regionale verdeling van 60% Verenigde Staten en 40% Europa. High yield bestaat uit obligaties die rechtstreeks door (zeer grote) bedrijven worden uitgegeven en die publiek ver- handelbaar zijn. High yield bonds kennen wel een nominale rentecomponent, maar de kredietrisicocomponent is veel hoger vanwege de lagere kredietwaardigheid van de uitgevende bedrijven. Bank loans zijn leningen die door banken gestructureerd worden voor bedrijven die te klein zijn om zelf rechtstreeks naar de markt te gaan. Aantrekkelijk is dat de vergoeding de vorm heeft van een variabele korte nominale rente plus een kredietopslag. Hierdoor is de nominale rentecomponent praktisch nul, geheel in lijn met de strategische doelstelling van de creditportefeuille.

Naast high yield en bank loans kunnen andere (sub-investment grade) creditbeleggingen deel uit maken van de daad- werkelijke creditportefeuille, zolang dit past binnen de strategie van de creditportefeuille en het bestuur daar expliciet goedkeuring voor heeft verleend. Zo wordt in de creditportefeuille in toenemende mate belegd in portefeuilles van directe leningen (direct lending) aan zogenaamde small en mid sized enterprises (SME's) in Europa.

Ook wordt beperkt belegd in distressed debt: leningen aan bedrijven die in grote problemen verkeren, maar waarop zeer aantrekkelijke vergoedingen zijn te verkrijgen omdat de markt het risico overschat en/of omdat niet alle marktpartijen hierin mogen of willen beleggen.

De creditportefeuille bestaat geheel uit extern beheerde mandaten. Er is in 2018 een nieuw mandaat verleend voor het beleggen in Europese bank loans en high yield en er zijn twee nieuwe fondsen toegevoegd aan de categorie direct lending voor Europese SME's.

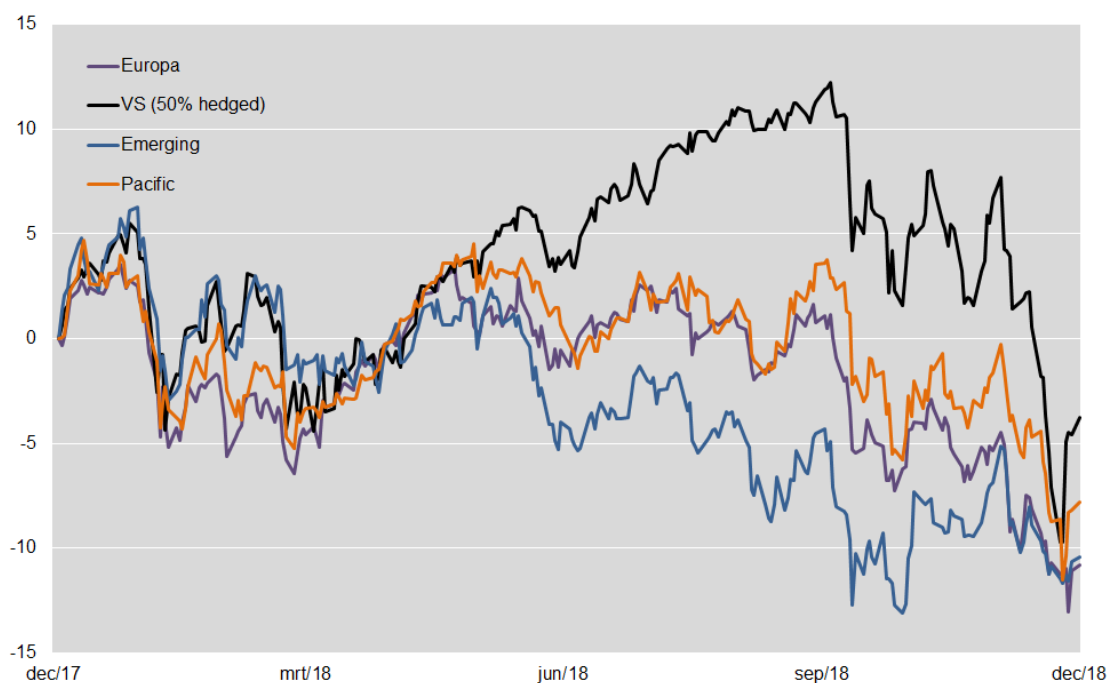
Vastgoed en infrastructuur

Deze portefeuille bestaat op dit moment uit extern beheerde vastgoedportefeuilles van Nederlandse woningen, Nederlandse winkels en Nederlandse bedrijfsruimten, en twee pan-Europese multisector fondsen gecombineerd met een tweetal infrastructuur mandaten. De laatste betreffen zogenaamde closed end funds, die naar verwachting de komende twee jaar volledig zullen aflopen. Met de vastgoedportefeuille wordt een strategisch risicoprofiel nagestreefd dat tussen vastrentende waarden en aandelen ligt, waarbij het rendement voornamelijk uit (stabiele) huurinkomstenstromen van (tastbare) objecten bestaat. De vastgoedbeleggingen van het pensioenfonds worden de komende jaren uitgebreid. In het kader van de uitbreiding zijn sinds eind 2017 'commitments' afgegeven aan twee multisectorfondsen voor pan-Europees vastgoed, en aan een fonds voor logistiek vastgoed.

Beleggingsomgeving 2018

2018 was geen goed jaar voor zakelijke waarden. Na een korte, scherpe correctie begin februari herstelden de aandelenmarkten zich aanvankelijk maar leden vooral in het vierde kwartaal van 2018 weer aanzienlijke verliezen. Over het hele jaar verloor de aandelenbenchmark 8,3%. Aandelen van opkomende markten daalden al eerder omdat de toenemend protectionistische houding van de Amerikaanse regering hun exportmogelijkheden beperkt en hierdoor de wisselkoersen onder druk kwamen te staan. Amerikaanse aandelen kwamen aan het einde van het jaar extra onder druk toen veel overheidsinstellingen gesloten werden omdat het Witte Huis en het door Democraten gedomineerde Huis van Afgevaardigden het niet eens konden worden over een verhoging van het schuldenplafond.

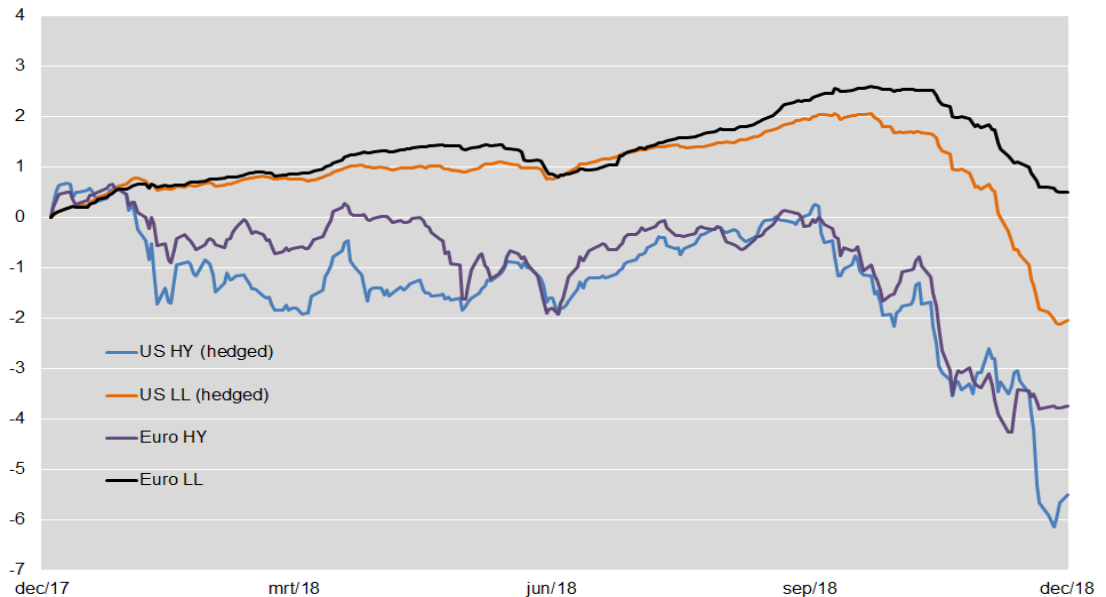
Ontwikkeling MSCI aandelenindices (in EUR in %)

Hoogrenderende bedrijfsobligaties en -leningen volgden in het laatste kwartaal de verliezen op de aandelenbeurzen, maar in veel beperktere mate, zoals verwacht kan worden van een minder risicovolle beleggingscategorie (benchmarkrendement -2,7% over 2018).

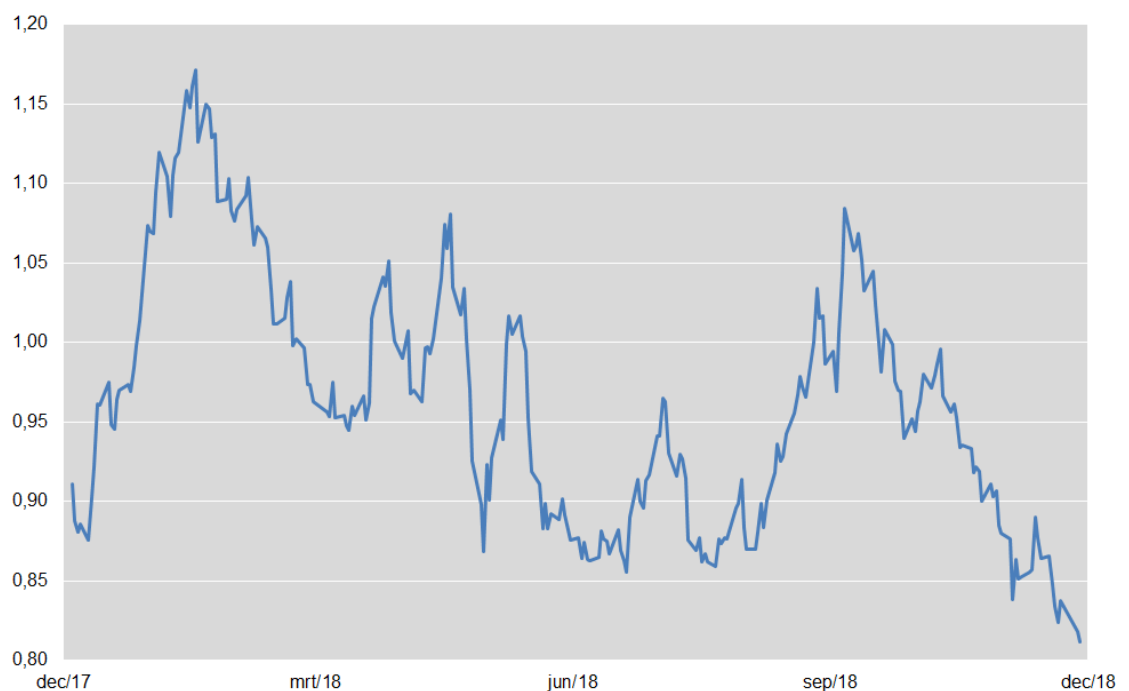
De waarderingen van vastgoed en infrastructuur kennen niet de korte-termijn grilligheid van aandelen en credits. Relatief hoge directe rendementen (inkomsten uit verhuur) en lage financieringskosten stimuleerden de vraag. Het benchmarkrendement was met 11,4% ook in 2018 wederom hoog.

Ontwikkeling credits Europa en US (% cumulatief rendement in EUR)

De voor de waardering van de pensioenverplichtingen belangrijke Europese swaprente liet begin 2018 nog een stijging zien. Dit werd gedreven door een verwachting dat na de afbouw van het opkoopprogramma van de ECB (verwacht in 2019), de eerste renteverhogingen zouden gaan plaatsvinden en het monetair beleid zich zal normaliseren, zij het uiterst langzaam. De ECB heeft het opkoopprogramma ook daadwerkelijk eind 2018 stopgezet en herinvesteert vanaf 2019 alleen nog couponinkomsten en aflopende leningen. Ondanks eerste tekenen van toenemende loonstijgingen blijft de prijsinflatie (zonder de bewegelijke componenten energie en voedsel) echter rond 1% hangen, duidelijk lager dan de ECB-doelstelling die net onder de 2% ligt. Minder positieve macro-economische data en de perikelen op de financiële markten in het vierde kwartaal hebben bovendien de verwachtingen van renteverhogingen nog verder naar de toekomst verschoven. In die omgeving eindigde de 10-jaars swaprente het jaar uiteindelijk ongeveer 0,1 procentpunt lager. De waarde van de pensioenverplichtingen zijn hierdoor gestegen wat een drukkend effect op de dekkingsgraad heeft.

10 jaars swaprente (in %)

Beleggingsopbrengsten

Relatieve performance: nettorendement vs. benchmark (in %)

	2018		2017	
	Rendement	Benchmark	Rendement	Benchmark
Vastrentende waarden (incl. swaps)	2,2	2,6	0,8	-1,4
Vastgoed en infrastructuur	11,0	11,4	15,6	9,6
Aandelen	-6,6	-8,3	13,3	13,7
Credits	-1,2	-2,7	5,4	4,3
Totaal pensioenfonds incl. swaps	-1,4	-2,1	7,1	5,9
Totaal pensioenfonds excl. swaps	-2,0	-2,8	7,8	6,5
Groeivoet van de verplichtingen (renteontwikkeling)	3,7		-1,5	

Over het jaar 2018 resulteerden de beleggingen van het pensioenfonds in een verlies van € 119 miljoen. Dat komt overeen met een beleggingsrendement van -1,4%. Dit blijft achter bij de groeivoet van de pensioenverplichtingen, die door een stijging met € 278 miljoen ten gevolge van de daling van de rentecurve, in 2018 3,7% bedroeg. Het beleggingsresultaat voor het pensioenfonds als totaal lag wel 0,7 procentpunt hoger dan op basis van marktindices verwacht kon worden. Het totaalrendement van het pensioenfonds exclusief de swapoverlay kwam in 2018 uit op -2,0% (2017: 7,8%).

Vastrentende waarden

Sinds 2017 is de swapoverlay integraal onderdeel van de vastrentende waardenportefeuille. De benchmark voor de portefeuille is samengesteld door zogenaamde iBoxx indices voor het fysieke gedeelte van de portefeuille en een specifieke uitvoeringsbenchmark voor de renteswaps in de portefeuille. Uit bovenstaande tabel blijkt dat de vastrentende waardenportefeuille een underperformance van 0,4 procentpunt heeft behaald ten opzichte van deze samengestelde benchmark. Alle onderdelen van de vastrentende waardenportefeuille, staatsobligaties, covered bonds, Nederlandse woninghypotheken en renteswaps droegen in min of meer gelijke mate bij aan deze underperformance. Renteswaps leverden € 4,3 miljoen minder op dan volgens de benchmark verwacht kon worden.

Aandelen

De aandelenportefeuille als geheel presteerde met een outperformance van 1,7 procentpunt fors boven de benchmark, die samengesteld is uit regionale marktindices. Dit verzachtte het effect van de dalende aandelenmarkten enigszins. De portefeuilles voor Europa, de Verenigde Staten en opkomende markten deden het respectievelijk 2,4 procentpunt, 1,0 procentpunt en 1,9 procentpunt beter dan de benchmark. De portefeuille voor Pacific wordt in het geheel passief beheerd en realiseerde het benchmarkrendement. De intern beheerde aandelenportefeuille liet een outperformance van 3,3 procentpunt zien.

Credits

De creditportefeuille presteerde in 2018 1,5 procentpunt beter dan de benchmark. Voor Europese credits lag de outperformance op 4,3 procentpunt, voor de VS op 0,3 procentpunt.

Vastgoed en infrastructuur

Gezien het illiquide karakter van deze portefeuille is het belangrijk te memoreren dat het hier niet mogelijk is benchmarks nauw te volgen. Bovendien zijn beschikbare benchmarks minder representatief voor de daadwerkelijke portefeuille. Jaar op jaar zullen er daarom in het algemeen grotere afwijkingen met de benchmark zijn in vergelijking met meer liquide beleggingscategorieën. In totaal lag het rendement van de vastgoed- en infrastructuurportefeuille een half procentpunt onder de benchmark in 2018. Het vastgoedgedeelte van de portefeuille kende een rendement dat 4,6 procentpunt lager dan de benchmark lag. Dit is grotendeels toe te schrijven aan het feit dat de gehanteerde benchmark een veel hoger gewicht in Nederlandse woningen kent dan de portefeuille van Stichting Pensioenfonds Hoogovens. Nederlandse woningen deden het in 2018 beter dan andere vastgoedsectoren (kantoren, logistiek, winkels). De infrastructuurbeleggingen van het pensioenfonds leverden in 2018 een rendement van 14,4% op, hetgeen 11,4 procentpunt boven de benchmark ligt. De infrastructuurportefeuille van het pensioenfonds bevindt zich in de zogenaamde exit-fase, waarin het rendement gerealiseerd wordt door de projecten in de portefeuille te verkopen.

Maatschappelijk verantwoord beleggen

Bij de taakuitoefening geeft het pensioenfonds zich rekenschap van maatschappelijke gevolgen. Het gaat hierbij om de ecologische, sociale en governance factoren (ESG). De United Nations Principles for Responsible Investment (UNPRI) zijn bij de invulling van het beleid richtinggevend. De genoemde Principles bestaan uit een zestal onderdelen en beschrijven 35 criteria.

De verklaring beleggingsbeginselen van het pensioenfonds kent de volgende overtuigingen met betrekking tot verantwoord beleggen:

- Maatschappelijk verantwoord beleggen moet passend zijn bij de doelstellingen van het pensioenfonds.
- Het pensioenfonds is zich er van bewust dat eigenaarschap maatschappelijke verantwoordelijkheid met zich meebrengt en handelt hiernaar.

Deze twee uitgangspunten zijn nauw verbonden met vooral de eerste twee principes van UNPRI.

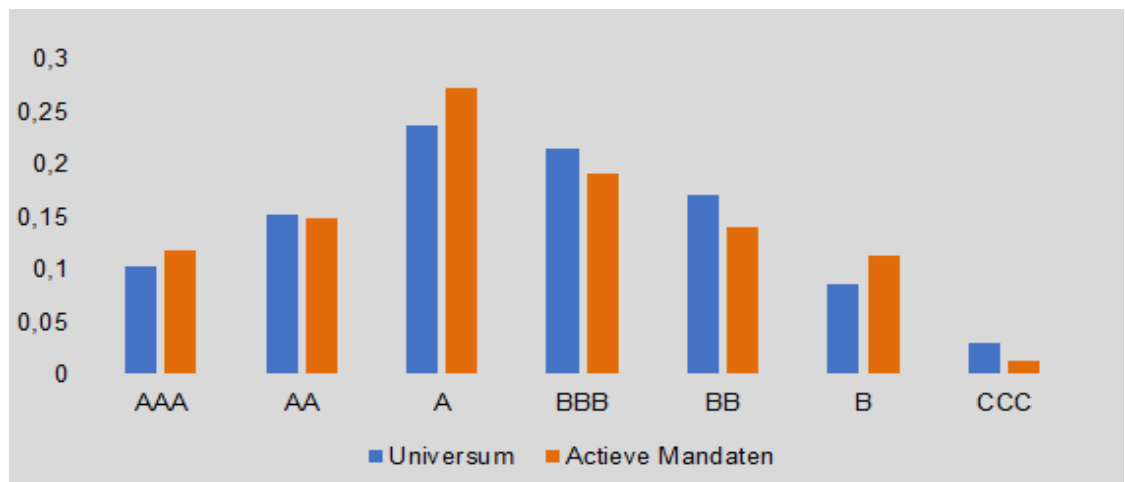
Concreet resulteert dit in de volgende acties:

- Stemrecht wordt in principe altijd uitgeoefend. Hierbij wordt het pensioenfonds geadviseerd door een externe specialist, die onder andere alle moties bijhoudt en van een stemadvies voorziet. Over het stemgedrag wordt per kwartaal gerapporteerd op de website.
- In de interne aandelenportefeuille worden potentiële ondernemingen ook beoordeeld op diverse ESG-aspecten, zoals de bestuurlijke structuur en de hoogte van beloning alsmede mogelijke betrokkenheid bij milieuvervuiling en veiligheidsissues. Deze informatie wordt meegenomen bij de vraag of vanuit een langere termijn perspectief in deze onderneming kan worden belegd. Dit vanuit de gedachte dat het niet voldoen aan ESG-criteria op lange termijn geen houdbaar ondernemingsmodel oplevert.
- Eens per jaar wordt in een notitie aan het bestuur gerapporteerd over de belangrijkste ESG-issues bij bedrijven die onderdeel uitmaken van de intern beheerde aandelenportefeuille.
- Door ESG gemotiveerde acties in de intern beheerde aandelenportefeuille kunnen bestaan uit stemgedrag en (de) selectie van bedrijven. Een zogenaamde 'best in class' benadering is niet geschikt voor een sterk geconcentreerde portefeuille als de intern beheerde aandelenportefeuille, en wordt dus ook niet gevolgd.
- Er wordt een lijst met a-priori uitsluitingen gehanteerd, waarop in elk geval bedrijven die actief zijn in de productie van clustermunitie en bedrijven die onderwerp zijn van internationale sanctiewetgeving deel van moeten uitmaken. Het is zowel interne als externe actieve beheerders verboden in bedrijven op de uitsluitingslijst te beleggen. De uitsluitingslijst wordt gepubliceerd op de website van het pensioenfonds onder het kopje 'Over ons' en subkopje 'Verantwoord beleggen'.
- Bij selectie en evaluatie van externe aandelenvermogensbeheerders wordt expliciet gevraagd naar het verantwoord beleggen beleid, het meenemen van ESG factoren, stembeleid en de onderbouwing hiervan. Er wordt hier verplicht expliciet verslag van gedaan in de selectie- en evaluatierapporten. Het telt mee in de totale afweging.
- Het pensioenfonds belegt in niet-beursgenoteerd vastgoed. Dat maakt de relatie met specifieke objecten vrij direct, ook al worden de beleggingen beheerd door externe partijen. Bij vastgoed is ook het verband tussen ESG-factoren en risico & rendement relatief duidelijk en de integratie ervan dus van groot belang. Investeringen in verbetering van de duurzaamheid van gebouwen kunnen vaak door hogere huren meer dan gecompenseerd worden, terwijl ze zorgen voor verlaging van risico's en (energie)kosten. De Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB) wordt ondersteund.

In aanvulling op bovenstaande kan verder gemeld worden dat het hanteren van geconcentreerd bottom-up als dominante beleggingsstijl binnen met name de aandelenportefeuille ervoor zorgt dat maatschappelijk controversiële bedrijven in veel gevallen nooit door de selectie komen, omdat men zich richt op het selecteren van bedrijven met gunstige lange termijn eigenschappen. Verder is het zo dat de relatief eenvoudige beleggingsmix van het pensioenfonds werkt als een filter.

In 2018 heeft het pensioenfonds een specialistische database met ESG-scores en -analyses aangeschaft. Hiermee kan bijvoorbeeld het ESG-profiel van de beleggingsportefeuille van het pensioenfonds in vergelijking tot standaard marktindices bepaald worden. Deze vergelijking voor 'de actieve aandelenmandaten van Stichting Pensioenfonds Hoogovens', per december 2018, staat geïllustreerd in de grafiek op de volgende pagina.

ESG rating actief aandelen (in %)

Uit de grafiek wordt duidelijk dat de actieve aandelenbeleggingen van het pensioenfonds procentueel meer in bedrijven met een hoge ESG rating (AAA-BBB) en procentueel minder in bedrijven met een lage ESG rating (BB-CCC) worden belegd, in vergelijking met het universum dat gerepresenteerd wordt door de standaard marktindex (MSCI). Met name het percentage bedrijven met de laagste ESG rating (CCC) ligt bij de actieve aandelen beleggingen een stuk minder dan het universum. Alle CCC bedrijven waarin het pensioenfonds belegd betreffen bedrijven in opkomende markten.

Verantwoord Beleggen is op verschillende vergaderingen van het bestuur en de BBC aan de orde geweest. Het bestuur heeft op 9 oktober 2018 een 'hei-sessie' gehouden met verantwoord beleggen als speciaal onderwerp. Er zijn informatiesessies over het onderwerp gehouden bij het Achterbannenberaad en bij de Vereniging Oud Hoogovens Medewerkers. Tevens heeft het pensioenfonds een delegatie van EIOPA geïnformeerd over hoe verantwoord beleggen vorm krijgt bij een middelgroot pensioenfonds als Stichting Pensioenfonds Hoogovens.

Het pensioenfonds heeft besloten het brede spoor van het nieuwe Convenant Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (IMVB) te ondertekenen en in 2019 actief mee te werken aan de eerste vormgeving hiervan. In dit convenant werken ministeries, pensioenfondsen, vakbonden, en NGO's samen om de OESO standaarden met betrekking tot internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen te implementeren in de pensioensector.

Corporate governance

Er is bij beursvennootschappen veel aandacht voor evenwichtige vertegenwoordiging van alle betrokkenen en de wijze waarop aandeelhouders met hun rechten omgaan. Nederlandse pensioenfondsen hebben daarbij een wettelijke verplichting om hierover jaarlijks verslag uit te brengen.

In 2018 was er een actieve betrokkenheid bij het merendeel van de ondernemingen waarvan het pensioenfonds aandelen in de portefeuille heeft. Er is bij 99% van de voorstellen op aandeelhoudersvergaderingen gestemd. Hierbij wordt het pensioenfonds ondersteund door stemrapporten van internationaal opererende dienstverleners, zoals ISS. Mede aan de hand hiervan wordt gestemd over de voorstellen vanuit het management van de ondernemingen. In 46% van de vergaderingen was het stemgedrag volledig conform de aanbevelingen van het management, in 54% van de vergaderingen werd er op één of meerdere onderdelen afgeweken. Bij ongeveer 12% van de voorstellen is tegengestemd. De tabel op de volgende pagina geeft per onderwerp weer hoeveel keer er tegen een voorstel over dit onderwerp is gestemd, en welk percentage van alle voorstellen over het onderwerp dit vertegenwoordigt.

Er is bij beursvennootschappen veel aandacht voor evenwichtige vertegenwoordiging van alle betrokkenen en de wijze waarop aandeelhouders met hun rechten omgaan. Nederlandse pensioenfondsen hebben daarbij een wettelijke verplichting om hierover jaarlijks verslag uit te brengen.

Onderwerp	Aantal keer tegengestemd	Tegenstemmen als percentage van alle voorstellen over betreffende onderwerp
Jaarverslagen	1	0,4
Aandelenbesluiten	36	11,6
Dividendbesluiten	4	3,3
Benoemingen	267	9,9
Auditor	13	4,5
Fusies & Overnames	2	10,5
Aanpassing Statuten	16	15,7
Beloningen	107	21,9
Milieu	4	33,3
Sociaal Ethische Punten, o.a. Mensenrechten	4	22,2
Donaties	2	50,0
Politiek/Lobbying	13	35,1
Diversen	82	32,5

Het pensioenfonds is deelnemer van Eumedion, dat zich richt op het onderhouden en doorontwikkelen van het corporate governance beleid van in Nederland gevestigde institutionele beleggers. Eumedion heeft in 2018 een Nederlandse 'Stewardship Code' geformuleerd voor pensioenfondsen, verzekeraars en vermogensbeheerders. Deze Stewardship Code onderstreept het belang van aandeelhoudersbetrokkenheid voor het streven naar langetermijnwaardecreatie door Nederlandse beursondernemingen. De Pensioenfederatie ondersteunt de Stewardship Code en heeft samen met Eumedion een Servicedocument Aandeelhoudersbetrokkenheid gepubliceerd. Dit servicedocument biedt praktische handvatten bij de implementatie van de Nederlandse Stewardship Code, mede in relatie met de herziene EU richtlijn Aandeelhoudersrechten. Stichting Pensioenfonds Hoogovens heeft actief meegeschreven aan dit Servicedocument van Eumedion en de Pensioenfederatie.

Uitvoeringskosten

Het pensioenfonds publiceert sinds 2012 de uitvoeringskosten in het jaarverslag en verantwoordt deze in de jaarrekening conform de meest recente aanbevelingen van de Pensioenfederatie. In onderstaande tabel staan de uitvoeringskosten vermeld.

Uitvoeringskosten (in € en %)

	2018	2017
Pensioenuitvoeringskosten (€ per deelnemer)	207	200
Pensioenuitvoeringskosten (% gemiddeld belegd vermogen)	0,06	0,06
Vermogensbeheerkosten (% gemiddeld belegd vermogen)	0,34	0,27
Transactiekosten (% gemiddeld belegd vermogen)	0,08	0,10
Totale uitvoeringskosten (% gemiddeld belegd vermogen)	0,48	0,43
Aantal deelnemers (actieve deelnemers en pensioengerechtigden)	24.632	24.407
Gemiddeld belegd vermogen (in miljoen €)	8.695	8.393

De pensioenuitvoeringskosten bestaan uit kosten van de pensioenadministratie, de communicatie aan verzekerden, controle- en advieskosten alsmede bestuurs- en toezichtkosten. De vermogensbeheerkosten bestaan uit de kosten voor het in- en extern beheren van beleggingsportefeuilles en de kosten voor het bewaren en administreren van het belegde vermogen. Transactiekosten worden gemaakt om beleggingstransacties tot stand te brengen en uit te voeren. Volgens de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie (hierna: Aanbevelingen) worden de pensioenuitvoeringskosten uitgedrukt in een bedrag per deelnemer waarbij het aantal deelnemers bestaat uit het totaal aantal actieven en pensioengerechtigden. De vermogensbeheer- en transactiekosten worden uitgedrukt in een percentage van het gemiddeld belegd vermogen in enig jaar.

In aanvulling op de Aanbevelingen zijn twee extra kengetallen toegevoegd namelijk de pensioenuitvoeringskosten en de totale kosten als percentage van het gemiddeld belegd vermogen. Deze kengetallen dienen als aanvullende informatie om een beter beeld te krijgen van het kostenniveau van het pensioenfonds. Vooral aan de pensioenuitvoeringskosten per deelnemer kleeft het nadeel dat deze in hoge mate wordt bepaald door het aantal deelnemers in plaats van dat deze worden gerelateerd aan het belegd vermogen (per deelnemer). De uitgangspositie van een pensioenfonds is vaak een (historisch) gegeven. Pensioenfondsen hebben geen invloed op de schaalgrootte omdat zij geen invloed hebben op het aantal deelnemers. Een ander voorbeeld is dat de complexiteit van een pensioenregeling toeneemt als sociale partners overgangsregelingen hebben afgesproken voor oude rechten. Pensioenfondsen hebben ook geen invloed op het aantal deelnemersmutaties. Deze kunnen in sommige sectoren hoger liggen dan in andere sectoren. Daarnaast zet een pensioenfonds in op een bepaald serviceniveau gebaseerd op de karakteristieken en wensen van het deelnemersbestand. Deze factoren tezamen bepalen in belangrijke mate het kostenniveau van een pensioenfonds.

De totale (interne) uitvoeringskosten van het pensioenfonds bedroegen in 2018 € 10,2 miljoen (2017: € 9,9 miljoen). Hiervan heeft € 5,1 miljoen (2017: € 4,9 miljoen) betrekking op pensioenbeheer en € 5,1 miljoen (2017: € 5,0 miljoen) op vermogensbeheer. Kosten worden zoveel als mogelijk direct toegerekend aan pensioenbeheer respectievelijk vermogensbeheer. Indien geen directe toerekening mogelijk is vindt toerekening plaats op basis van een pro rato schatting. Dit geldt voor de zogenoemde algemene kosten die betrekking hebben op de kosten van het bestuur, toezicht en overige algemene kosten. Deze bedroegen in 2018 € 3,4 miljoen (2017: € 3,2 miljoen) Hiervan is € 2,2 miljoen (2017: € 2,0 miljoen) toegerekend aan (intern) vermogensbeheer.

Pensioenuitvoeringskosten

In onderstaande tabel worden de pensioenuitvoeringskosten weergegeven (in mln. €):

	2018	2017
Pensioenadministratie	3,0	3,1
Pensioencommunicatie	0,8	0,4
Controle en advies	0,1	0,2
Algemene kosten: bestuur, toezicht en overige (na toerekening)	1,2	1,2
Totaal	5,1	4,9

Ten aanzien van het pensioenbeheer wordt gestreefd naar het uitvoeren van één pensioenregeling. Dit omdat het naast elkaar bestaan van meerdere pensioen- en overgangsregelingen de complexiteit van de uitvoering en daarmee de pensioenuitvoeringskosten verhoogt. Minder complexiteit betekent ook dat de administratie beter is te automatiseren. De communicatiekosten worden beïnvloed door het streven van het pensioenfonds naar duidelijke en begrijpelijke communicatie richting de verzekerden waarbij deze zoveel mogelijk wordt afgestemd op hun persoonlijke situatie.

De laatste jaren zijn de pensioenuitvoeringskosten gestegen. Hiervoor is een aantal oorzaken aan te wijzen. De grootste kostenpost voor het pensioenfonds zijn de personeelskosten en de ICT-kosten. De personeelskosten stijgen structureel door de loonontwikkeling van de afgelopen jaren. De medewerkers van het pensioenfonds zijn in dienst van Tata Steel Nederland Services B.V. en vallen als zodanig onder de geldende cao. Het pensioenfonds heeft geen invloed op deze ontwikkelingen. In 2018 zijn extra ICT-kosten gemaakt die betrekking hebben op het implementeren van uitbreidingen op de pensioensystemen vanwege cao-gerelateerde afspraken (generatiepact) en het verbeteren van de communicatie met verzekerden. Door een zogenoemd deelnemersportaal wordt het voor de deelnemer mogelijk om zonder formulieren in te vullen en te retourneren de pensioenkeuzes vast te leggen en het pensioen in te laten gaan op de gewenste pensioendatum. Dit verklaart waarom de kosten van pensioencommunicatie zijn gestegen. De verwachting is dat deze verdergaande digitalisering uiteindelijk zal leiden tot kostenbesparingen (minder schriftelijke communicatie).

Vermogensbeheer- en transactiekosten

In onderstaande tabel worden de vermogensbeheerkosten weergegeven (in miljoen. €):

	2018	2017
Vermogensbeheerkosten intern (deel totale interne uitvoeringskosten)	5	5
Beheer vergoedingen aan externe vermogensbeheerders	16	14
Prestatieafhankelijke vergoedingen aan externe vermogensbeheerders	7	3
Bewaarloon en overige kosten	1	1
Transactiekosten	7	8
Totaal	36	31

Vermogensbeheerkosten

Het pensioenfonds is zich bewust van de noodzaak om het pensioenvermogen zo kostenefficiënt als mogelijk te beheren. Het intern beheer bij de matchingportefeuille en binnen aandelen draagt bij aan lage kosten. Hiernaast helpt het feit dat een fors gedeelte van de aandelenportefeuille belegd wordt in passieve indexfondsen, met zeer lage beheervergoedingen. Beoordeling van de door externe partijen verlangde beheervergoeding vormt een wezenlijk onderdeel van het selectieproces. De beloning van een externe partij bestaat uit een vaste vergoeding of een vaste vergoeding in combinatie met een prestatieafhankelijke vergoeding. Vaste vergoedingen genieten doorgaans de voorkeur omdat deze niet aanmoedigen tot het nemen van onverantwoorde risico's. Echter, onder de juiste voorwaarden en juiste omstandigheden kunnen met externe partijen prestatieafhankelijke vergoedingen worden overeengekomen als dat leidt tot een kostenefficiëntere uitvoering door de betreffende partij. Gespreide betaling van de prestatieafhankelijke vergoedingen, het instellen van een high water mark⁵ of het beperken van de maximaal te bereiken vergoeding zijn voorbeelden van kostenbeperkende voorwaarden die worden opgenomen in contracten met externe partijen. Kostenniveaus worden periodiek geëvalueerd op marktconformiteit. Met een aantal externe aandelenmanagers zijn in 2018 betere vergoedingsafspraken overeengekomen. Te hoge beheervergoedingen kunnen een reden zijn om het contract met een externe partij te beëindigen.

⁵Een high water mark zorgt ervoor dat er alleen een rendement gerelateerde vergoeding wordt uitbetaald bij additionele netto cumulatieve meerwaarde door de externe partij.

De samenstelling van de beleggingsportefeuille is van invloed op het kostenniveau. Illiquide beleggingen als vastgoed & infrastructuur, woninghypotheken en directe leningen gaan gepaard met hogere beheersvergoeding dan voor liquide beleggingen. Het pensioenfonds beperkt de beleggingen in complexe of illiquide beleggingen.

Ten opzichte van 2017 zijn de vermogensbeheerkosten gestegen van € 23 miljoen naar € 29 miljoen oftewel van 0,27% naar 0,34% van het gemiddeld belegd vermogen. De stijging wordt veroorzaakt door hogere beheervergoedingen en prestatieafhankelijke vergoedingen aan externe managers. De beheervergoedingen stijgen vanwege investeringen die de afgelopen jaren zijn gedaan in credits en vastgoed. Deze investeringen passen in het toegroeien naar de beoogde strategische portefeuilledeling. Bovendien zijn genoemde beleggingscategorieën duurder vanwege het meer illiquide karakter. Met een aantal van deze nieuwe managers zijn als onderdeel van de vergoedingsstructuur prestatieafhankelijke vergoedingen afgesproken. De hogere prestatieafhankelijke vergoedingen hangen samen met de behaalde outperformance (rendement ten opzichte van de benchmark) door deze nieuwe managers en bestaande managers met een dergelijke vergoedingsstructuur. De stijl van de beleggingsportefeuille als geheel is de laatste jaren actiever geworden hetgeen gepaard gaat met hogere kosten. Hier staat naar verwachting een hoger rendement tegenover.

Transactiekosten

De gehanteerde beleggingsstrategieën kenmerken zich veelal door een lange termijn benadering met relatief weinig transacties. Dit houdt de transactiekosten laag. De transactiekosten zijn gedaald van € 8 miljoen in 2017 naar € 7 miljoen in 2018 door daling van het transactievolume. Als percentage van het belegd vermogen bedragen de transactiekosten 0,08%.

Bij de toelichting op de staat van baten en lasten (pagina 56) is toegelicht hoe de vermogensbeheer- en transactiekosten zijn verwerkt in de jaarrekening en hoe dit aansluit op de hierboven opgenomen verantwoording.

Vergelijking kostenniveau 2017 met andere pensioenfondsen

Niet als over het verslagjaar 2016 heeft het pensioenfonds ook over het verslagjaar 2017 meegedaan aan een externe benchmarkservice. Hiermee is beoogd om onafhankelijk te laten vaststellen hoe de uitvoeringskosten van het pensioenfonds zich verhouden tot vergelijkbare fondsen. Het benchmarkonderzoek is verricht in overeenstemming met de Aanbevelingen. Er deden 29 pensioenfondsen mee waarvan 8 bedrijfstakpensioenfondsen en 21 ondernemingspensioenfondsen. De peergroep van het pensioenfonds voor pensioenbeheer bestaat uit 11 ondernemingspensioenfondsen van vergelijkbare samenstelling. Voor vermogensbeheer bestond de peergroep uit 13 fondsen van vergelijkbare omvang.

De uitkomsten zijn samengevat in onderstaande tabel:

Uitvoeringskosten 2017	SPH	Peergroep	Universum
Aantal deelnemers (actieven en pensioengerechtigden)	24.407	34.230	30.909
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer	€ 200	€ 229	€ 291
Pensioenuitvoeringskosten in basispunten van gem. belegd vermogen	6	13	15
Vermogensbeheerkosten in basispunten van gem. belegd vermogen	27	40	41
Transactiekosten in basispunten van gem. belegd vermogen	10	12	12

De pensioenuitvoeringskosten per deelnemer van het pensioenfonds zijn lager ondanks dat de aantallen deelnemers in de peergroep en het universum hoger zijn. Ook als de pensioenuitvoeringskosten worden uitgedrukt als percentage van het gemiddeld belegd vermogen zijn deze aanzienlijk lager dan de peergroep en het universum. Dit geldt ook voor de vermogensbeheerkosten. Zie bovenstaande tabel.

De externe benchmarkservice heeft verder de benchmarkkosten voor het pensioenfonds berekend. Dit zijn de kosten die het pensioenfonds gemaakt zou hebben indien de portefeuille van het pensioenfonds zou zijn gemanaged tegen de gemiddelde kosten van de peergroep. De benchmarkkosten bedragen 36 basispunten ten opzichte van de 27 basispunten werkelijke vermogensbeheerkosten van het pensioenfonds.

Uit de over 2016 uitgevoerde uitgebreidere benchmarkstudie bleek dat de automatiseringsgraad van het pensioenfonds relatief hoog is, de investeringen die in 2018 zijn gedaan zullen de automatiseringsgraad verder verhogen. Dit drukt de kosten. Het feit dat het pensioenfonds zelfadministrerend is met veel deskundigheid in huis draagt ook bij aan lagere kosten. Het pensioenfonds combineert dit met een relatief hoog serviceniveau hetgeen zich onder andere uit in individuele voorlichting over het pensioen. Bij Stichting Pensioenfonds Hoogovens worden relatief hoge pensioenen opgebouwd. Concluderend is het pensioenfonds van mening dat het een goed pensioen aanbiedt tegen relatief lage kosten.

Integraal risicomangement

Algemeen

Het risicomangement van het pensioenfonds heeft als doelstelling om het bestuur in staat te stellen de risico's van het pensioenfonds te identificeren en te beheersen. Goed risicomangement is noodzakelijk om de doelstellingen te realiseren.

Elk pensioenfonds loopt risico's. Daarbij is het van belang dat de kosten van risicobeheersing onevenredig toenemen als alle risico's worden aangepakt, dit geldt zowel voor de financiële risico's als voor de niet-financiële risico's. Stichting Pensioenfonds Hoogovens maakt daarom een duidelijke afweging tussen kosten van beheersing van risico's en de impact van risico's. Het pensioenfonds kan de financiële risico's die inherent zijn aan het pensioenbedrijf niet beïnvloeden, dit zijn vooral de ontwikkeling van de marktrente, de rendementen op de financiële markten en de levensverwachting.

Risicobereidheid

Risicobereidheid geeft aan in welke mate het bestuur de kans wil lopen dat een bepaald risico zich kan voordoen en bereid is dit risico te accepteren. De risicobereidheid is ofwel een kwalitatief oordeel of een bedrag dat het pensioenfonds over een periode (gemiddeld) bereid is te verliezen.

De risicobereidheid is gebaseerd op de doelstellingen en ambitie van het pensioenfonds. Het bestuur bepaalt periodiek, in afstemming met vertegenwoordigers van werkgevers, werknemers en pensioengerechtigden (de achterbannen), de risicobereidheid inzake de financiële risico's. Bij het bepalen van de risicobereidheid van het pensioenfonds weegt de overtuiging mee dat op de langere termijn de (reële) rendementen tenderen naar lange termijn evenwichtsniveaus. Tevens weegt mee dat het pensioenfonds in solidariteit onevenwichtigheden tussen (pech en geluk) generaties kan mitigeren. Dit gebeurt door buffervorming, spreiding van kortingen en demping van premievolatiliteit door het hanteren van een gedempte kostendekkende premie. Voorts is voor de risicobereidheid van belang dat de deelnemers van het pensioenfonds relatief lange dienstverbanden hebben en relatief hoge pensioenen.

Om de financiële doelstellingen binnen de risicobereid te kunnen realiseren is een strategisch beleggingsbeleid vastgesteld waarbij 40% wordt belegd in vastrentende waarden en 60% in zakelijke waarden, gecombineerd met een dynamische renteafdekking. Dit strategisch beleggingsbeleid is tot stand gekomen door het volgen van een gedegen proces waarbij tevens gebruik is gemaakt van ALM-studies. De ALM-uitkomsten kunnen als volgt worden samengevat:

- Pensioenresultaat van circa 100%;
- Kans op korten: 2,6%, omvang korting: 1,3%;
- Herstelkracht: dekkingsgraad loopt op tot minimaal 130% op de lange termijn;
- De premie sluit aan op de gewenste stabiliteit en betaalbaarheid en het geambieerde opbouwpercentage van de pensioenen.

Met de achterbannen is geconcludeerd dat, gegeven deze uitkomsten, dit strategisch beleggingsbeleid aansluit op de risicobereidheid.

Voor de jaarlijks uit te voeren haalbaarheidstoets leidt dit tot de volgende ondergrenzen:

- Ondergrens 1: Vanuit de situatie waarbij de dekkingsgraad gelijk is aan het vereist eigen vermogen dient de mediaan van het pensioenresultaat tenminste gelijk te zijn aan 103%.
- Ondergrens 2: Vanuit de feitelijke dekkingsgraad dient de mediaan van het pensioenresultaat tenminste gelijk te zijn aan 96%.
- Ondergrens 3: Vanuit de feitelijke dekkingsgraad dient de maximale afwijking ten opzichte van de mediaan in het geval van een 'slechtweers scenario' 35% te bedragen.

De uitkomsten van de haalbaarheidstoets zijn in het verslagjaar gedeeld met de achterbannen. Vastgesteld is dat het strategisch beleggingsbeleid leidt tot uitkomsten die voldoen aan de genoemde ondergrenzen. Wel is stilgestaan bij de haalbaarheid van de ambitie omdat de achterstanden nog steeds oplopen. Daarbij is geconcludeerd dat op de korte termijn eerst voldoende buffers moeten worden opgebouwd om te herstellen waardoor pas op middellange termijn een evenwichtssituatie kan worden bereikt. Door de wettelijk verplicht opgelegde systematiek van indexeren heeft het bestuur niet de vrijheid om sneller tot invulling van de ambitie te komen al is dat wel een wens van de achterbannen. Het bestuur deelt met de achterbannen de visie dat het FTK hier knelt.

Het bestuur heeft de (korte termijn) risicohouding uitgedrukt in een bandbreedte van de feitelijke vereiste dekkingsgraad van 3,5 procentpunt rondom de strategisch vereiste dekkingsgraad. De op het strategisch beleggingsbeleid gebaseerde strategische vereiste dekkingsgraad bedroeg 122% per eind 2018.

Belangrijk onderdeel van het integrale risicomanagement is de halfjaarlijkse evaluatie met het VO waarin het bestuur inzichten en visies afstemt met het VO om gezamenlijk te bepalen of het pensioenfonds op koers ligt met betrekking tot de lange termijn doelstellingen, de actuele stand van de financiële markten en de risicobereidheid. In het verslagjaar is geconcludeerd dat deze evaluatie niet heeft geleid tot aanpassingen in het beleid.

Ten aanzien van de niet-financiële risico's houdt de risicobereidheid in dat het pensioenfonds wil voorkomen dat onverwachte kosten (verliezen) naar aanleiding van operationele fouten een materiële impact hebben op de dekkingsgraad of de reputatie van het pensioenfonds.

Doelstelling en organisatie van het integraal risicomanagement

Het risicomanagement heeft tot doel om op gestructureerde wijze er voor te zorgen dat het pensioenfonds bewuste keuzes maakt voor een integere en beheerste bedrijfsvoering om binnen het gewenste risicoprofiel te blijven. De governance van het risicomanagement moet daarnaast effectief en transparant zijn zodat duidelijk is wie in dit kader welke taken en verantwoordelijkheden heeft. De opzet van het risicobeleid wordt jaarlijks geactualiseerd.

Integraal risicomanagement (IRM) is het proces van het opstellen van de strategie met daaraan gekoppeld het risicoprofiel en de risicobereidheid, het identificeren van de risico's, het opstellen en implementeren van het beleid voor risicobeheersing, tot de uitvoering, monitoring en terugkoppeling over risico's en beheersmaatregelen. Integraal benadrukt dat het gaat om het managen van alle verschillende risicogebieden, zo mogelijk, in onderlinge samenhang.

De organisatie van het risicomanagement is gebaseerd op een model met meerdere verdedigingslijnes. Dit model bevordert adequate functiescheidingen door middel van 'checks and balances' en 'countervailing power'. Vanwege de invoering van nieuwe wet- en regelgeving volgens de Europese Richtlijn IORP-II in 2019 is in het verslagjaar het model aangepast.

De eerste verdedigingslijn wordt gevormd door het lijnmanagement van de afdelingen Pensioenen en Beleggingen. Deze is primair verantwoordelijk voor het identificeren en beheersing van de risico's.

De tweede verdedigingslijn wordt vervuld door de afdeling Riskmanagement, de compliance officer en de actuariële functie. Riskmanagement beheert en coördineert het risicobeleid, heeft een controlerende en adviserende rol ten aanzien van alle risico's, heeft een voorbereidende rol inzake het integrale risicomanagement inclusief het strategische risicomanagement en houdt toezicht op de uitvoering van het beleid. Het hoofd riskmanagement is lid van het MT en heeft een rapportagelijijn naar het bestuur en een escalatielijijn richting de RvT. De compliance officer is verantwoordelijk voor het systematisch analyseren van integriteitsrisico's en het op basis daarvan mede bewaken van het door het bestuur opgestelde Integriteitsbeleid. Hij werkt daarbij samen met de afdeling Riskmanagement. De compliance officer heeft een rapportagelijijn naar het bestuur en een escalatielijijn naar de RvT. De actuariële functie is belast het houden van toezicht op de berekening van de technische voorzieningen c.q. het beoordelen van de betrouwbaarheid en adequaatheid daarvan.

De derde verdedigingslijn betreft de internal auditfunctie. Deze functie voert audits uit binnen de organisatie van Stichting Pensioenfonds Hoogovens. De belangrijkste taak is het periodiek evalueren van de adequaatheid en doeltreffendheid van de interne controlemechanismen en andere procedures en maatregelen ter waarborging van de beheerste en integere bedrijfsvoering van het pensioenfonds, inclusief uitbestede werkzaamheden.

In het kader van de vierde verdedigingslijn geeft het pensioenfonds opdracht aan een externe accountant om het jaarverslag en de jaarrekening te controleren. De externe actuaris maakt deel uit van de vierde verdedigingslijn. Hij heeft een controlerende rol ten aanzien van het vaststellen van de voorziening pensioenverplichtingen. Tevens toetst de externe actuaris of het beleggingsbeleid voldoet aan de prudent person regel.

Sleutelfunctiehouders

In het kader van IORP-II zijn de zogenoemde sleutelfuncties riskmanagement, actuariële zaken en internal audit ingericht.

Beheersing van de belangrijkste risico's

Het bestuur is eindverantwoordelijk voor de beheersing van alle risico's. het pensioenfonds maakt gebruik van de volgende risicocategorieën:

Risico-indeling

Strategische risico's	Financiële risico's	Niet-financiële risico's (S9)
Governance & cultuur	Solvabiliteitsrisico	Operationeel (processen)
- Besturing en besluitvorming	Rente- en inflatierisico (S1)	- Vermogensbeheer
- Managementkwaliteit en structuur	Zakelijke waarden risico (S2)	- Pensioenbeheer
- Strategievorming	Verzekeringstechnisch risico (S6)	- Betrouwbaarheid informatievoorziening
- Risico/control houding (riskgovernance)	Valutarisico (S3)	Integriteit
Omgevingsrisico	Grondstoffenrisico (S4)	Juridisch en compliance
- Sponsorrisico	Kredietrisico (S5)	ICT
- Reputatierisico	Liquiditeitsrisico (S7)	Uitbesteding
- Veranderende wet- en regelgeving	Concentratierisico (S8)	
- Macro-economische omgeving	Actief beheer (S10)	
- Systeemrisico financiële markten		

Bij de beheersing van de strategische risico's inzake governance & cultuur en de omgevingsrisico's, is het bestuur direct betrokken en verantwoordelijk. Het solvabiliteitsrisico en de financiële risico's worden besproken in de BBC. Over niet-financiële risico's wordt gerapporteerd aan de Audit- en risicocommissie (ARC). Voor het bestuur is een rapportage beschikbaar die inzicht geeft in alle risico's van het pensioenfonds en, voor zover mogelijk, de onderlinge samenhang daar tussen (het IRM-dashboard).

Hieronder wordt ingegaan op de beheersing van de belangrijkste risico's van het pensioenfonds. Dit zijn de strategische risico's ten aanzien van governance & cultuur, de omgevingsrisico's en het solvabiliteitsrisico. In de toelichting op de jaarrekening wordt aan de hand van de berekening van het vereist eigen vermogen nader ingegaan op de beheersing van de financiële- en niet-financiële risico's (vanaf pagina 34).

Governance & cultuur

Governance & cultuur vormen het fundament voor adequaat risicomanagement. Het is voor het (risico)management en countervailing power van het grootste belang dat het pensioenfonds over voldoende deskundigheid beschikt op de gebieden die het pensioenfonds raken. Er is een geschiktheidsbeleid vastgesteld. Er zijn periodieke (self)-assessments inzake het functioneren van het bestuur en andere fondsorganen, er is een opvolgingsbeleid en er zijn opleidingsplannen vastgesteld. Met de uitvoeringsorganisatie is tijdens meerdere trainingen aandacht besteed aan de mogelijke integriteitsrisico's. Het bestuur voert periodiek risicoanalyses uit en volgt een gestructureerd proces voor de jaarlijkse beleidscyclus. Het risico dat de risicobereidheid en het betreffende controlframework onvoldoende aansluit bij de beoogde risicobeheersing van het pensioenfonds wordt, onder meer, beheerst door het jaarlijks evalueren van de risicobereidheid. Dit is onder andere vormgegeven via de haalbaarheidstoets en het vaststellen of het risicobeleid nog steeds passend is.

Omgevingsrisico's

Het pensioenfonds heeft geen financiële binding met de werkgever anders dan de afspraken die zijn vastgelegd in de uitvoeringsovereenkomst. Het pensioenfonds heeft geen substantiële beleggingen in de werkgever (zie pagina 50) en er zijn geen leningen aan/van de sponsor. Vanuit de bestuursleden is er voldoende voeling met de ontwikkelingen bij de werkgever.

Het pensioenfonds volgt actief de (voorgenomen) wijzigingen in wet- en regelgeving. Het bestuur wordt hierover geïnformeerd, onder andere door de compliance officer. Tevens is er input vanuit de functionarissen van het pensioenfonds die deelnemen in landelijke gremia. Er wordt kennis genomen van de uitingen van DNB en indien nodig wordt actie ondernomen. Indien noodzakelijk worden de achterbannen betrokken bij de implementatie van nieuwe wet- en regelgeving.

Elk halfjaar wordt de haalbaarheid van doelstellingen en ambitie geëvalueerd waarbij een gevoeligheidsanalyse wordt uitgevoerd aan de hand van alternatieve economische scenario's. Het bestuur heeft, evenals in 2017, in het verslagjaar een riskassessment gehouden waarbij diverse stress scenario's zijn geïdentificeerd en besproken. Daarnaast vindt een evaluatie plaats van de macro- economische omgeving in het kader van het opstellen en vaststellen van het jaarlijkse beleggingsplan.

Het pensioenfonds heeft geen mogelijkheid om het systeemrisico in financiële markten te beïnvloeden. Het kan alleen de impact van dit risico beperken door te streven naar een goede spreiding van de beleggingen. Het aangaan van derivatenposities wordt gespreid over verschillende financiële instellingen (tegenpartijen). Financiële markten, de dekkingsgraad en het rendement worden nauwgezet gemonitord. Indien er zich een zeer sterke daling op financiële markten binnen een beperkte periode voordoet wordt het bestuur hier direct over geïnformeerd en treedt het contingency plan in werking. Dit plan voorziet in een versnelde 'procedure overschrijding beleggingsrichtlijnen' waarbij acties vereist zijn binnen een kortere doorlooptijd dan de standaard 'procedure overschrijding beleggingsrichtlijnen' toelaat. De procedure borgt afstemming met meerdere leden van het bestuur / BBC. Het Financieel Crisisplan bepaalt hoe gehandeld wordt in een (crisis-)situatie waarin de dekkingsgraad sterk is gedaald.

Solvabiliteitsrisico

Het solvabiliteitsrisico is het risico met de grootste impact. Dit is het risico dat het pensioenfonds niet beschikt over voldoende eigen vermogen ten opzichte van de pensioenverplichtingen waardoor zij niet, binnen de gestelde risicohouding, aan de doelstellingen en ambities kan voldoen. Het solvabiliteitsrisico wordt continu gemonitord aan de hand van de dekkingsgraad.

Het premie-, toeslagen- en beleggingsbeleid zijn de belangrijkste maatregelen ter beheersing van het solvabiliteitsrisico. De werkgever betaalt in de periode 2018 tot en met 2020 een vaste pensioenpremie van 29% van de pensioengrondslag. De verlening van toeslagen alsmede het moeten korten van verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten is afhankelijk van de financiële situatie van het pensioenfonds. De belangrijkste risico's in het beleggingsbeleid zijn het rente- en inflatierisico (S1) en het risico van beleggen in zakelijke waarden (S2). De belangrijkste beheersmaatregelen zijn de strategische portefeuilleverdeling inclusief bandbreedtes per beleggingscategorie, het door het pensioenfonds toegepaste dynamische renteafdekkingsbeleid en diversificatie naar beleggingscategorieën en stijlen alsmede naar risicofactoren. Deze risico's en bijbehorende beheersmaatregelen worden verder toegelicht in de risicoparagraaf als onderdeel van de jaarrekening (pagina 60).

Onderstaande tabel geeft inzicht in de korte termijn ex-ante gevoeligheid van de dekkingsgraad voor renteveranderingen en het rendement op zakelijke waarden (indien deze zich direct zouden voordoen).

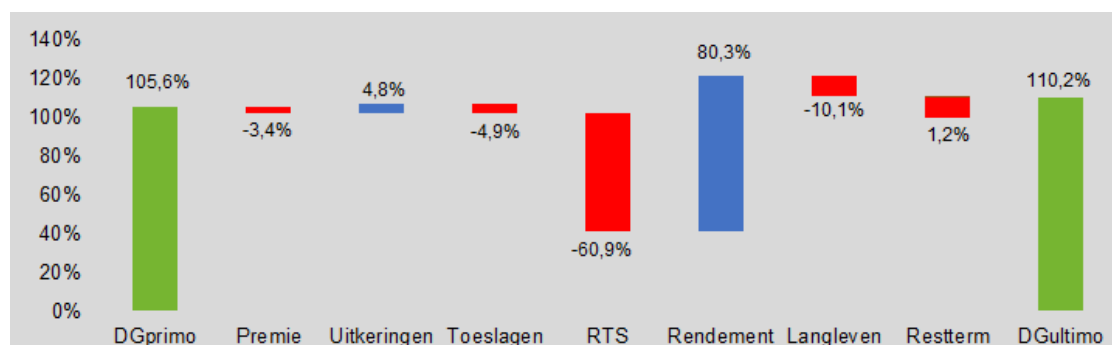
Korte termijn gevoeligheid van de dekkingsgraad

Rendement Zakelijke waarden	Renteverandering				
	-1,0%	-0,5%	0,0%	+0,5%	+1,0%
-30%	82%	86%	91%	95%	99%
-20%	88%	92%	97%	102%	107%
-10%	93%	98%	104%	109%	115%
0%	99%	104%	110,2%	116%	122%
10%	104%	110%	117%	123%	130%
20%	110%	116%	123%	130%	137%
30%	115%	123%	130%	137%	145%

Hieruit blijkt dat door een half procent renteverandering de dekkingsgraad met 7 tot 8 dekkingsgraadpunten stijgt of daalt, uitgaande van het vigerende beleggingsbeleid en de dekkingsgraad per ultimo 2017. Een rendement op zakelijke waarden van plus of min 10% heeft een effect van 6 tot 7 dekkingsgraadpunten.

In onderstaande grafiek (zogenoemd dekkingsgraadsjabloon) wordt de ontwikkeling van de dekkingsgraad over de periode 2009 tot en met 2018 weergegeven. De kolommen geven de oorzaken van de ontwikkeling van de dekkingsgraad weer.

Langere termijn ontwikkeling van de dekkingsgraad naar oorzaken

Hieruit blijkt dat de ontwikkeling van de dekkingsgraad vooral is bepaald door het renterisico, het rendement (met name het rendement op vastrentende waarden en aandelen) en het langlevensrisico. De dalende rente heeft er de afgelopen jaren voor gezorgd dat de pensioenverplichtingen steeds hoger moesten worden gewaardeerd. Daarnaast had de stijgende levensverwachting een grote impact. Het beleggingsrendement heeft deze twee effecten weliswaar kunnen compenseren maar niet voldoende waardoor, gegeven de toeslageregels in het FTK, slechts in beperkte mate toeslagen konden worden toegekend.

Risicobeeld 2018 en verbetermaatregelen

Strategische risico's

Op bestuurlijk vlak (governance & cultuur) heeft het bestuur activiteiten ontplooid om de bestuurlijke effectiviteit verder te vergroten. Dit heeft geleid tot de opstelling van prioriteiten, acties die in 2018 zijn opgepakt en die in 2019 moeten worden afgerond. Per 13 januari 2019 is de Nederlandse wet- en regelgeving van kracht die voortkomt uit de Europese richtlijn IORP-II. In de governance van het risicomanagement heeft dit geleid tot het instellen van sleutelfuncties voor risicomanagement, actuariële zaken en internal audit. Als gevolg hiervan is het 'three lines of defense model' aangepast, deze behelst nu vier verdedigingslijnes zoals eerder onder het kopje 'doelstelling en organisatie risicomanagement' is verwoord.

Inzake het solvabiliteitsrisico is er nog steeds sprake van een reservetekort waardoor de toeslagambitie slechts gedeeltelijk kan worden gerealiseerd. De indexatieachterstanden zijn opgelopen tot bijna 15% voor actieven en ruim 16% voor pensioengerechtigden.

De risico's voortvloeiend uit de macro-economische omgeving zijn toegenomen doordat de expansiefase van de afgelopen jaren mogelijk ten einde komt. In reactie daarop zijn de financiële markten beweeglijker geworden. Een dreigende handelsoorlog en andere (financiële) perikelen zoals de Brexit versterken dit effect.

Het bestuur heeft een contingency beleid vastgesteld bedoeld voor situaties waarin sprake is van plotselinge marktstress waarbij op (zeer) korte termijn acties vereist kunnen zijn, die buiten de kaders van het strategische beleggingsbeleid vallen. Het financieel crisisplan is meer geënt op (dreigende) dekkingsgraadtekorten.

Financiële risico's

Het bestuur heeft in 2018 twee maal het strategisch beleggingsbeleid geëvalueerd. Daarbij wordt op basis van de meest recente economische verwachtingen (vooral inzake rente en rendement zakelijke waarden) en met behulp van ALM-berekeningen bezien of de verwachte resultaten met betrekking tot de ontwikkeling van de pensioendoelstellingen (niveau dekkingsgraad en premie, pensioenresultaat, kans op korten en de verwachte omvang daarvan) aanleiding geven tot aanpassingen van het beleid. Uit de evaluatie is geconcludeerd dat er geen aanleiding is tot aanpassingen van het beleid. De financiële risico's komen uitgebreid en diepgaand aan bod in de kwartaalrapportage die wordt besproken in de BBC.

Niet-financiële risico's

In het verslagjaar zijn diverse vormen van beleid met betrekking tot niet-financiële risico's geactualiseerd en verwerkt in het risico control framework. Veel aandacht is wederom besteed aan de integriteitsrisico's door het herijken van de zogenoemde SIRA (systematische integriteitsrisicoanalyse). De SIRA is nu meer afgestemd op de specifieke situatie en kenmerken van het pensioenfonds. Op basis van de herijkte SIRA is het integriteitsbeleid geactualiseerd. Inzake de ICT-risico's heeft het bestuur eveneens een risicoanalyse gehouden op basis waarvan ICT-risicobeleid is aangepast. Bij zowel de SIRA als de ICT-risicoanalyse is aandacht besteed aan cybercrime. Daarnaast zijn er voor dit onderwerp bewustwordingssessies gehouden en is er een penetratietest gedaan op de kantoorautomatiseringsomgeving. Ook in de relatie met externe leveranciers staat cybercrime hoog op de agenda. Als gevolg hiervan zijn vooral de beheersmaatregelen ten aanzien van de uitbesteding van ICT verder aangescherpt.

Voldoen aan wet- en regelgeving

Het pensioenfonds heeft maatregelen getroffen waarmee de AVG volledig en tijdig is geïmplementeerd. Zoals eerder vermeld heeft het pensioenfonds zich in het verslagjaar voorbereid op de invoering van IORP-II door het aanpassen van de organisatie van het risicomanagement (model van meerdere verdedigingslijnes en invoering sleutelfuncties). Voorts heeft het pensioenfonds zich voorbereid op een harde Brexit.

In 2018 zijn geen boetes en/of aanwijzingen vanuit de toezichthouders opgelegd en is geen bewindvoerder van toepassing geweest.

Verantwoording Raad van Toezicht

Inleiding

De Raad van Toezicht (RvT) heeft op grond van de Pensioenwet tot taak het houden van toezicht op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. De RvT is tenminste belast met het toezicht op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. Verder staat de RvT het bestuur met raad terzijde. Daarnaast kent de wet de RvT een aantal specifieke goedkeuringsrechten toe. Dit betreft onder meer het goedkeuren van het jaarverslag, de profielschets van bestuurders en het beloningsbeleid. Krachtens het reglement evalueert de RvT bij Stichting Pensioenfonds Hoogovens jaarlijks het functioneren van het bestuur.

De RvT oefent zijn toezicht uit met inachtneming van de VITP-Toezichtcode.

Werkwijze

De RvT heeft rechtstreeks toegang tot alle documenten die binnen het bestuur worden besproken. De RvT vergadert tenminste viermaal per jaar met het bestuur. Sinds zijn aantreden was de RvT als toehoorder bij de periodieke overleggen van bestuur en VO aanwezig. In 2018 is overgegaan naar een lagere frequentie en zal de RvT bij de helft van deze overleggen aanwezig zijn. In aanvulling hierop is er een aantal keer per jaar overleg van de RvT met het VO. De RvT is vertegenwoordigd bij het zogenaamde Achterbannenoverleg dat in principe tweemaal per jaar plaatsvindt. Verder voert de RvT tenminste eenmaal per jaar individuele gesprekken met alle bestuursleden, sleutelfunctionarissen uit de uitvoeringsorganisatie, de voorzitter van het VO en andere voor het pensioenfonds belangrijke spelers. De RvT heeft aan de hand hiervan een voorlopig Verslag van bevindingen 2018 opgesteld, met het bestuur besproken en vervolgens vastgesteld. Het betreffende verslag is de basis voor de (schriftelijke) verantwoording van de RvT aan de werkgever en het VO. Deze verantwoording is door de RvT ook met beide partijen besproken.

Algemene gang van zaken bij het pensioenfonds

Het beleid van Stichting Pensioenfonds Hoogovens is naar het oordeel van de RvT in het algemeen op orde en kent geen onoverkomelijke tekortkomingen. Het bestuur heeft in 2018 veel initiatieven ontplooid, vooral gericht op verhoging van de bestuurlijke effectiviteit. Een substantieel aantal taken is gedelegeerd naar bestuurscommissies en de uitvoeringsorganisatie ('Besturen op Hoofdlijnen'). Bestuurders en het bestuur hebben een extern ondersteunde zelfevaluatie doorlopen, met intensieve betrokkenheid van de RvT. Dit resulteerde in persoonlijke ontwikkelplannen en lessen voor het collectief functioneren van het bestuur. Het bestuur werkt thans met een voortrollende beleidsagenda en beschikt over een rapportagekader waarmee het verantwoording afneemt over de gedelegeerde taken. De RvT heeft het bestuur in 2018 een viertal criteria voor verhoging van de effectiviteit van het bestuur aangereikt. De RvT is verheugd dat het bestuur hier zijn voordeel mee heeft gedaan bij het opstellen en concretiseren van 'Besturen in Control' en dit ook heeft verankerd in de werkwijze. Met betrekking tot de implementatie van IORP-II heeft het bestuur in 2018 weldoordachte keuzes gemaakt. De RvT vindt, net als in voorgaande jaren, dat de uitvoering goed verloopt.

Evenwichtige belangenafweging en premievaststelling

De RvT constateert dat het bestuur de bij het pensioenfonds betrokken belangen niet onevenwichtig heeft afgewogen. Met de aanvaarding, in 2015, van de uitvoering van de huidige pensioenovereenkomst heeft het bestuur zich gecommitteerd aan een meerjarige premiesystematiek die het bij aanvang als evenwichtig heeft beoordeeld. Deze systematiek heeft in de praktijk echter geleid tot een premiedekkingsgraad die al geruime tijd ontoereikend is. Het bestuur adresseert de problematiek van de toereikendheid van de premie in de op handen zijnde ALM-studie. De RvT heeft het bestuur geadviseerd om voor de toekomst alleen nog de uitvoering van een nieuwe pensioenovereenkomst te aanvaarden als daarin een mechanisme is opgenomen dat verzekert dat de premiedekkingsgraad over de looptijd van het contract toereikend is. Verder heeft de RvT benadrukt dat het bestuur zijn keuzes in dezen tijdig moet maken en helder moet communiceren, zodat sociale partners IJmuiden er rekening mee kunnen houden bij de onderhandelingen over het nieuwe pensioencontract.

Governance

De RvT constateert dat in 2018 belangrijke stappen zijn gezet in de ontwikkeling van het bestuur. Er is door alle betrokkenen een grote inspanning geleverd. De RvT is verheugd dat de partijen die bestuursleden voor het pensioenfonds voordragen, in 2018 het initiatief hebben genomen om interne kandidaten voor een functie in het VO of het bestuur te selecteren en op te leiden. Beschikbaarheid van gekwalificeerde interne kandidaten is voor het draagvlak van een paritair bestuurd ondernemingspensioenfonds van belang. De RvT is in 2018 intensief betrokken geweest bij

de samenstelling en functieverdeling binnen het bestuur. Het door het bestuur voorbereide aangepaste profiel is begin 2018 door de RvT goedgekeurd en enkele beoogde bestuursleden zijn door de RvT getoetst aan de profielschets.

Het VO heeft in 2018 onder nieuw voorzitterschap diverse initiatieven ontplooid, gericht op verbetering van het intern functioneren (kennis, samenwerking, besluitvorming en eenheid). Ook heeft het VO in 2018 een zelfevaluatie uitgevoerd. De RvT juicht dit toe. De RvT heeft het VO geadviseerd een informatieplan op te stellen waarin, uitgaande van de wettelijke taken van het VO, de eigen informatiebehoefte wordt beschreven.

Risicobeheersing

Het bestuur heeft in 2018 de risicobeheersing verder verbeterd, bijvoorbeeld door halfjaarlijkse bespreking van het integraal risicodashboard en de vaststelling van een geheel herziene SIRA, de notitie Risicobeleid en het document ICT-risicobeleid.

Stand van zaken bij vaststelling van deze verantwoording

De RvT heeft de stand van zaken inzake de aanbevelingen van de RvT over 2017 in 2018 diverse malen met het bestuur besproken. De RvT juicht het toe dat het bestuur nagenoeg alle aanbevelingen heeft opgepakt.

Naleving Code Pensioenfondsen

De RvT heeft over 2018 van het bestuur een overzicht ontvangen van de manier waarop Stichting Pensioenfonds Hoogovens de Code Pensioenfondsen toepast. Hieruit blijkt dat het pensioenfonds het merendeel van de normen naleeft en hoe het de afwijking motiveert van de normen die het niet toepast. Vanaf 2019 past het pensioenfonds de Code Pensioenfondsen 2018 toe, die het bestuur verplicht om in meer detail de naleving te verantwoorden en afwijkingen te motiveren. Het toezicht vanuit de RvT zal dienovereenkomstig intensiveren.

Zelfevaluatie Raad van Toezicht

De RvT heeft in 2018 met externe ondersteuning een zelfevaluatie uitgevoerd. Onderdeel daarvan was het bevragen van de stakeholders. Hieruit blijkt dat de meerwaarde van een RvT wordt onderkend. Aandachtspunten zijn voorspelbaarheid en aandacht voor de impact van het optreden. De RvT houdt hier in het vervolg meer rekening mee. De RvT heeft de conclusies van zijn zelfevaluatie met het bestuur en het VO gedeeld.

Aanbevelingen

De belangrijkste aanbevelingen van de RvT in het Verslag van bevindingen 2018 zijn als volgt samen te vatten:

- Het maken van inhoudelijke beleidskeuzes op het terrein van maatschappelijk verantwoord beleggen, rekening houdend met wat de buitenwereld van Stichting Pensioenfonds Hoogovens verwacht;
- Het opstellen (door het VO) van een informatieplan met daarin de reguliere informatiebehoefte van het VO uit hoofde van de eigen rol in de governance;
- Een heldere communicatie met sociale partners IJmuiden over de uitgangspunten van het bestuur met betrekking tot de toereikendheid van de premiedekkingsgraad over de looptijd van het toekomstige pensioencontract.

14 mei 2019

J.P.W. Klopper (voorzitter)
M.E.A. van Boom
H.J.P. Strang

Reactie bestuur

Het bestuur heeft met belangstelling kennis genomen van de inbreng van de RvT, gebaseerd op het Verslag van Bevindingen 2018. De RvT heeft mede aan de hand van interviews met leden van het bestuur alsmede met diverse betrokkenen in en om het pensioenfonds voorlopige bevindingen opgesteld. Deze zijn met het bestuur besproken en vervolgens vastgesteld. De RvT heeft op basis hiervan verantwoording afgelegd aan de werkgever en aan het VO. Als onderdeel van het reguliere proces was er in 2018 elk kwartaal regulier overleg tussen het bestuur en de RvT. Daarnaast zijn er tussentijdse contactmomenten geweest, vooral over zaken op het terrein van de governance, zoals voorgenomen benoemingen van leden van het bestuur.

Met de RvT kijkt het bestuur terug op 2018 als een jaar waarin veel initiatieven zijn ontplooid en belangrijke stappen zijn gezet gericht op bevordering van de bestuurlijke effectiviteit. Het bestuur heeft baat gehad bij de vier criteria die hiervoor door de RvT zijn aangereikt. Deze zijn inmiddels verankerd via de notitie Besturen in control. In 2018 is er veelvuldig contact geweest tussen RvT en het bestuur over bestuursaangelegenheden zoals de zelfevaluatie, samenstelling, functieverdeling en de profielschets. Deze inbreng heeft bijgedragen aan een verdere verbetering van het functioneren van het pensioenfonds. Met de RvT verwelkomt het bestuur de resultaten van het Opgvolgingsplatform. Het bestuur herkent en bevestigt de positieve appreciatie van de RvT over de uitvoeringsorganisatie.

Het bestuur neemt kennis van de aanbeveling van de RvT voor een mechanisme voor een toereikende premiedekkingsgraad. Relevant is dat het bestuur de bij het pensioenfonds betrokken belangen evenwichtig heeft afgewogen, zoals de RvT constateert. Richting de toekomst beziet het bestuur de toereikendheid van de premie in het kader van de ALM-studie. Het bestuur beziet eerst de uitkomsten van de ALM-studie en stelt dan een beargumenteerd voorstel op, waarna op basis van evenwichtige belangenafweging en consultatie een besluit genomen zal worden. Het bestuur zal dienovereenkomstig de uitgangspunten tijdig communiceren met de sociale partners om voor hen als basis te kunnen dienen voor onderhandelingen over het nieuwe pensioencontract.

Het bestuur ondersteunt de aanbeveling inzake maatschappelijk verantwoord beleggen en is voornemens deze in 2019 op te pakken. Het advies aan het VO inzake een op te stellen informatieplan voor het VO wordt door het bestuur ondersteund. Opgvolging hiervan vergemakkelijkt de informatie-uitwisseling vanuit het bestuur richting het VO en stroomlijnt de processen tussen beide organen.

De RvT met drie externe onafhankelijke leden was ook in 2018 een substantieel onderdeel van de countervailing power van het pensioenfonds en die van het bestuur in het bijzonder. Dit heeft bijgedragen aan de huidige status van het pensioenfonds. Het bestuur kijkt uit naar de verdere samenwerking.

IJmuiden, 14 mei 2019

Verlag van Verantwoordingsorgaan

Inleiding

Het Verantwoordingsorgaan (VO) heeft als taak een oordeel te geven over het handelen van het bestuur, het uitgevoerde beleid en de gemaakte beleidskeuzes voor de toekomst. Het VO baseert haar oordeel op de ontvangen informatie van bestuur en Raad van Toezicht (RvT), waaronder het Jaarverslag en de verantwoording van de RvT. Tevens heeft het VO tenminste vier keer per jaar overleg met het bestuur, waarvan twee keer in het bijzijn van de RvT.

Daarnaast heeft het VO een adviestaak over door het bestuur voorgenomen besluiten met betrekking tot een aantal in het regelement bepaalde thema's. Sinds 2018 is aan het VO een aantal goedkeuringsbevoegdheden toegekend inzake fundamentele wijzigingen van het fonds.

In 2018 is de heer mr. G.J. Heeres afgetreden na een verlengde tweede zittingsperiode. De vrijgekomen voorzitterspositie is per september ingevuld door de heer drs. E. Nachbar. De ontstane vacature binnen de gepensioneerdengleding is ingevuld door R. Zwiers.

Dit verslag van het VO en de reactie daarop van het bestuur zijn op 14 mei 2019 besproken met het bestuur.

Bevindingen

Ontwikkeling dekkingsgraad

De feitelijke dekkingsgraad van het fonds is uitgekomen op 110,2%, waarbij de dalende (opnieuw) rente een grote rol heeft gespeeld. De totale achterstand van de toeslagverlening is daarmee uitgekomen op 16,37% voor pensioenge-rechtigden en 14,7% voor de actieve deelnemers.

Het VO is in toenemende mate bezorgd of de ambitie van het fonds van een waardevast pensioen haalbaar is binnen de geldende regels van het Financieel Toetsingskader.

Governance

Het bestuur heeft belangrijke stappen gezet om de governance van het fonds op een hoger niveau te brengen. Onder de noemer 'Besturen in Control' zijn diverse verbeteringen geïmplementeerd, zijn de ontstane vacatures ingevuld en is gewerkt aan de relatie met de uitvoeringsorganisatie, de RvT en het VO. Het VO ondersteunt deze ontwikkelingen.

Als gevolg van de snelle vernieuwing van het bestuur en de relatief onervaren (beoogde) bestuursleden kan de balans binnen het bestuur onder druk komen. Het VO adviseert om de 'Board Room Dynamics' goed te monitoren en tijdig bij te sturen indien nodig.

Premiedekkingsgraad

Het VO heeft, in meerderheid, een positief advies uitgebracht over de feitelijke en kostendekkende premie voor het jaar 2019. Hierbij is echter wel de kanttekening gemaakt dat de premiedekkingsgraad verder gedaald is naar 76,1%. Het eigen vermogen van het pensioenfonds komt hierdoor onder druk.

Het VO geeft in overweging om een nader te bepalen minimum niveau na te streven en waardeert het dat het bestuur er voor open staat dit als onderdeel van de geplande ALM studie te evalueren.

Indexatie-depot

De te verlenen rechten uit het indexatiedepot leiden tot een negatief effect op het vermogen. Het VO adviseert, evenals in voorgaande jaren, om deze rechten met een rente te verrekenen die een neutraal effect heeft op het vermogen.

Vaststelling parameters ter berekening premie

De gedempte kostendekkende premie is berekend op basis van de maximale parameters. Het VO hecht er aan dat het bestuur jaarlijks beoordeelt of deze realistisch zijn in plaats van zich op voorhand vast te leggen om de maximale parameters voor meerdere jaren te hanteren.

Functioneren van het Verantwoordingsorgaan

Binnen het VO is nadrukkelijk gekeken hoe zij haar functioneren kan verbeteren. Hiertoe zijn in meerdere sessies, gevolgd door een zelfevaluatie die is gefaciliteerd door een extern bureau, verbetermogelijkheden geïdentificeerd. Belangrijke componenten hiervan zijn de aandacht voor het ontwikkelen van kennis middels specifieke clusters die gefaciliteerd worden door de uitvoeringsorganisatie. Ook is afgesproken dat VO-leden in beginsel het A-niveau zullen behalen. De geïnstalleerde agendacommissie en meer aandacht voor de vraagstelling vanuit het VO richting bestuur en RvT zullen de effectiviteit een impuls geven naast het proactief werken aan de relatie met beide organen.

Ontvangen adviesaanvragen van het bestuur

Over de navolgende onderwerpen is aan het bestuur door het VO advies uitgebracht:

- 31 januari: advies feitelijke- en kostendekkende premie 2018
- 14 september: advies inzake aangepaste uitvoeringsovereenkomst
- 19 oktober: advies inzake benoeming nieuwe bestuursvoorzitter
- 15 november: advies feitelijke- en kostendekkende premie 2019

Communicatie

De nieuwe Wet Pensioencommunicatie maakt het mogelijk om digitaal te communiceren. Daartoe heeft het bestuur een nieuw beleidsplan opgesteld.

Regelmatig heeft het bestuur achterbannenbijeenkomsten georganiseerd om met name alle betrokkenen te informeren over de stand van zaken betreffende de invoering nieuwe FTK, haalbaarheidstoets en in het bijzonder over de voortgang van het wijzigen van de bestuursstructuur.

Opvolgingsplatform

Begin 2018 is het opvolgingsplatform vorm gegeven en hebben de benoemende partijen daarvoor een convenant opgesteld. Dit platform heeft tot doel geschikte bestuursleden te selecteren en op te leiden. Dit moet uiteindelijk leiden tot een robuuste pool van geschikte en beschikbare kandidaat bestuursleden waarop een beroep kan worden gedaan bij optredende vacatures. Het platform wordt secretariaal en beleidsmatig ondersteund door de werkgever. Het VO is positief over dit door partijen gedragen initiatief.

Bevindingen Raad van Toezicht (RvT)

Het VO heeft met de RvT overleg gehad over haar bevindingen. De afgelopen periode heeft de focus van de RvT vooral op de versterking van het bestuur gelegen.

Omtrent de Governance en Algemene gang van zaken herkent het VO zich in de opmerkingen van de RvT en is met haar van mening dat er door het bestuur belangrijke stappen zijn gezet en de uitvoering goed verloopt. Gegeven de zichtbare verbeteringen gaat het VO ervan uit dat de RvT haar rol weer meer op afstand invulling zal geven.

Het VO deelt de mening van de RvT dat de hoogte van de premiedekkingsgraad onderdeel moet zijn van de komende ALM-studie. Het VO deelt echter niet de mening dat deze 'al geruime tijd ontoereikend' is. Het VO ondersteunt wel de geadviseerde communicatie aan sociale partners zodat zij op de hoogte zijn van deze problematiek en er rekening mee kunnen houden bij een nieuw overeen te komen pensioencontract.

Het VO zal een informatieplan opstellen, zoals geadviseerd door de RvT. Uitgangspunt hierbij zal zijn dat het VO de informatie ontvangt die zij nodig heeft voor haar oordeelsvorming, zoals verwoord in de Pensioenwet.

Oordeel

Het VO spreekt zich over het jaar 2018 positief uit over het handelen van het bestuur, het uitgevoerde beleid en de gemaakte beleidskeuzes voor de toekomst. Het VO kijkt in het bijzonder uit naar de geplande ALM-studie.

Het VO is het bestuur en de uitvoeringsorganisatie erkentelijk voor de inzet en de bereikte resultaten in een veeleisend jaar van transitie.

Het VO spreekt haar verwachting uit dat de governance van het pensioenfonds in stabielere vaarwater terecht zal komen.

IJmuiden, 14 mei 2019

Reactie bestuur

Het bestuur verwelkomt het positieve oordeel van het VO in het jaarverslag 2018 en reageert hier als volgt op.

In 2018 was het VO intensief betrokken bij de governance van Stichting Pensioenfonds Hoogovens. Dit betrof in de eerste plaats de bespreking van de activiteiten van het bestuur gericht op de vergroting van de bestuurlijke effectiviteit via Besturen in Control. In de tweede plaats is in 2018 de geleding pensioengerechtigden in het bestuur op basis van bindende voordrachten van de geleding pensioengerechtigden in het VO opnieuw ingevuld. In de derde plaats werd één van die bestuursleden per 1 januari 2019 benoemd tot voorzitter van Stichting Pensioenfonds Hoogovens. Genoemde VO-geleding nam begin 2019 een nieuwe bindende voordracht voor een nieuw bestuurslid ter hand, in overleg met het Opvolgingsplatform. Het bestuur sluit zich aan bij de positieve appreciatie van het VO van genoemd platform. In de vierde plaats was het VO in 2018 betrokken bij de benoeming van de nieuwe voorzitter van het pensioenfonds.

Het merendeel van de huidige bestuursleden is minder dan twee jaar lid. Het bestuur herkent de impact die dit in de ogen van het VO kan hebben en heeft de risico's hiervan via verschillende maatregelen in het kader van 'boardroom dynamics' adequaat geadresseerd. Het bestuur sluit zich aan bij de waardering van het VO voor de uitvoeringsorganisatie.

De opmerkingen van het VO inzake de financiële positie sluiten aan bij de inzichten van het bestuur. Het beleid inzake de toeslagverlening is conform het FTK. De achterstanden lopen in 2018 verder op, hetgeen op gespannen voet staat met de ambitie van een waardevast pensioen en met de waarneming dat in historisch perspectief lage toekomstige rendementen zouden volstaan om de indexatieambitie te realiseren.

Het VO bracht een positief advies uit over de premie 2019. Voor de systematiek van de vaststelling van de gedempte kostendeekkende premie, inclusief de te hanteren parameters, geldt een meerjarig kader. De kanttekening van het VO inzake de premiedekkingsgraad wordt geadresseerd via de in 2019 uit te voeren ALM-studie. Het VO is bij de uitvoering van deze studie betrokken. De suggestie om een minimumniveau voor de premiedekkingsgraad na te streven kan op basis van de huidige inzichten nog niet worden beoordeeld. De toereikendheid van de premie wordt meegenomen in de genoemde ALM-studie. Daarna kan een voorstel voor een mechanisme voor een toereikende premiedekkingsgraad worden ontwikkeld, op basis van een evenwichtige belangenafweging en consultatie van de betreffende partijen. Met betrekking tot het inkooptarief toeslagendepot zij verwezen naar de reactie van het bestuur van vorig jaar.

Het VO heeft in 2018 conform de Pensioenwet diverse adviezen uitgebracht. In 2019 volgt naar verwachting de adviesaanvraag over het nieuwe communicatiebeleidsplan.

Het bestuur is verheugd dat het VO en de RvT een constructieve dialoog voeren over het Verantwoordingsdocument en kan zich vinden in de verwachting van het VO dat de RvT de rol meer op afstand kan invullen. Opvolging van de conclusies uit de evaluatie van het VO, waaronder het opstellen van een informatieplan voor het VO, zijn tevens een impuls voor verbetering van de werking van de governance bij Stichting Pensioenfonds Hoogovens.

Het bestuur dankt het VO voor de goede samenwerking in 2018 en gaat ervan uit dat deze wordt bestendigd.

IJmuiden, 14 mei 2019

Jaarrekening 2018

Balans per 31 december (in mln. €)

Na bestemming van saldo van baten en lasten

		31-12-2018	31-12-2017
Actief			
Beleggingen voor risico van het pensioenfonds	(1)		8.620
Vastgoedbeleggingen		635	527
Aandelen		3.397	3.616
Vastrentende waarden		3.852	3.991
Derivaten		483	486
		8.367	
Beleggingen voor risico van de deelnemers	(1)	2	2
Herbelegging van ontvangen cash collateral	(2)	189	199
Vorderingen en overlopende activa	(3)	11	-
Overige activa	(4)	<u>1</u>	<u>1</u>
		8.570	8.822
Passief			
Stichtingskapitaal en reserves	(5)		1.137
Stichtingskapitaal en algemene reserve		774	1.137
Bestemmingsreserve		-	-
		774	1.137
Technische voorzieningen			
Technische voorzieningen voor risico van het pensioenfonds	(6)	7.563	7.445
Technische voorzieningen voor risico van de deelnemers	(7)	2	2
		7.565	7.447
Overige schulden en overlopende passiva	(8)	<u>231</u>	<u>238</u>
		8.570	8.822

* De bij de posten vermelde nummers (-) verwijzen naar de toelichting op de balans vanaf pagina 50.

Staat van baten en lasten (in mln. €)

		2018	2017
Baten			
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	(9)	125	113
Premiebijdragen voor risico van de deelnemers		1	1
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds/deelnemers	(10)	<u>-119</u>	<u>577</u>
		7	691
Lasten			
Pensioenuitkeringen		254	248
Pensioenuitvoeringskosten		5	5
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds			
Pensioenopbouw		129	132
Toeslagen		95	49
Rentetoevoeging		-19	-17
Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten	(11)	-259	-253
Wijziging marktrente		294	-96
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		7	1
Langlevens		-120	-
Overige actuariële resultaten		-9	-4
		118	-188
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van de deelnemers		-	1
Saldo overdrachten van rechten	(12)	<u>-7</u>	<u>-1</u>
		370	65
Saldo van baten en lasten		-363	626

* De bij de posten vermelde nummers (-) verwijzen naar de toelichting op de staat van baten en lasten vanaf pagina 56.

Bestemming van het saldo van baten en lasten (in mln. €)

	2018	2017
Stichtingskapitaal en algemene reserve	-363	640
Bestemmingsreserve	-	<u>-14</u>
Totaal stichtingskapitaal en reserves	-363	626

Kasstroomoverzicht (in mln. €)

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

		2018	2017
Kasstroom uit pensioenactiviteiten			
Ontvangen premies		117	114
Ontvangen in verband met overdracht van rechten	(12)	11	2
Betaalde pensioenuitkeringen	(11)	-254	-248
Betaald in verband met overdracht van rechten	(12)	-4	-1
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	(11)	-5	-5
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten		-135	-138
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten			
Verkopen en aflossingen van beleggingen	(1)	2.617	3.349
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	(10)	170	150
Aankopen beleggingen	(1)	-2.633	-3.345
Betaalde vermogensbeheer- en transactiekosten	(10)	-19	-16
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten		135	138
Mutatie in de liquide middelen		-	-

* De bij de posten vermelde nummers (-) verwijzen naar de toelichting op de balans vanaf pagina 50 of de toelichting op de staat van baten en lasten vanaf pagina 56.

Toelichting op de jaarrekening

Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Inleiding

Het doel van Stichting Pensioenfonds Hoogovens, statutair gevestigd te IJmuiden, kantoorhoudend aan de Wijckermolen 202 te Beverwijk en als ondernemingspensioenfonds ingeschreven in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel onder nummer 41222617 (het pensioenfonds), is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden. Het pensioenfonds is erop gericht om de pensioenovereenkomst zoals vastgelegd in het pensioenreglement uit te voeren onder de voorwaarden van de uitvoeringsovereenkomst. Alle bedragen zijn vermeld in miljoenen euro's, de functionele valuta van het pensioenfonds, tenzij anders is vermeld. Deze jaarrekening heeft betrekking op het boekjaar 2018, dat is geëindigd op balansdatum 31 december 2018.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen, opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving. Het bestuur heeft op 14 mei 2019 de jaarrekening opgemaakt. Vervolgens heeft de RvT dit besluit goedgekeurd.

Algemeen

Voor zover hieronder niet anders is aangegeven, vindt waardering plaats op basis van reële waarde. Alle in een vreemde valuta luidende bedragen zijn omgerekend in euro's tegen de per balansdatum geldende valutakoersen. Verschillen, ontstaan door afwijkingen ten opzichte van de aan het eind van het voorafgaande jaar gehanteerde koersen, worden verwerkt in de beleggingsopbrengsten. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum. De toedeling van het belegd vermogen naar beleggingscategorieën is geschied op het niveau van individuele beleggingsportefeuilles of vermogensbeheerders. Voor jaarrekeningposten waarvan de presentatie in het boekjaar is gewijzigd ten opzichte van het voorgaand boekjaar worden de vergelijkende cijfers voor vergelijkingsdoeleinden aangepast.

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaande jaar met uitzondering van toegepaste schattingswijzigingen zoals opgenomen onder 'schattingwijzigingen'. Vanaf het verslagjaar 2018 is de verantwoording van de vermogensbeheer- en transactiekosten in de jaarrekening gewijzigd. Dit heeft tot gevolg dat alleen de direct bij het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten als zodanig worden gepresenteerd. Het verschil ten bedrage van € 13 miljoen is opgenomen onder de indirecte beleggingsopbrengsten. De vergelijkende cijfers van het boekjaar 2017 zijn hierop aangepast.

Schattingwijzigingen

De grondslagen voor de vaststelling van de Voorziening Pensioenverplichtingen zijn aangepast aan de in het verslagjaar uitgebrachte prognosetafel van het Actuarieel Genootschap (AG2018) en de voor het pensioenfonds van toepassing zijnde ervaringssterfte. Dit zorgt voor een verlaging van de Voorziening Pensioenverplichtingen van € 120 miljoen. Een bedrag van € 76 miljoen komt voort uit de AG2018 en het restant van € 44 miljoen, komt vanuit de ervaringssterfte.

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen die economische voordelen in zich bergen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Verantwoording van baten en lasten

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen die economische voordelen in zich bergen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een actief of verplichting wordt niet langer in de balans opgenomen indien een transactie ertoe leidt dat alle of nagenoeg alle rechten op economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot het actief of de verplichting aan een derde zijn overgedragen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van waarde.

Transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post 'Nog af te wikkelen transacties'. Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien:

- Indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft;
- In de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Door het bestuur gevormde oordelen bij toepassing van de grondslagen die belangrijke gevolgen hebben voor de jaarrekening, hebben met name betrekking op de beleggingen voor risico pensioenfonds/deelnemers en de technische voorzieningen.

Deelnemingen

Het pensioenfonds houdt kapitaalbelangen in maatschappijen met een beleggingskarakter. Om inzicht te geven in de samenstelling van de beleggingsportefeuille wordt de waarde van de deelnemingen opgenomen onder de betreffende beleggingscategorie. De waardering van de kapitaalbelangen is gebaseerd op de waarderingsgrondslagen van het pensioenfonds.

Verbonden partijen

Er is sprake van een relatie van verbonden partijen tussen de bestuurders en werknemers van het pensioenfonds met de bij het pensioenfonds aangesloten ondernemingen.

De bezoldiging van bestuurders wordt nader toegelicht op pagina 58. Het pensioenfonds heeft geen leningen verstrekt aan (voormalige) bestuurders. Ook heeft het pensioenfonds geen vorderingen op (voormalige) bestuurders. Bestuurders en medewerkers van het pensioenfonds die een dienstverband hebben met Tata Steel Nederland nemen deel aan de pensioenregeling van het pensioenfonds conform de geldende reglementen. Dit geldt evenzeer voor bestuurders die een pensioenuitkering van het pensioenfonds ontvangen.

Het pensioenfonds heeft een uitvoeringsovereenkomst met de aangesloten werkgevers waarin de wederzijdse verhouding is geregeld. Het bestuur stelt jaarlijks de premie vast op basis van de verwachte rendementen. In de uitvoeringsovereenkomst ligt onder andere vast welke premies de ondernemingen maximaal dienen te betalen. De uitvoeringsovereenkomst kent geen bepalingen die de aangesloten werkgevers verplichten om tekorten bij het pensioenfonds aan te vullen. Indien in enig jaar de maximale premie lager is dan de kostendekkende premie dan kan het pensioenfonds de opbouw van pensioenaanspraken in dat jaar verlagen.

De per 31 december 2018 aangesloten werkgevers zijn:

- Tata Steel Nederland B.V.
- Tata Steel IJmuiden B.V.
- Tata Steel Nederland Technology B.V.
- Tata Steel Nederland Services B.V.
- Danieli Corus Technical Services B.V.

Beleggingen voor risico van het pensioenfonds/deelnemers

Beleggingen voor risico van het pensioenfonds en voor risico van de deelnemers zijn op gelijke wijze gewaardeerd.

Lopende interest posities en nog af te wikkelen transacties uit hoofde van beleggingen zijn verantwoord als onderdeel van de marktwaarde van de desbetreffende beleggingscategorie.

Vastgoedbeleggingen

Deze portefeuille bestaat uit extern beheerde vastgoed portefeuilles.

Beursgenoteerd

De waardering van beursgenoteerd vastgoed en infrastructuur beleggingsentiteiten geschiedt tegen beurswaarde per balansdatum.

Niet beursgenoteerd

De waardering van niet beursgenoteerd vastgoed en infrastructuur beleggingsentiteiten geschiedt op basis van de laatste taxatiewaardes. Vrijwel alle participaties worden jaarlijks getaxeerd op reële waarde.

Aandelen

Hier toe behoren aandelen, converteerbare obligaties en financiële instrumenten met de karakteristieken van aandelen, alsmede de aan deze beleggingscategorie toe te rekenen liquide middelen en deposito's. De waardering geschiedt tegen beurswaarde, voor zover het de converteerbare obligaties betreft vermeerderd met de lopende rente op de balansdatum. De reële waarde van niet-beursgenoteerde aandelen en participaties in beleggingsinstellingen is gebaseerd op het aandeel dat het pensioenfonds heeft in het eigen vermogen van het niet-beursgenoteerde aandeel per balansdatum.

Vastrentende waarden

Hieronder vallen obligaties, leningen, hypotheek en financiële instrumenten met de karakteristieken van vastrentende waarden, alsmede de aan deze beleggingscategorie toe te rekenen liquide middelen en deposito's. Waardering geschiedt tegen beurskoers plus lopende rente op de balansdatum. In het geval er geen beurskoers beschikbaar is, geschiedt waardering tegen de contante waarde van de toekomstige termijnen van rente en aflossing. De contante waarde wordt bepaald op basis van een rekenrente die gelijk is aan de geldende marktrente van soortgelijke instrumenten met een gelijke looptijd.

Derivaten

Derivaten worden opgenomen tegen reële waarde, te weten de relevante marktnotering of, als die er niet is, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen. De waardering van de Total return swap (TRS) geschiedt met behulp van een marktconform en toetsbaar waarderingsmodel. In dit model wordt rekening gehouden met het kredietrisico, de waarde van het onderpand, de door het pensioenfonds ontvangen vergoeding, overige specifieke contractvoorwaarden en eventuele feitelijke markttransacties nabij de balansdatum. Positieve posities uit hoofde van derivaten contracten ultimo het verslagjaar zijn gepresenteerd onder de derivaten. Negatieve posities zijn gepresenteerd onder overige schulden en overlopende passiva.

Herbelegging van ontvangen cash collateral

Ontvangen zekerheden kunnen worden herbelegd in geldmarktfondsen met een Aaa-rating met de mogelijkheid om dagelijks in- of uit te treden alsmede in kortlopende (maximaal 12 maanden) covered bonds uit core eurolanden met een Aaa-rating. Waardering vindt plaats conform vastrentende waarden.

Vorderingen en overlopende activa, overige schulden en overlopende passiva

Vorderingen en overlopende activa worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventueel noodzakelijke geachte voorzieningen. Vorderingen en overlopende activa alsmede overige schulden en overlopende passiva worden onderscheiden van vorderingen en schulden in verband met beleggingstransacties. Deze zijn opgenomen onder de beleggingen.

Liquide middelen

Liquide middelen worden gewaardeerd tegen de nominale waarde. Onder liquide middelen zijn opgenomen die kasbanktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel een looptijd hebben korter dan twaalf maanden. Deze worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties zijn gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichting kapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen. Er is een bestemmingsreserve gevormd uit de extra ontvangen premie boven de gedempte kostendekkende premie. Deze extra premie is bestemd voor toeslagverlening aan deelnemers. Aan deze bestemmingsreserve wordt beleggingsrendement toegerekend. In het verslagjaar is deze bestemmingsreserve aangewend voor toeslagverlening.

Voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening voor pensioenverplichtingen wordt gewaardeerd op reële waarde. De reële waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de pensioenaanspraken en -rechten. Bij de berekening van de pensioenverplichtingen is uitgegaan van de geldende pensioenreglementen en van de pensioenaanspraken die kunnen worden toegerekend aan de tot de balansdatum verstreken deelnemingsperiode. De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- De door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per de balansdatum;
- De rentetoevoeging vindt plaats op basis van de nominale rente met een looptijd van een jaar zoals opgenomen in de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur aan het einde van het vorige boekjaar. De rente wordt berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar;
- Sterftekansgronden op basis van Prognosetafel AG2018. Sterftekansen zijn gecorrigeerd op basis van ervaringssterfte. De correctiefactoren voor ervaringssterfte zijn gebaseerd op de Willis Towers Watson Standaard Rapportage met voor elke leeftijd een specifieke correctiefactor met onderscheid in geslacht en hoofd- en medeverzekerde. De sterftekansen voor wezen zijn op nul gesteld. Voor de nettopensioenregeling wordt een van de basisregeling afwijkende ervaringssterfte toegepast;
- Voor alle verzekerden geldt het systeem van bepaalde partner;
- Alle mannen zijn drie jaar ouder verondersteld dan hun echtgenote/partner;
- In de voorziening pensioenverplichtingen is een opslag voor dekking van pensioenuitvoeringskosten begrepen van 2%;
- In de voorziening pensioenverplichtingen is rekening gehouden met de lasten uit hoofde van toeslagen die betrekking hebben op het volgende boekjaar, voor zover hierover in het huidige boekjaar is besloten.

Dekkingsgraad

De (nominale) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op de balansdatum het stichtingskapitaal en algemene reserve (aanwezige solvabiliteit) te delen op de totale technische voorzieningen van het pensioenfonds. Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt ten behoeve van deze berekening de voorziening pensioenverplichtingen herrekend, rekening houdend met de verwachte loon- en prijsinflatie. De beleidsdekkingsgraad van een pensioenfonds is de gemiddelde dekkingsgraad van de 12 maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.

Premiebijdragen

De aan het boekjaar toe te rekenen feitelijke premie is als bate verantwoord. De samenstelling van de kostendekkende premie is als volgt:

- De inkoop van aanspraken als gevolg van tijdsverloop;
- De risicopremie voor het nabestaandenpensioen;
- De grondslagen voor het berekenen van de actuariële benodigde premie zijn gelijk aan welke worden gehanteerd voor de berekening van de pensioenverplichtingen. De rekenrente voor de gedempte kostendekkende premie is bepaald op basis van de maximale rendementscurve. Deze curve wordt bepaald met de strategische beleggingsportefeuille voor de periode 2016 tot en met 2020 en de daarbij behorende maximale rendementen, waarbij het rendement op vastrentende waarde is vastgelegd voor vijf jaar op basis van de door DNB in september 2015 gepubliceerde rentetermijnstructuur;
- Een opslag voor het in stand houden van het vereist eigen vermogen;
- Een opslag voor de dekking van administratiekosten;
- De leeftijdsafhankelijke premie voor de nettopensioenregeling wordt, voor de werknemers die deelnemen aan deze regeling, ingehouden op het nettosalaris en door de werkgever afgedragen aan het pensioenfonds.

Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds/deelnemers

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten is verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardewijzigingen en valutaresultaten. In de jaarrekening is geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeverandering van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, zijn als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. (In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Onder de directe beleggingsopbrengsten is verstaan de rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten. Dividend is verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Onder de vermogensbeheerkosten vallen alle kosten die het pensioenfonds maakt voor het beheer van de beleggingen. Transactiekosten zijn de kosten die gemaakt zijn om een beleggingstransactie tot stand te brengen.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen zijn de aan verzekerden uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Grondslagen kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is volgens de directe methode opgesteld. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

Toelichting op de balans (in mln. €)

Beleggingen voor risico pensioenfonds/deelnemers 2018 (1)

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Totaal beleggingen
Stand per 1 januari 2018 (voor herrubricering derivaten met een negatieve waarde)	527	3.617	3.992	459	8.595
Aankopen/verstrekkingen	166	798	1.511	158	2.633
Verkopen/aflossingen	-97	-786	-1.640	-94	-2.617
Waardeontwikkeling	39	-231	-10	-68	-270
Stand per 31 december 2018	635	3.398	3.853	455	8.341
Derivaten met een negatieve waarde	-	-	-	28	28
Stand per 31 december 2018 (na herrubricering derivaten met een negatieve waarde)	635	3.398	3.853	483	8.369

*Derivaten met een negatieve waarde zijn onder Overige schulden en overlopende passiva verantwoord.

Voor een uitsplitsing van de totale beleggingen, zie tabel Beleggingen S1 en S2 op pagina 62.

De verdeling van de beleggingen voor risico deelnemers over de beleggingscategorieën is gelijk aan de verdeling beleggingen voor risico pensioenfonds. Beleggingen voor risico deelnemers zijn € 2,1 miljoen (2017: € 1,8 miljoen).

Het pensioenfonds heeft ultimo 2018 voor € 5,3 miljoen (2017: € 6,7 miljoen) indirect via externe vermogensbeheerders belegd in Tata Steel of haar dochtermaatschappijen.

Beleggingen voor risico pensioenfonds/deelnemers 2017 (1)

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Totaal beleggingen
Stand per 1 januari 2017 (voor herrubricering derivaten met een negatieve waarde)	540	3.256	3.871	489	8.156
Aankopen/verstrekkingen	-	888	2.172	285	3.345
Verkopen/aflossingen	-70	-881	-1.981	-417	-3.349
Waardeontwikkeling	57	354	-70	102	443
Stand per 31 december 2017	527	3.617	3.992	459	8.595
Derivaten met een negatieve waarde	-	-	-	27	27
Stand per 31 december 2017 (na herrubricering derivaten met een negatieve waarde)	527	3.617	3.992	486	8.622

Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde financiële instrumenten, zoals bijvoorbeeld derivaten, zijn gewaardeerd door middel van waarderingmodellen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten. Schattingen van de reële waarde zijn een momentopname, gebaseerd op de marktomstandigheden en de beschikbare informatie over het financiële instrument. Deze schattingen zijn van nature subjectief en bevatten significante schattingsposten (waaronder de te hanteren rentecurve, volatiliteit en inschatting van de kasstromen). De waardering wordt verricht naar de beste inzichten van het pensioenfonds.

Op basis van deze verscheidenheid en gradaties in waarderingmethoden worden de beleggingen ingedeeld naar drie verschillende waarderingniveaus (levels):

- Level 1 - Directe marktnotering: De waarde is gebaseerd op direct waarneembare marktnoteringen van beleggingen in een actieve markt.
- Level 2 - Afgeleide marktnotering: De waarde wordt vastgesteld aan de hand van waarderingmodellen waarin gebruik is gemaakt van significante inputparameters die zijn afgeleid van waarneembare marktinformatie.
- Level 3 - Waarderingsmodellen en -technieken: De waarde wordt vastgesteld met waarderingmodellen waarin voor significante inputparameters geen gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.

Beleggingen voor risico pensioenfonds/deelnemers naar waarderingmethode 2018

	Level 1	Level 2	Level 3	Totaal 31-12-2018
Vastgoedbeleggingen	-	-	635	635
Aandelen	3.398	-	-	3.398
Vastrentende waarden	2.116	697	1.040	3.853
Derivaten	-	228	255	483
Beleggingen voor risico pensioenfonds/ deelnemers	5.514	925	1.930	8.369
Derivaten met een negatieve waarde	-	-6	-22	-28

Beleggingen voor risico pensioenfonds/deelnemers naar waarderingmethode 2017

	Level 1	Level 2	Level 3	Totaal 31-12-2017
Vastgoedbeleggingen	1	-	526	527
Aandelen	3.617	-	-	3.617
Vastrentende waarden	2.235	831	926	3.992
Derivaten	-	229	257	486
Beleggingen voor risico pensioenfonds/ deelnemers	5.853	1.060	1.709	8.622
Derivaten met een negatieve waarde	-	-	-27	-27

Herbelegging van ontvangen cash collateral (2)

	31-12-2018	31-12-2017
Covered bonds	60	43
Geldmarktfondsen	129	156
Totaal	189	199

Ontvangen zekerheden kunnen worden herbelegd in geldmarktfondsen met een Aaa-rating met de mogelijkheid dagelijks in- of uit te treden alsmede in kortlopende (maximaal 12 maanden) covered bonds uit core eurolanden met een Aaa-rating. Voor de herbelegging in deze covered bonds geldt bovendien de restrictie dat niet meer dan de helft van de ontvangen zekerheden hierin mogen worden herbelegd met een maximum van € 100 miljoen. Tegenover de ontvangen zekerheden staat een verplichting om deze weer terug te betalen. Dit bedrag staat vermeld onder overige schulden en overlopende passiva als terugbetalingsverplichting, zie toelichting (8) op pagina 55. De hoogte van de ontvangen zekerheden fluctueert met de waardeontwikkeling van de derivaten. Tegenover de betaalde zekerheden staat een vordering om deze terug te ontvangen. Deze vordering staat vermeld onder vorderingen en overlopende activa, toelichting (3).

Vorderingen en overlopende activa (3)

	31-12-2018	31-12-2017
Vorderingen op de werkgever	11	-

Het pensioenfonds heeft vorderingen op de werkgever ultimo 2018. Dit betreft te ontvangen pensioenpremies. De vorderingen zijn op 3 januari 2019 ontvangen.

Overige activa (4)

	31-12-2018	31-12-2017
Liquide middelen	1	1

Onder de liquide middelen zijn opgenomen die kas- en banktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel een looptijd korter dan twaalf maanden hebben. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties zijn gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves (5)

	Stichtingskapitaal en algemene reserve	Bestemmingsreserve	Totaal
Stand per 1 januari 2017	497	14	511
Bestemming van saldo van baten en lasten	<u>640</u>	<u>-14</u>	<u>626</u>
Stand per 1 januari 2018	1.137	-	1.137
Bestemming van saldo van baten en lasten	<u>-363</u>	-	<u>-363</u>
Stand per 31 december 2018	774	-	774

Het stichtingskapitaal bedraagt € 907,56. Met ingang van 2016 is er een bestemmingsreserve gevormd ten behoeve van het toeslagendepot. In 2018 is er € 24 miljoen gedoteerd aan deze reserve. Hetzelfde bedrag is hieraan onttrokken en aangewend voor toeslagverlening aan deelnemers. In 2017 is € 13 miljoen gedoteerd. Inclusief het saldo per eind 2016 is in 2017 € 27 miljoen onttrokken ten behoeve van toeslagverlening aan deelnemers. De bestemmingsreserve telt niet mee bij het bepalen van de dekkingsgraad.

Solvabiliteit, dekkingsgraad en herstelplan

	31-12-2018	31-12-2017
Solvabiliteit		
Minimaal vereist eigen vermogen	321	314
Vereist eigen vermogen (o.b.v. feitelijke mix)	1.703	1.748
Vereist eigen vermogen (o.b.v. strategische mix)	1.633	1.640
Aanwezig eigen vermogen excl. bestemmingsreserve	774	1.137
Dekkingsgraad		
Actuele dekkingsgraad (in %)	110,2	115,3
Beleidsdekkingsgraad (in %)	115,8	113,2
Reële dekkingsgraad (in %)	94,5	90,6
Vereiste dekkingsgraad (in % op basis van feitelijke mix)	122,5	123,5
Vereiste dekkingsgraad (in % op basis van strategische mix)	121,6	122,0
Minimaal vereiste dekkingsgraad (in %)	104,2	104,2

Voor het bepalen van het vereist vermogen (de solvabiliteitstoets) maakt het pensioenfonds gebruik van het standaardmodel. Het bestuur acht het gebruik van het standaardmodel passend voor de risico's van het pensioenfonds. Voor een verdere toelichting van het vereist eigen vermogen, zie de risicoparagraaf vanaf pagina 60.

De vermogenspositie van het pensioenfonds per 31 december 2018 is gekarakteriseerd als een reservetekort (2017: reservetekort).

Het pensioenfonds heeft in 2018 een herstelplan ingediend bij DNB omdat de beleidsdekkingsgraad onder het vereiste niveau lag (vereiste dekkingsgraad). DNB heeft ingestemd met het ingediende herstelplan. Eind maart 2019 is een actualisatie van het herstelplan ingediend. Uit het herstelplan blijkt dat het pensioenfonds voldoende herstelkracht heeft om zonder aanvullende maatregelen binnen de wettelijke termijnen uit een situatie van reservetekort te geraken. Een nadere toelichting op het herstelplan is opgenomen in het bestuursverslag (pagina 11).

Technische voorzieningen

	2018	2017
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds (6)		
Stand begin boekjaar	7.445	7.633
Pensioenopbouw	129	132
Toeslagverlening	95	49
Rentetoevoeging	-19	-17
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-254	-248
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-5	-5
Wijziging marktrente	294	-96
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	7	1
Langleven	-120	-
Overige actuariële resultaten	-9	-4
	118	-188
Stand einde boekjaar	7.563	7.445
	31-12-2018	31-12-2017
Rekenrente rentetoevoeging (in %)	-0,3	-0,2
Gemiddelde gewogen rekenrente per ultimo (in %)	1,3	1,5
Duration van de pensioenverplichtingen (in jaren)	17	17
Samenstelling voorziening pensioenverplichtingen		
Deelnemers	3.573	3.483
Gewezen deelnemers	479	501
Pensioengerechtigden	<u>3.511</u>	<u>3.461</u>
Totaal pensioenverplichtingen	7.563	7.445
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van de deelnemers (7)	2018	2017
Stand begin boekjaar	2	1
Mutatie voorziening	<u>-</u>	<u>1</u>
Stand einde boekjaar	2	2

Korte beschrijving van de aard van de pensioenregelingen

De pensioenregeling kan worden gekenmerkt als een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling met een pensioenleeftijd van 68 jaar. Jaarlijks wordt een aanspraak op ouderdomspensioen opgebouwd van 1,875% van de in dat jaar geldende pensioengrondslag. Tevens bestaat er recht op nabestaanden- en wezenpensioen. Jaarlijks beslist het bestuur van het pensioenfonds over de mate waarin de opgebouwde aanspraken worden geïndexeerd.

Voor de vrijwillige premieovereenkomst in de vorm van een nettopensioenregeling vindt inleg plaats op basis van een leeftijdsafhankelijke staffel en het vaste jaarsalaris boven het grensbedrag (€ 105.075 in 2018) van de collectieve uitkeringsovereenkomst. In de vrijwillige premieregeling wordt het nettopensioenkapitaal belegd conform de beleggingsmix van het pensioenfonds.

Toeslagverlening

De toeslagen op opgebouwde en ingegane pensioenen worden jaarlijks vastgesteld door het bestuur van het pensioenfonds. In de pensioenregeling is overeengekomen dat de opgebouwde en ingegane pensioenen welvaartsvast respectievelijk waardevast worden gehouden onder de voorwaarde dat de financiële positie dit toelaat. Voor deelnemers streeft het pensioenfonds naar aanpassing van de opgebouwde pensioenen aan de cao-verhogingen bij Tata Steel IJmuiden en voor gewezen deelnemers en pensioengerechtigden naar aanpassing volgens de Nederlandse consumentenprijsindex. De financiering van deze voorwaardelijke aanpassingen in de collectieve uitkeringsovereenkomst moet komen uit het beleggingsrendement; er is geen reserve voor gevormd en er wordt geen premie voor betaald. De ingegane pensioenen en de opgebouwde pensioenen van gewezen deelnemers zijn per 1 januari 2019 met 0,87% verhoogd. De opgebouwde pensioenen van actieve deelnemers zijn met 1,70% verhoogd. Hiervan komt 0,87% uit het toeslagendepot.

Overige schulden en overlopende passiva (8)

	31-12-2018	31-12-2017
Schulden uit hoofde van ontvangen zekerheden	189	199
Derivaten met een negatieve waarde	28	27
Diversen	<u>14</u>	<u>12</u>
Totaal	231	238

Overige schulden en overlopende passiva exclusief derivaten met een negatieve waarde hebben een looptijd korter dan een jaar.

Niet in de balans opgenomen verplichtingen

	31-12-2018	31-12-2017
Vastrentende waarden		
High Yield	359	200
Hypotheke	-	3
Total return swap	1	20
Vastgoedbeleggingen		
Vastgoed Europa	88	100
Infrastructuur	<u>4</u>	<u>5</u>
Totaal	452	328

De niet in de balans opgenomen verplichtingen betreffen de door de tegenpartij of vermogensbeheerder nog niet opgevraagde investeringsruimte.

Toelichting op de staat van baten en lasten (in mln. €)

Premiebijdragen van werkgevers en werknemers (9)

	2018	2017
Werkgeversgedeelte	87	78
Werknemersgedeelte	<u>38</u>	<u>35</u>
Feitelijke premie	125	113
Premie naar toeslagendepot (bestemmingsreserve)	<u>-24</u>	<u>-13</u>
Premie bestemd voor pensioenopbouw	101	100

Samenstelling van de (gedempte) kostendekkende premie

	2018		2017	
	Gebaseerd op rentetermijnstructuur	Gebaseerd op verwacht rendement	Gebaseerd op rentetermijnstructuur	Gebaseerd op verwacht rendement
Premie voor verplichtingen risico pensioenfonds				
Jaarinkoop	119	51	123	52
Backservice inkoop	-	-	-	-
Koopsom overlijdensrisico	7	5	7	5
Inkoop overig	1	1	-	-
Toekomstige uitvoeringskosten	<u>2</u>	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>1</u>
Pensioenopbouw	129	58	132	58
Solvabiliteitsopslag	28	12	28	12
Opslag voor uitvoeringskosten	-	-	-	-
Premie voor ambitie	<u>-</u>	<u>31</u>	<u>-</u>	<u>30</u>
Kostendekkende premie	157	101	160	100
Premie bestemd voor pensioenopbouw	101		100	
Pensioenopbouw	129		132	
Premiedekkingsgraad (in %)	78		75	
Duration	28	23	28	23
Gemiddelde rente	1,7	5,0	1,5	5,0
Premie voor verplichtingen risico deelnemers				
Premie toegevoegd aan beleggingen risico deelnemer	1		1	

Sociale partners hebben de pensioenpremie voor de periode 2018 tot en met 2020 vastgesteld op 29% van de pensioengrondslag op jaarbasis. Voor 2018 is op basis daarvan € 125 miljoen aan premie ontvangen (2017: € 113 miljoen). In 2018 bedraagt de gedempte, op basis van verwacht rendement, kostendekkende premie voor de opbouw van nieuwe pensioenrechten 23,4% (2017: 24,7%) en komt overeen met een bedrag van € 101 miljoen (2017: € 100 miljoen). De resterende € 24 miljoen (2017: € 13 miljoen) is bestemd voor dotatie aan het toeslagendepot. Het verwacht rendement op basis waarvan de gedempte kostendekkende premie wordt berekend is 5,05%. Rekening houdend met een opslag voor toeslagverlening van 2,35% bedraagt de rekenrente voor de gedempte kostendekkende premie 2,7%. In 2018 bedraagt de rekenrente voor de inkoop van de nieuwe pensioenopbouw, gebaseerd op de rentetermijnstructuur 1,7% (2017: 1,5%). Dit verklaart waarom de kosten van de inkoop, ten bedrage van € 129 miljoen (2017: € 132 miljoen), hoger zijn dan de daarvoor ontvangen basispremie van € 101 miljoen (2017: € 100 miljoen). Door de hogere rente is de premiedekkingsgraad in 2018 gestegen naar 78% (2017: 75%).

Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds/deelnemers 2018 (10)

	Indirect	Direct	Kosten vermogensbeheer	Totaal
Vastgoedbeleggingen	39	18	-1	56
Aandelen	-231	42	-10	-199
Vastrentende waarden	-10	86	-5	71
Derivaten	-68	24	-1	-45
Aan vermogensbeheer toegerekende algemene kosten	-	-	-2	-2
Totaal	-270	170	-19	-119

Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds/deelnemers 2017 (10)

	Indirect	Direct	Kosten vermogensbeheer	Totaal
Vastgoedbeleggingen	57	18	-1	74
Aandelen	354	31	-8	377
Vastrentende waarden	-70	88	-5	13
Derivaten	102	13	-	115
Aan vermogensbeheer toegerekende algemene kosten	-	-	-2	-2
Totaal	443	150	-16	577

De directe beleggingsopbrengsten worden herbelegd. De vermogensbeheerkosten zoals opgenomen in bovenstaande tabel zijn direct gefactureerd aan het pensioenfonds. Dit betreft de kosten van het interne vermogensbeheer alsmede van een deel van de externe vermogensbeheerders. De vermogensbeheerkosten die niet direct worden gefactureerd (indirect verrekende kosten) zijn kosten van externe vermogensbeheerders die worden verrekend met de waardering per jaareinde en zijn verantwoord onder de indirecte beleggingsopbrengsten (waardeontwikkeling), zie ook toelichting 1.

De verdeling van de beleggingsresultaten voor risico deelnemers over de beleggingscategorieën is gelijk aan de verdeling van de beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds. Beleggingsresultaten voor risico deelnemers zijn € -27.070 (2017: € 99.895).

De volgende overzichten tonen de aansluiting van de in de jaarrekening verantwoorde vermogensbeheer- en transactiekosten met het kostenoverzicht in het bestuursverslag (pagina 28).

Vermogensbeheer- en transactiekosten voor risico pensioenfonds/deelnemers 2018

	Direct gefactureerde kosten	Indirect verrekende kosten	Totaal
Vermogensbeheerkosten intern (deel totale interne uitvoeringskosten)	5	-	5
Beheer vergoedingen aan externe vermogensbeheerders	7	9	16
Prestatieafhankelijke vergoedingen aan extern vermogensbeheerders	6	1	7
Bewaarloon en overige kosten	1	-	1
Transactiekosten	-	7	7
Totaal	19	17	36

Vermogensbeheer- en transactiekosten voor risico pensioenfonds/deelnemers 2017

	Direct gefactureerde kosten	Indirect verrekende kosten	Totaal
Vermogensbeheerkosten intern (deel totale interne uitvoeringskosten)	5	-	5
Beheer vergoedingen aan externe vermogensbeheerders	7	7	14
Prestatieafhankelijke vergoedingen aan extern vermogensbeheerders	3	-	3
Bewaarloon en overige kosten	1	-	1
Transactiekosten	-	8	8
Totaal	16	15	31

De verdeling van de vermogensbeheer- en transactiekosten voor risico deelnemers is gelijk aan de verdeling voor risico pensioenfondsen. De vermogensbeheer- en transactiekosten voor risico deelnemers zijn € 9.241 (2017: € 6.708).

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten (11)

	2018	2017
Ouderdomspensioen	190	184
Nabestaandenpensioen	62	62
Invalideitpensioen	2	2
Afkopen	-	-
Pensioenuitvoeringskosten	<u>5</u>	<u>5</u>
Totaal	259	253

Saldo overdrachten van rechten (12)

	2018	2017
Inkomende waardeoverdrachten	11	2
Uitgaande waardeoverdrachten	<u>-4</u>	<u>-1</u>
Saldo overdrachten van rechten	7	1
Toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen	<u>-7</u>	<u>-1</u>
Totaal	-	-

Honorarium onafhankelijke accountant (in €)

	2018	2017
Controle van de jaarrekening en verslagstaten	90.750	93.321
Overige controleopdrachten	-	-
Fiscale adviesdiensten	-	-
Overige niet controle diensten	<u>-</u>	<u>-</u>
Totaal	90.750	93.321

Bovenstaande honoraria betreffen de werkzaamheden die bij het pensioenfonds zijn uitgevoerd door PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. zoals bedoeld in art. 1 Wta (Wet toezicht accountantsorganisaties) en de in rekening gebrachte honoraria van het gehele netwerk waartoe de accountantsorganisatie behoort. De vergelijkende cijfers 2017 zijn aangepast als gevolg van een additionele nota betreffende de controle van de jaarrekening 2017.

Bezoldiging bestuurders (in €)

	2018	2017
Bestuur	122.948	90.632
Raad van Toezicht	<u>66.550</u>	<u>66.550</u>
Totaal	189.498	157.182

De bezoldiging van bestuurders is gebaseerd op onderstaande bedragen per jaar (exclusief BTW) volgens het beloningsbeleid.

- Bestuursleden niet werkzaam voor de onderneming € 25.000, gebaseerd op gemiddeld 1 dag per week;
- Pensioengerechtigde bestuursleden € 17.500;

Bestuursleden die werkzaam zijn voor de onderneming worden in staat gesteld om een deel van hun werktijd aan het pensioenfonds te besteden. De onderneming vraagt hiervoor geen vergoeding. Dit geldt ook voor leden van het VO in dienst van de onderneming. Leden van het VO namens de gepensioneerden ontvangen een onkostenvergoeding van € 1.500 per jaar.

- Leden van de RvT € 15.000 tot € 20.000.

Voor bestuursleden die niet werkzaam zijn voor de onderneming worden normen van de Pensioenfederatie gevolgd. Afhankelijk van arbeidsmarktomstandigheden kan voor deze bestuurders met specifieke deskundigheid en afhankelijk van ervaring en achtergrond sprake zijn van een toeslag.

Het verschil in de kosten bezoldiging bestuur is het gevolg van vacatures die in 2017 zijn ontstaan en in 2018 zijn ingevuld.

Aantal personeelsleden

Bij het pensioenfonds zijn geen werknemers in dienst. De werkzaamheden worden verricht door werknemers die in dienst zijn van Tata Steel. De hieraan verbonden kosten bedragen € 5,6 miljoen (2017: € 5,4 miljoen) en zijn doorbelast aan het pensioenfonds.

Risicoparagraaf

Vereist eigen vermogen

Voor blootstelling aan specifieke risico's eist de Pensioenwet dat het pensioenfonds een buffer aanhoudt, in de vorm van eigen vermogen. De hoogte van dit vereist eigen vermogen is vastgesteld op grond van het standaardmodel in het Besluit FTK en de Regeling Pensioenwet. Dit model kent eigen categorieën. Door toepassing van het standaardmodel op het risicoprofiel van het pensioenfonds bedroeg het vereiste eigen vermogen aan het einde van het boekjaar 22,5% van de verplichtingen. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de risicocomponenten die leiden tot het vereist eigen vermogen volgens de definities uit het standaardmodel.

Samenstelling vereist eigen vermogen (in mln. €)

	31-12-2018		31-12-2017	
	€	%	€	%
S1. Rente- en inflatierisico	336	4,4	365	4,9
S2. Zakelijke waarden risico	1.274	16,8	1.298	17,5
S3. Valutarisico	368	4,9	388	5,2
S4. Grondstoffenrisico	-	-	-	-
S5. Kredietrisico	339	4,5	343	4,6
S6. Verzekeringstechnisch risico	199	2,6	198	2,7
S7. Liquiditeitsrisico	-	-	-	-
S8. Concentratierisico	-	-	-	-
S9. Operationeel risico	-	-	-	-
S10. Actief beheer risico	96	1,3	84	1,1
Subtotaal van alle risico's	2.612	34,5	2.676	36,0
Af: diversificatie-effect	-909	-12,0	-928	-12,5
Vereist eigen vermogen	1.703	22,5	1.748	23,5
Technische voorzieningen	7.565		7.447	
Als percentage technische voorzieningen	22,5		23,5	
Eigen vermogen	774		1.137	
Af: Vereist eigen vermogen	1.703		1.748	
Reservetekort/-overschot	-929		-611	
Als percentage technische voorzieningen	-12,3		-8,2	

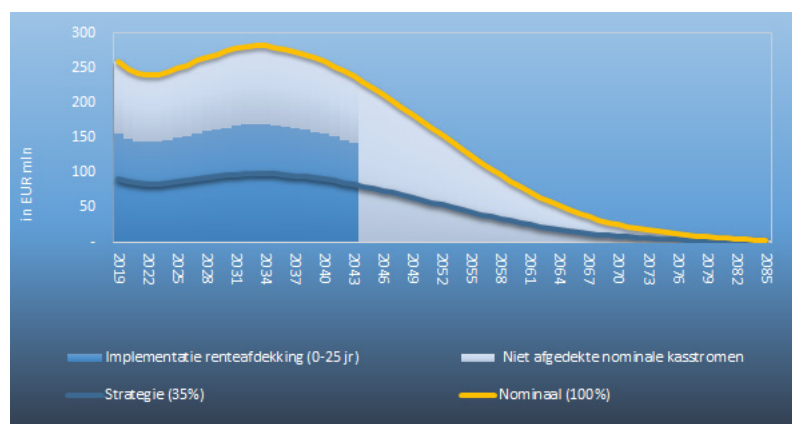
In 2018 is het vereist eigen vermogen afgenomen van € 1.748 miljoen naar € 1.703 miljoen. Deze daling wordt vooral veroorzaakt door de daling van het rente- en inflatierisico (S1) en het zakelijke waarden risico (S2). De vereiste dekingsgraad is gedaald van 123,5% tot 122,5%. De daling hiervan wordt nog eens versterkt door de stijging van de waarde van de pensioenverplichtingen.

In het standaardmodel heeft het pensioenfonds de vermogenseisen voor het liquiditeitsrisico (S7), het concentratierisico (S8) en de niet-financiële risico's (S9) op nihil gezet. Dit is gebaseerd op de veronderstelling dat het pensioenfonds deze risico's dusdanig beheerst dat deze niet materieel zijn voor de vaststelling van het vereist eigen vermogen. Vanaf de volgende pagina worden de specifieke risico's toegelicht.

S1. Rente- en inflatierisico

Het renterisico heeft betrekking op het verschil in rentegevoeligheid van de vastrentende waarden ten opzichte van de voorziening pensioenverplichtingen. Het pensioenfonds gebruikt naast kasgelden en obligaties, renteswaps om dit risico te beheersen. Het renteafdeckingsbeleid van het pensioenfonds is dynamisch en afhankelijk van de hoogte van de 10-jaars swaprente. In 2018 evenals in 2017, was de 10-jaars swaprente lager dan 2% en was de strategische renteafdekking 35% van de pensioenverplichtingen (de totale pensioenkasstromen). Dit is ingevuld door 60% renteafdekking over de pensioenkasstromen van de eerste 25 jaren. Ondanks dat de renteafdekking eind 2018 hetzelfde was als per ultimo 2017, is het rente- en inflatierisico gedaald. Dit wordt veroorzaakt doordat in 2018 de rente is gedaald. De S1 wordt berekend door middel van een relatieve (percentuele) renteschok. Bij een lagere rente betekent dit een lagere schok en dus een lagere waarde van de S1. Het inflatierisico wordt op dit moment niet expliciet afgedekt. Het onderwerp inflatierisico en de afdekking daarvan heeft de aandacht van het bestuur en wordt periodiek geëvalueerd. De onderstaande grafiek toont de renteafdekking eind 2018.

Renteafdekking ultimo 2018 (in mln. €)

S2. Zakelijke waarden risico

Dit betreft het risico als gevolg van het blootstaan aan wijzigingen van het niveau en de volatiliteit in marktprijzen van financiële waarden. Fluctuaties in marktprijzen vormen vooral een risico als ze niet of slechts gedeeltelijk samenvalen met de fluctuaties in de waarde van de voorziening pensioenverplichtingen. De mate waarin de marktprijzen fluctueren, de volatiliteit, is dus een risicobron. Het marktrisico is beperkt door diversificatie aan te brengen naar beleggingscategorieën en -stijlen en naar risicofactoren. In het beleggingsplan zijn de strategische gewichten inclusief bandbreedtes bepaald per beleggingscategorie. Een andere risicoreducerende maatregel is dat voornamelijk wordt belegd op gereguleerde markten waarbij transparante prijsvorming beschikbaar is.

Het zakelijke waarden risico is in 2018 afgenomen. Dit wordt grotendeels veroorzaakt door de waardedaling van de beleggingen in aandelen.

In de tabel op de volgende pagina zijn de posities opgenomen op basis waarvan het rente- en inflatierisico (S1) en het zakelijke waarden risico (S2) is berekend. De hier verantwoorde posities in liquide middelen en overlopende activa en passiva zijn verantwoord onder de vermelde beleggingscategorieën omdat deze verband houden met beleggingstransacties behorende bij de desbetreffende beleggingscategorie. Deze posities zijn niet meegenomen in de berekening van S1 en S2, maar wel in de berekening van het kredietrisico S5.

De totalen sluiten aan op het totaal van de beleggingen volgens de balans op pagina 42. Voor nadere toelichting op de mutaties wordt verwezen naar het hoofdstuk Beleggingen (pagina 19).

Beleggingen S1 en S2 (in mln. €)

	31-12-2018		31-12-2017	
	Contractomvang ⁶	Reële waarde	Contractomvang ⁶	Reële waarde
Vastgoedbeleggingen (S2)				
Direct vastgoed		1		1
Indirect niet-beursgenoteerd vastgoed		566		381
Infrastructuur		68		145
Totaal vastgoedbeleggingen		635		527
Aandelen (S2)				
Europa		1.235		1.335
Amerika		948		985
Japan en Pacific		291		315
Emerging markets		924		982
Totaal aandelen		3.398		3.617
Vastrentende waarden (S1)				
Staatsobligaties (nominaal)		706		739
Staatsobligaties (inflatiegerelateerd)		113		115
Covered Bonds		1.272		1.215
Credits		870		866
Credits (S2)		2		5
Hypotheken		847		828
Liquide middelen en overlopende activa/passiva		42		222
Liquide middelen en overlopende activa/passiva (S2)		1		2
Totaal vastrentende waarden		3.853		3.992
Derivaten (S1)				
Euribor swaps	159	228	186	208
Eonia swaps	-	-	100	1
Renteswaps	159	228	286	209
Total return swap	300	255	300	257
Valutatermijncontracten (S2)	-	-	-1.141	20
Totaal derivaten met een positieve waarde		483		486
Inflatieswaps	-108	-22	-80	-27
Valutatermijncontracten (S2)	-1.151	-6	-	-
Totaal derivaten met een negatieve waarde		-28		-27
Totaal derivaten		455		459
Totaal beleggingen		8.341		8.595

Onderstaande tabel laat de totalen zien op basis waarvan S1 en S2 zijn berekend.

Verdeling beleggingen

	31-12-2018	31-12-2017
Gerubriceerd onder S1. rente- en inflatierisico	4.311	4.424
Gerubriceerd onder S2. zakelijke waarden risico	4.030	4.171
Totaal beleggingen	8.341	8.595

S3. Valutarisico

Het valutarisico ontstaat als gevolg van onvoldoende afstemming tussen activa en passiva dan wel inkomsten en uitgaven op het gebied van vreemde valuta. De primaire doelstellingen van het pensioenfonds zijn het voldoen aan verplichtingen die in euro luiden. Wisselkoersschommelingen introduceren hier een additionele onzekerheid. Daarom moet het valutarisico beperkt blijven ten opzichte van totale beleggingsrisico. Het is echter niet verstandig om alle beleggingen in vreemde valuta af te dekken vanwege onzekerheid in de bepaling van de daadwerkelijke valuta-exposure, kosten, additionele complexiteit (ten opzichte van materialiteit bij veel 'kleine' valuta's) en de diversificatie die valuta's in bepaalde omstandigheden geven. Blootstelling naar 'safe haven currencies' (USD, JPY en CHF) hebben in het verleden bescherming geboden in tijden van sterke onrust op financiële markten. Het pensioenfonds dekt het valutarisico vooral af door het afsluiten van valutatermijncontracten op de US dollar. Van het totaal belegd vermogen van € 8.341 miljoen (2017: € 8.595 miljoen) luidt omgerekend € 3.307 miljoen (2017: € 3.487 miljoen) in een andere valuta dan de euro. De daling wordt vooral veroorzaakt door de afname van het belegd vermogen in 2018.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van het valutarisico (netto positie) dat het pensioenfonds loopt ultimo 2018. Alle valutaposities groter dan € 50 miljoen staan apart gespecificeerd.

Netto valutapositie (in mln. €)

	31-12-2018			31-12-2017		
	Balans positie	Valuta derivaten	Netto positie	Balans positie	Valuta derivaten	Netto positie
US dollar	1.741	-1.139	602	1.744	-1.108	636
Britse Pond	294	-12	282	322	-33	289
Deense kroon	61	-	61	67	-	67
Hong Kong dollar	222	-	222	242	-	242
Japanse Yen	191	-	191	208	-	208
Zwitserse frank	148	-	148	161	-	161
Zuid-Koreaanse won	89	-	89	132	-	132
Taiwanese dollar	66	-	66	98	-	98
Indonesische rupiah	150	-	150	92	-	92
Braziliaanse real	47	-	47	61	-	61
Australische dollar	53	-	53	58	-	58
Overige valuta's	245	-	245	302	-	302
Totaal	3.307	-1.151	2.156	3.487	-1.141	2.346

S5. Kredietrisico

Dit is het risico dat een tegenpartij contractuele of andere overeengekomen verplichtingen (kredieten, vorderingen, ontvangen garanties) niet nakomt. De onderstaande tabel geeft een overzicht van de kredietkwaliteit van de vastrentende waarden naar creditrating.

Kredietkwaliteit vastrentende waarden (Moody's rating)

	31-12-2018		31-12-2017	
	Actuele waarde	In %	Actuele waarde	In %
Aaa	1.544	37,6	1.668	39,3
Aa1	297	7,2	306	7,2
Aa2	956	23,3	932	21,9
Aa3	184	4,5	188	4,4
A1	-	-	28	0,7
A3	255	6,2	257	6,0
Baa1	-	-	3	0,1
< Baa3	673	16,4	761	17,9
Geen rating	<u>199</u>	<u>4,8</u>	<u>106</u>	<u>2,5</u>
Totaal	4.108	100,0	4.249	100,0

In onderstaande tabel wordt getoond hoe het totaalbedrag, op basis waarvan het kredietrisico is berekend, is opgebouwd. De liquide middelen en de per saldo ontvangen zekerheden zijn belegd in geldmarktfondsen en vastrentende waarden met een Aaa-rating.

Beleggingen met kredietrisico (in mln. €)

	31-12-2018	31-12-2017
Vastrentende waarden onder S1 (inclusief liquiditeiten en overlopende activa/passiva)	3.850	3.985
Total return swap	255	257
Credits, liquiditeiten en overlopende activa/passiva in beleggingsportefeuilles onder S2	<u>3</u>	<u>7</u>
Totaal	4.108	4.249

De beheersing van kredietrisico op tegenpartijen vindt plaats door middel van de volgende beheersmaatregelen:

1. Limietenstructuur: de limieten hebben betrekking op de kredietwaardigheidsklasse. De limieten worden dagelijks gemonitord en eventuele overschrijdingen worden in functiescheiding gerapporteerd.
2. Geaccordeerde tegenpartijen: het pensioenfonds hanteert een lijst met geaccordeerde solide tegenpartijen. Alleen op deze tegenpartijen mag kredietrisico gelopen worden uit hoofde van geldmarktbeleggingen en over the counter (OTC) derivaten.
3. Collateral management proces: om het kredietrisico te beheersen wordt voor OTC-producten op dagelijkse basis collateralgelden ontvangen of betaald. Met alle tegenpartijen van OTC-producten zijn ISDA-contracten aangegaan met een Credit Support Annex (CSA) waarin het collateral management is geregeld. De ontvangen collateral gelden belegt het pensioenfonds in geldmarktfondsen met een hoge kredietwaardigheid.

Het pensioenfonds neemt deel aan een zogenoemd 'securities lending program' via de custodian. Dit heeft impact op het kredietrisico. Hierbij ontvangt het pensioenfonds een vergoeding voor het tijdelijk uitlenen van effecten. Ultimo 2018 bedroeg de waarde van de uitgeleende effecten € 468 miljoen (2017: € 348 miljoen). Het pensioenfonds accepteert in het 'lending program' sinds 2007 geen kasgelden meer als onderpand. Hiernaast is via beleggingsfondsen in aandelen ultimo 2018 € 48 miljoen (2017 € 85 miljoen) uitgeleend.

S6. Verzekeringstechnisch risico

Het verzekeringstechnisch risico omvat de risico's van negatieve resultaten op de actuariële kanssystemen. Het belangrijkste verzekeringstechnische risico is de ontwikkeling van de levensverwachting van de verzekerden. Ouderdoms- en partnerpensioen worden levenslang uitgekeerd. Naarmate verzekerden langer leven zal de voorziening pensioenverplichtingen hoger uitvallen. Door toepassing van de Prognosetafel AG2018 met correcties op de sterftekansen op basis van ervaringssterfte is het langlevensrisico verdisconteerd in de technische voorzieningen.

S7. Liquiditeitsrisico

Het liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. De korte termijn liquiditeitsbehoefte is in belangrijke mate afhankelijk van de waardeontwikkeling van de derivaten. Van vrijwel alle derivatenposities wordt dagelijks het waardeverschil afgerekend in de vorm van collateralgelden. Gevolg is dat de benodigde liquiditeit afhankelijk is van de richting waarin de markten zich ontwikkelen. Zo genereren renteswaps bij een stijgende rente grote liquiditeitsbehoeften. Bij de valutatermijncontracten leidt vooral een stijgende US dollar tot liquiditeitsbehoeften. Het pensioenfonds beheerst het liquiditeitsrisico door periodieke analyse van de liquiditeitsvraag onder verschillende scenario's af te zetten tegen de capaciteit om aan deze liquiditeitsvraag te voldoen. Bij het samenstellen van de beleggingsportefeuilles wordt rekening gehouden met de mogelijkheid om snel en zonder veel kosten aan de liquiditeitsvraag te kunnen voldoen. Het liquiditeitsrisico wordt ieder kwartaal gerapporteerd aan het bestuur.

S8. Concentratierisico

Het concentratierisico is het risico dat ontstaat doordat de beleggingen onvoldoende gediversifieerd zijn. Het risico kan zich voordoen door een relatief groot deel van het vermogen te beleggen in één specifieke vermogenstitel, één specifieke vermogensbeheerder, één specifiek product of één specifieke tegenpartij in derivatenposities. In de beleggingsrichtlijnen die het pensioenfonds hanteert zijn concentratielimieten opgenomen. Hierover wordt maandelijks en per kwartaal gerapporteerd. Overschrijding van de limieten kan leiden tot maatregelen die leiden tot opheffing van de overschrijding.

Belangen groter dan 2% van het balanstotaal

Ultimo 2018 zijn in de beleggingsportefeuille de volgende posten van eenzelfde uitgevende instelling met een omvang van groter dan 2% van het balanstotaal aanwezig:

Concentratierisico

	31-12-2018		31-12-2017	
	Reële waarde	% balanstotaal	Reële waarde	% balanstotaal
Vastgoedbeleggingen				
Altera Vastgoed	404	4,7	381	4,3
Aandelen				
BlackRock	1.258	14,7	1.655	18,8
LSV Emerging Markets Equity Fund	-	-	179	2,0
Vastrentende waarden				
Nederlands Hypotheken Fonds	430	5,0	416	4,7
Aegon Dutch Mortgage Fund	417	4,9	409	4,6
Deutsche Bank AG	254	3,0	383	4,3
Oostenrijkse staat	206	2,4	200	2,3
Nederlandse staat	213	2,5	-	-
Derivaten				
Total return swap	255	3,0	257	2,9

S9. Operationeel risico

De niet-financiële risico's hebben betrekking op processen, systemen, integriteit, juridisch/compliance (contracten, compliance aan wet- en regelgeving), ICT (onder andere beveiliging en continuïteit) en het uitbestedingsrisico. Het pensioenfonds heeft deze risico's opgenomen in haar risicobeheerraamwerk. Er is een risicoanalyse verricht waarin de risico's zijn geïdentificeerd en beheersmaatregelen zijn benoemd en operationeel gemaakt. De beheersmaatregelen worden uitgevoerd en beoordeeld op effectiviteit. Dit proces wordt ondersteund met behulp van een daartoe ingerichte applicatie. Periodiek wordt gerapporteerd over de effectiviteit van de beheersing van de niet-financiële risico's inclusief de status van, eventuele zich voorgedane, operationele incidenten.

Vermogensbeheerprocessen

De beheersmaatregelen met betrekking tot het vermogensbeheer zijn er op gericht dat de implementatie van het beleggingsbeleid overeenstemt met de strategie en de risicohouding van het pensioenfonds, dat beleggingsmandaten binnen de beleggingsrichtlijnen worden beheerd, dat transacties marktconform en met geautoriseerde tegenpartijen worden afgesloten en dat transacties tijdig, juist en volledig worden afgewikkeld. Voorts zijn beheersmaatregelen ingericht opdat de beleggingen juist worden geadmistreerd en gewaardeerd.

Pensioenbeheerprocessen

Ten aanzien van het pensioenbeheer zijn beheersmaatregelen getroffen die moeten waarborgen dat de pensioenaanspraken en -rechten juist, volledig en tijdig worden vastgelegd in de pensioenadministratie, dat de pensioenbetalingen juist, volledig en tijdig plaatsvinden, dat de pensioenpremies evenzo worden geïncasseerd en dat de pensioenverplichtingen juist worden gewaardeerd. Voorts zijn maatregelen genomen opdat het pensioenfonds haar verzekerden tijdig en adequaat informeert.

Rapportageprocessen

Het rapportageproces zorgt er voor dat de rapportages voldoende inzicht verstrekken in de prestaties en risico's van het pensioenfonds. Doel is 'reporting the right things good'. Het bestuur houdt zicht op de realisatie van de plannen door maand- en kwartaalrapportages. Om te komen tot betrouwbare rapportages beschikt het pensioenfonds over een gestructureerd rapportageproces waarbij gebruik wordt gemaakt van verschillende informatiesystemen.

Integriteit

Integriteitsrisico's zijn gedefinieerd als het gevaar van aantasting van de reputatie van het pensioenfonds of het gevaar van aantasting van het vermogen of het resultaat van het pensioenfonds als gevolg van een ontoereikende naleving van wet- en regelgeving of hetgeen als maatschappelijk betamelijk geldt. Deze aantasting kan zich voordoen door gedragingen van de organisatie zelf, haar medewerkers dan wel van de leiding van de organisatie, alsmede haar uitbestedingspartners en zakelijke relaties. Om deze risico's te beheersen voert het pensioenfonds periodiek een SIRA uit. De SIRA is de basis voor het vaststellen van het integriteitbeleid van het pensioenfonds en het invoeren van passende beheersmaatregelen en procedures om de integriteitsrisico's van het pensioenfonds te beheersen. Eén en ander heeft tot doel te zorgen voor een beheerste en integere bedrijfsvoering van het pensioenfonds, dat op haar beurt tot doel heeft het vertrouwen in het pensioenfonds en het financiële stelsel als geheel te waarborgen.

Juridisch en compliance

Het pensioenfonds wil minimaal voldoen aan bestaande wet- en regelgeving. Het pensioenfonds beschikt over juridische expertise. Mogelijke veranderingen in wet- en regelgeving worden nauwlettend gevolgd. Overeenkomsten met derden worden schriftelijk aangegaan waarbij de contracten voldoende afdwingbaar moeten zijn en de aansprakelijkheid helder is afgebakend. Contracten worden vooraf beoordeeld. Voor vermogensbeheermandaten wordt gebruik gemaakt van een gestandaardiseerde overeenkomst. Het bestuur wordt periodiek geïnformeerd via een compliance-rapportage.

ICT

Data en informatie zijn een belangrijk bezit voor het pensioenfonds en essentieel voor de bedrijfsvoering. Risico's als beveiligingsinbreuken of een langdurige uitval van systemen kunnen leiden tot financiële schade bij deelnemers en/of reputatieschade bij Stichting Pensioenfonds Hoogovens. Het pensioenfonds onderscheidt vijf ICT-risico's. Dit zijn beschikbaarheid (continuïteit van de bedrijfsprocessen), integriteit en betrouwbaarheid (borging datakwaliteit), vertrouwelijkheid en toegankelijkheid (beveiliging data in systemen), aanpasbaarheid (wendbaarheid als omstandigheden wijzigen) en bewustzijn (is het pensioenfonds zich bewust van de ICT-risico's).

Om op een gestructureerde wijze invulling te geven aan zowel de eisen vanuit wet- en regelgeving als de (aanvullende) eisen vanuit de interne organisatie heeft het pensioenfonds een ICT-risicobeleid opgesteld. In het beleid zijn de 54 control objectives van het DNB toetsingskader Informatiebeveiliging gedetailleerd uitgewerkt om zo op een passende wijze (proportioneel in uitleg van DNB) uitvoering te kunnen geven aan het waarborgen van de voortdurende beschikbaarheid, integriteit en beveiliging van de geautomatiseerde gegevens. Het ICT-risicobeleid wordt periodiek getoetst op actualiteit en effectiviteit.

Uitbesteding

Dit is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van de aan derden uitbestede werkzaamheden dan wel de door deze derden ter beschikking gestelde apparatuur en personeel wordt geschaad.

Het bestuur heeft een uitbestedingsbeleid vastgesteld waarin de uitgangspunten omtrent uitbesteding zijn opgenomen. Het pensioenfonds besteedt diensten uit op het gebied van pensioenbeheer, vermogensbeheer (externe vermogensbeheerders, effectenbewaring en aanverwante dienstverlening) en ICT.

Selectie, aanstelling, monitoring en ontslag van uitbestedingsrelaties vindt uitsluitend plaats op basis van zakelijke gronden en via gestructureerde processen. Een due diligence onderzoek en/of onderzoek naar de identiteit en reputatie van sleutelfiguren kan daar deel van uitmaken. De dienstverlening wordt schriftelijk overeengekomen, het kwaliteitsniveau wordt waar nodig geacht vastgelegd in een service level agreement (SLA). Er wordt periodiek getoetst en gerapporteerd over of de uitvoering plaatsvindt conform de afspraken. Het uitbestedingsbeleid wordt periodiek geactualiseerd.

S10. Actief beheer risico

Het actief beheer risico is geïntroduceerd onder het nFTK en geldt in eerste instantie alleen voor het aandelenrisico. Het vereist eigen vermogen voor actief beheer wordt bepaald als het maximale verlies door actief beheer dat met een waarschijnlijkheid van 2,5% binnen een jaar kan optreden. De mate van actief beheer wordt gemeten als de afwijking tussen het rendement van de portefeuille en het rendement van de benchmark voor die portefeuille (in jargon is dit de tracking-error). Alleen beleggingsportefeuilles met een tracking-error groter dan 1% worden meegenomen in de berekening van S10. Een van de beleggingsovertuigingen is dat het pensioenfonds een voorkeur heeft voor passief beheer, tenzij redelijkerwijze verwacht en toegelicht kan worden dat actief beheer een extra bijdrage levert ten opzichte van het additionele risico en kosten. Ultimo 2018 was 37% (ultimo 2017: 46%) van de beleggingen in aandelen belegd in passieve fondsen.

Gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn geen gebeurtenissen na balansdatum.

IJmuiden, 14 mei 2019

Bestuur (ter vaststelling)

drs. J. (Janwillem) Bouma, voorzitter
drs. J.J. (Jaap) Borst RT
drs. A.J. (Aernout) van Citters RA CPE, plaatsvervangend voorzitter
ir. B.M. (Bas) Neelis, secretaris
J.H. (Josette) van Soest
dr. A. (André) van Vliet

Raad van Toezicht (ter goedkeuring)

mr. J.P.W. (Flip) Klopper, voorzitter
drs. M.E.A. (Marlies) van Boom
H.J.P. (Henk Jan) Strang RA

Overige gegevens

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Hoogovens te Beverwijk is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2018.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Hoogovens, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 27,75 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 1,8 miljoen te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte administratieve basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangevane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar hoger dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet met uitzondering van artikel 132 van de Pensioenwet.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch hoger dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Hoogovens is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Purmerend, 23 mei 2019

E.W.J.M. Schokker AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds Hoogovens

Verklaring over de jaarrekening 2018

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening van Stichting Pensioenfonds Hoogovens een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het stichtingskapitaal en reserves van de stichting op 31 december 2018 en van het saldo van baten en lasten over 2018 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we hebben gecontroleerd

Wij hebben de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening 2018 van Stichting Pensioenfonds Hoogovens te IJmuiden ('de stichting') gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2018;
- de staat van baten en lasten over 2018; en
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

Het stelsel voor financiële verslaggeving dat is gebruikt voor het opmaken van de jaarrekening is Titel 9 Boek 2 BW.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Onafhankelijkheid

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Hoogovens zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assuranceopdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- bestuursverslag;
- overige gegevens;
- bijlagen.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening en de accountant-scontrole

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor:

- het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW; en voor
- een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht, om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken, zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening, moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van het genoemde verslaggevingsstelsel, moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Ons controleoordeel beoogt een redelijke mate van zekerheid te geven, dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat. Een redelijke mate van zekerheid is een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid, waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle afwijkingen ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Een meer gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden, is opgenomen in de bijlage bij onze controleverklaring.

Amsterdam, 23 mei 2019
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Origineel getekend door drs. H.C van der Rijst RA

Bijlage bij onze controleverklaring over de jaarrekening 2018 van Stichting Pensioenfonds Hoogovens

In aanvulling op wat is vermeld in onze controleverklaring hebben wij in deze bijlage onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening nader uiteengezet en toegelicht wat een controle inhoudt.

De verantwoordelijkheden van de accountant voor de controle van de jaarrekening

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze doelstelling is om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dat de jaarrekening vrij van materiële afwijkingen als gevolg van fouten of fraude is. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenhang, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing, die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven.
- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen en het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Bijlagen

Bijlage 1: Personalia (situatie per 14 mei 2019)

Bestuur

	<i>in functie sinds</i>
voorzitter drs. J. (Janwillem) Bouma *	2018
namens werkgever drs. J.J. (Jaap) Borst RT drs. A.J. (Aernout) van Citters RA CPE *, plaatsvervangend voorzitter J.H. (Josette) van Soest	2013 2017 2017
namens werknemers ir. B.M. (Bas) Neelis *, secretaris Vacature	2014
namens pensioengerechtigden dr. A. (André) van Vliet Vacature	2018

* leden agenda-overleg

Balans- en beleggingscommissie

Jaap Borst, voorzitter Josette van Soest André van Vliet drs. H. (Henny) Kapteijn RA drs. G.R.C. (Gijsbert) de Lange	2010 2017
--	--------------

Audit- en risicocommissie

Aernout van Citters, voorzitter
Bas Neelis
Josette van Soest

Geschillen- en klachtencommissie

Aernout van Citters
Bas Neelis

Raad van Toezicht

mr. J.P.W. (Flip) Klopper (voorzitter)	2016
drs. M.E.A. (Marlies) van Boom	2016
H.J.P. (Henk Jan) Strang RA	2016

Verantwoordingsorgaan

namens werkgever

ir. A.E. (Annemarie) Manger	2017
drs. E. (Erik) Nachbar RA, voorzitter	2017
ir. A. (Annemarie) Schouw	2016

namens werknemers

J. (Johan) Boezewinkel	2016
G. (Gerrit) de Groot	2016
S. (Stanley) Meles	2019

namens pensioengerechtigden

drs. P.R. (Piet) Geukes	2016
drs. G.H. (Gerard) Horn	2016
S. (Sjoerd) Krotjé	2014
S.C.M. (Simon) de Ruijter RA	2011
R. (Robin) Zwiers	2018

Directeur

mr. drs. J.J. (Hans) van de Velde

Afdelingshoofden

dr. ir. J. (Jelle) Beenen, *Directeur Beleggingen*
drs. R.F. (Richard) den Bult RA RE, *Pensioenen*
drs. E. (Eric) Elvers BC, *Risicomangement*
drs. P.G. (Piet) van der Graaff MBA, *Secretariaat & Juridische Zaken*
H.T.M. (Harry) Lensen FC, *Finance & Control*

Accountant

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Actuaris

Willis Towers Watson

Bijlage 2: Overige functies (situatie per 14 mei 2019)

Naam bestuurslid	Overige functies
De heer J.J. Borst	<ul style="list-style-type: none">• Pension Expert Tata Steel Nederland• Voorzitter van de afdeling Voorst CDA
De heer J. Bouma (voorzitter)	<ul style="list-style-type: none">• Voorzitter Raad van Toezicht Stichting Pensioenfonds ANWB• Bestuurslid Federatie van Nederlandse Pensioenfondsen• Voorzitter PensionsEurope• Partner Montae BV
De heer A.J. van Citters	<ul style="list-style-type: none">• Managing Director Tata Steel Nederland Services BV• Voorzitter Bestuur Tata Steel Belgium Services NV• Bestuurslid Stichting Wenkebachfonds• Lid raad van bestuur ICC Nederland• Voorzitter Johanniter Orde en Johanniter Hulpverlening
De heer B.M. Neelis	<ul style="list-style-type: none">• Principal Researcher Tata Steel• Bestuurslid VHP Tata Steel• Lid Werkgroep Pensioenen van vakcentrale VCP• Bestuurslid Vereniging VSE
Mevrouw J.H. van Soest	<ul style="list-style-type: none">• Adviseur Toezicht bij de Nederlandse Vereniging van Banken (NVB)
De heer A. van Vliet	<ul style="list-style-type: none">• Bestuurslid Pensioenfonds ABP• Bestuurslid APF "Het nederlandse pensioenfonds"• Bestuurslid Stichting A.L.H.J. Van Ravesteyn Fonds
Naam lid Raad van Toezicht	Overige functies
Mevrouw M.E.A. van Boom	<ul style="list-style-type: none">• Lid van de Raad van Toezicht van Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM• Lid van het bestuur en voorzitter van de commissie beleggingen bij Pensioenfonds DSM Nederland• Lid Beleggingsadviescommissie Pensioenfonds Horeca & Catering• Lid Adviesraad Pensioenen Institute for International Research
De heer J.P.W. Klopper (voorzitter)	<ul style="list-style-type: none">• Voorzitter Raad van Toezicht Pensioenfonds Metaal en Techniek PMT• Voorzitter Raad van Advies Stichting Pensioenopleidingen (SPO)• DGA JPW Klopper Belegging & Beheer BV
De heer H.J.P. Strang	<ul style="list-style-type: none">• Voorzitter raad van toezicht Stichting Bedrijfstakpensioenfonds Levensmiddelen• Lid raad van toezicht Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor het Schilders- Afwerkings- en glaszetbedrijf• Lid raad van toezicht Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Agrarische en Voedselvoorzieningshandel• Bestuurslid Stichting Bedrijfstakpensioenfonds Waterbouw• Lid visitatiecommissie Stichting Pensioenfonds VNU• Lid visitatiecommissie Stichting Pensioenfonds Lloyds' Register Nederland• Lid visitatiecommissie Stichting Transavia (SPTGC en SPTV)• Elystar Professional Services BV• Kerndocent SPO• Medevoorzitter werkgroep Internationaal Stichting Kring van Pensioenspecialisten• Bestuurslid Kring van Pensioenspecialisten• Sleutelfunctiehouder Audit Pensioenfonds Wonen• Sleutelfunctiehouder Audit Stichting Bedrijfstakpensioenfonds Waterbouw

Bijlage 3: Bestuursaangelegenheden

Governance Stichting Pensioenfonds Hoogovens

In bijlage 1 is de actuele samenstelling van de organen bij het pensioenfonds opgenomen. In het onderstaande de toelichting, waarbij qua personele samenstelling de wijzigingen sinds de afronding van het vorige jaarverslag zijn opgenomen.

Toelichting per orgaan

Het bestuur

Samenstelling bestuur en commissies

Het Jaarverslag 2017 is op 3 juni 2018 afgerond. Na deze datum zijn tot en met mei 2019 de volgende wijzigingen in de samenstelling van het bestuur opgetreden:

- Op 11 december 2018 is de heer W. Roubos teruggetreden als lid van het bestuur en als plaatsvervangend voorzitter van het bestuur;
- De heer ir. B.M. Neelis is per 20 december 2018 benoemd tot secretaris van het bestuur, hij neemt deze functie over van de heer drs. J.J. Borst RT;
- Het interim-voorzitterschap van de heer drs. ir J.M. Buckens MFE is per 1 januari 2019 beëindigd. De heer drs. J. Bouma is per die datum benoemd tot voorzitter van het bestuur van het pensioenfonds;
- De heer drs. A.J. van Citters RA CPE is per 5 februari 2019 benoemd tot plaatsvervangend voorzitter van het pensioenfonds;

Inhoudelijke focus van het bestuur

Het bestuur heeft in 2018 twintig keer vergaderd, inclusief de bespreking van bijzondere onderwerpen in achtergrondbijeentkomsten. Een groot deel van de onderwerpen is voorbereid in de commissies, als onderdeel van het reguliere proces. In 2018 heeft het bestuur bijzondere aandacht besteed aan:

- Strategie en strategische risicobeheersing;
- Vergroting van de effectiviteit van het bestuur (Besturen in control);
- Ontwikkeling collectieve en individuele geschiktheid;
- Werving & selectie in het kader van openstaande posities in het bestuur.

Het Verantwoordingsorgaan (VO)

Samenstelling VO

Per 1 juli 2018 is de heer mr. G.J. Heeres teruggetreden als voorzitter en lid (geleding pensioengerechtigden) van het VO. Hij is als lid opgevolgd door de heer R. Zwiers. De heer drs. E. Nachbar RA is door het VO met ingang van 1 juli 2018 als voorzitter benoemd. Mevrouw P.M. van Zijtveld - Stam (geleding werknemers) is per 1 februari 2019 geen lid meer van het VO en is opgevolgd door de heer S. Meles.

Inhoudelijke focus VO

Het VO en het bestuur hebben in 2018 elk kwartaal een periodiek overleg gehad. Het VO heeft met externe ondersteuning een zelfevaluatie uitgevoerd. In 2018 heeft het VO onder meer geadviseerd over de premievaststelling en een wijziging in de uitvoeringsovereenkomst. Begin 2019 heeft het VO geadviseerd over de profielschets van de RvT.

Raad van Toezicht (RvT)

Activiteiten Raad van Toezicht

Het bestuur heeft elk kwartaal een regulier overleg met de RvT, waarin onder andere wordt gesproken over de opvolging van de aanbevelingen van de RvT. De RvT is in 2018 nauw betrokken geweest bij de activiteiten van het bestuur in het kader van de vergroting van de bestuurlijke effectiviteit. Eind 2018 heeft de RvT met externe ondersteuning een zelfevaluatie uitgevoerd. Begin 2019 heeft de RvT de profielschets opnieuw vastgesteld, na een advies van het VO.

De uitvoeringsorganisatie

De medewerkers van de uitvoeringsorganisatie zijn in dienst van Tata Steel Nederland Services en gedetacheerd bij het pensioenfonds. De personeelskosten worden bij het pensioenfonds in rekening gebracht. Voor het personeel van het pensioenfonds geldt een evenwichtig beloningsbeleid dat gespiegeld wordt aan het beleid van Tata Steel Nederland. Van de beloningen, waarvan een (beperkt) deel in de vorm van een variabele uitkering kan worden toegekend, gaan geen prikkels uit die afbreuk doen aan de verplichting van het pensioenfonds om zich in te zetten voor de belangen van zijn verzekerden en andere stakeholders, of andere op het pensioenfonds rustende zorgvuldigheidsbeginselen.

Overkoepelende onderwerpen

Beloningsbeleid en onkostenvergoedingen

De paritaire leden van het bestuur namens de onderneming en de actieven (werknemers) ontvangen geen vergoeding voor hun werkzaamheden ten behoeve van het pensioenfonds. Gezien het tijdsbeslag ontvangen de leden namens pensioengerechtigden een vergoeding. De externe leden van het bestuur ontvangen een vaste vergoeding gerelateerd aan het verwachte tijdsbeslag (VTE-score). Ook de leden van de RvT ontvangen een vaste vergoeding. Hierbij is rekening gehouden met onder andere vergoedingenniveaus bij andere pensioenfonds. De vijf leden van het VO namens pensioengerechtigden ontvangen een onkostenvergoeding.

Compliance en integriteit

Voor de verbonden personen en insiders geldt de gedragscode Stichting Pensioenfonds Hoogovens. Deze is gebaseerd op de modelgedragscode van de Pensioenfederatie. Een overzicht van nevenfuncties van de leden van het bestuur en de RvT is als bijlage 2 bij dit jaarverslag opgenomen. Het pensioenfonds beschikt over een zogenaamde Incidentenregeling, waarin is vastgelegd welke stappen gevolgd worden als het vermoeden bestaat dat sprake is van een incident binnen het pensioenfonds.

Aanpassingen in formele stukken en overig

De statuten zijn in 2018 drie keer aangepast. Als onderdeel van het reguliere proces is in 2018 een groot aantal fondsdocumenten herzien, waaronder het Pensioenreglement 2015, de ABTN, het Beleggingsplan, de notitie Risicobeleid en de SIRA.

De twee uitvoeringsovereenkomsten (met Tata Steel Nederland BV en Danieli Corus Technical Services BV) zijn in 2018 formeel niet aangepast, één wijziging is begin 2019 geïmplementeerd.

Het pensioenfonds heeft in 2018 één klacht van een deelnemer ontvangen, het bestuur heeft hierover een besluit genomen.

Code Pensioenfonds

Het bestuur heeft in 2018 een overzicht van de opvolging van de bepalingen conform de aangepaste Code Pensioenfonds besproken. Dit overzicht is ook verstrekt aan de RvT. Het merendeel van de bepalingen wordt door het pensioenfonds nageleefd (pas toe). In onderstaand overzicht is de stand van zaken opgenomen met betrekking tot de bepalingen waarvoor geldt 'leg uit':

- Nr. 21 (klokkenluidersregeling per dienstverlener): Verwacht wordt dat externe partijen waaraan wordt uitbesteed hierover beschikken. Bij selecties van partijen wordt dit als één van de (vele) criteria meegenomen;
- Nr. 32 en 33 (diversiteit, deelaspect leeftijd): Bestuur en VO hebben op dit moment geen leden onder de veertig jaar. Diversiteit naar leeftijd is één van de elementen uit het convenant dat het uitgangspunt is voor de prioriteiten van het Opgvolgingsplatform;
- Nr. 34 (maximale zittingsduur VO): In de statuten (artikel 17.8) is vastgelegd dat de leden van VO één keer kunnen worden herbenoemd (primaat hiervoor ligt bij benoemende partijen);
- Nr. 35 (competentievisie VO): Het Opgvolgingsplatform van Tata Steel Nederland (TSN) bevordert dat vanuit TSN en de geleding pensioengerechtigden tijdig en voldoende geschikte kandidaten beschikbaar komen voor VO en het bestuur. Het Opgvolgingsplatform draagt (mede) zorg voor het leveren van VO-leden en de beschikbaarstelling van opleidingsfaciliteiten gericht op competentieontwikkeling. Er is geen formele competentievisie voor het VO;
- Nr. 36 (profiel-schets per bestuurslid): Het kennisniveau van bestuurders is gepreciseerd in de algemene profiel-schets voor het bestuur, met daarin enkele specifieke functie-elementen voor de voorzitter, de leden met specialistische kennis (E-profiel) en leden van commissies. Aparte profiel-schetsen per bestuurslid sluiten niet aan op de gewenste flexibiliteit bij de werving en selectie van nieuwe bestuurders en op de integrale verantwoordelijkheid van de leden van het bestuur;
- Nr. 39 (benoeming leden VO): De leden van het VO (geledingen werkgever / actieven) worden benoemd door de betreffende partijen en niet door het bestuur. De leden van het VO kunnen worden ontslagen door de benoemende partijen en het VO.

Bijlage 4: Begrippenlijst

ABTN	In de Actuariële en bedrijfstechnische nota ligt vast op welke wijze het pensioenfonds is georganiseerd en hoe invulling wordt gegeven aan het beleid gericht op het behalen van de (wettelijke) doelstellingen.
Beleidsdekkingsgraad	Het 12-maands gemiddelde van de dekkingsgraad.
Beleggingsresultaten	De directe en indirecte opbrengsten uit het belegd vermogen.
Benchmark	Een maatstaf, bijvoorbeeld een beursindex of rentecurve, waarmee door het pensioenfonds behaalde rendementen kunnen worden vergeleken.
Brede spoor	Het IVMB convenant kent een zogenaamd breed spoor en een meer intensief diep spoor. Het brede spoor richt zich op de instrumentariumontwikkeling in brede zin, voor alle beleggingscategorieën. Het diepe spoor gaat zich focussen op een tweetal concrete zeer ernstige casussen per jaar, verbonden aan beursgenoteerde bedrijven.
cao-verhoging	De procentuele en structurele wijzigingen van de lonen conform de cao van de sociale eenheid IJmuiden.
Collateral	Ontvangen of verstrekte zekerheden ter dekking van verplichtingen die voortkomen uit bepaalde beleggingstransacties.
Consumentenprijsindex	Maatstaf die de stijging van de consumentenprijzen (prijsinflatie) in Nederland weergeeft (niet geschoond voor belastingeffecten). Het pensioenfonds hanteert voor toeslagverlening de door het Centraal Bureau voor de Statistiek vastgestelde consumentenprijsindex voor alle huishoudens over twaalf maanden, van oktober tot oktober, voorafgaand aan de beslissing over toeslagverlening.
CSA	Credit Support Annex. CSA is een bijlage bij de overeenkomst waarin afspraken zijn vastgelegd die tot doel hebben het kredietrisico tussen de partijen te elimineren of te verlagen.
Dekkingsgraad	De verhouding tussen enerzijds de nominale voorziening pensioenverplichtingen plus het eigen vermogen en anderzijds de nominale voorziening pensioenverplichtingen, uitgedrukt in een percentage.
Dekkingsgraadsjabloon	Het dekkingsgraadsjabloon bevat een kwantitatieve uitwerking van ontwikkeling van de dekkingsgraad naar oorzaken. De mutaties van de dekkingsgraad die voortkomen uit deze oorzaken worden alle uitgedrukt in procentpunten van de dekkingsgraad.
Derivaten	Van effecten afgeleide beleggingsproducten, zoals futures, opties en swaps.
Diversificatie-effect	Het effect dat het totale risico kleiner is dan de som van de afzonderlijke risico's doordat de betreffende gebeurtenissen slechts zelden tegelijk optreden.
DNB	De Nederlandsche Bank.
Duration	Duration is de kasstroom gewogen looptijd van een verzameling van toekomstige kasstromen uitgedrukt in jaren.
Eigen vermogen	De netto bezittingen van het pensioenfonds minus de voorziening pensioenverplichtingen. Het eigen vermogen is de buffer van het pensioenfonds om negatieve ontwikkelingen op te vangen.

Ervaringssterfte	Ervaringssterfte is de verhouding in de verwachte sterfte tussen enerzijds de pensioenfondspopulatie en anderzijds de gehele Nederlandse bevolking. Het is in feite een verzamelnaam voor alles wat een verschil in sterfterisico tussen de beide groepen kan veroorzaken. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan kenmerken als opleiding, beroep, inkomen, medische historie en persoonlijke leefstijl. Als gevolg van de ervaringssterfte kan het noodzakelijk zijn dat er een correctie wordt toegepast op de bevolkingssterftekansen in de overlevingstafels.
Feitelijke premie	De premie die in rekening is gebracht.
Financieel Toetsingskader (FTK)	Het FTK is het onderdeel van de Pensioenwet waarin de wettelijke financiële eisen aan pensioenfondsen zijn vastgelegd.
Gedempte kostendekkende premie	De kostendekkende premie wordt berekend met een rendement afgeleid van het op de lange termijn verwachte reële rendement.
Groeivoet van de verplichtingen	De rentetoevoeging en waardeverandering van de voorziening pensioenverplichtingen in het boekjaar berekend op basis van de rentetermijnstructuur zoals door DNB gepubliceerd, uitgedrukt in een percentage van de gemiddelde voorziening pensioenverplichtingen. Het is daarmee een maatstaf om het rendement op beleggingen te toetsen. Het pensioenfonds streeft ernaar op langere termijn een rendement op beleggingen te behalen dat ruim 2% hoger ligt dan de groeivoet van de verplichtingen. Dit overrendement kan worden gebruikt voor toeslagverlening, de financiering van onder andere de kosten van langlevens of reservevorming.
Inflatiegerelateerde obligaties	Obligaties waarvan de couponbetaling en de hoofdsom worden gecorrigeerd voor inflatie.
Inflatieswap	Overeenkomst tot ruil van inflatiestromen of inflatierisico's met een andere partij. Het pensioenfonds kan inflatieswaps gebruiken om het risico van onverwachte inflatie af te dekken.
Jaarinkoop	De verhoging van de opgebouwde pensioenaanspraken als gevolg van de toename van de opgebouwde pensioenjaren in het boekjaar van een deelnemer.
Kostendekkende premie	Op grond van de Pensioenwet vastgestelde premie die actuariael benodigd is in verband met de inkoop van pensioenverplichtingen, op basis van een nominale marktrente in enig jaar, inclusief de opslag voor het in stand houden van het vereist eigen vermogen en de opslag nodig voor uitvoeringskosten.
Kritische dekkingsgraad	De kritische dekkingsgraad is de beleidsdekkingsgraad waarbij het pensioenfonds niet door middel van een herstelplan kan aantonen dat zij in staat is binnen een termijn van 10 jaar te voldoen aan het Vereist Eigen Vermogen.
Looninflatie	De procentuele en structurele wijzigingen van de lonen conform de cao van Tata Steel IJmuiden in een kalenderjaar.
Matching	Het proces waarbij de verwachte kasstromen die voortvloeien uit het pensioenvermogen worden afgestemd met de verwachte kasstromen uit hoofde van toekomstige uitkeringen.
Minimaal vereist eigen vermogen	Het minimaal vereist eigen vermogen is de ondergrens van het eigen vermogen. Indien het pensioenfonds een eigen vermogen heeft dat lager ligt dan het minimaal vereist eigen vermogen (er is dan sprake van een dekkingstekort), dan moet het DNB hierover onverwijld informeren en een kortetermijnherstelplan opstellen. Een langdurig dekkingstekort kan ertoe leiden dat het pensioenfonds pensioenaanspraken en -rechten moet korten.

Minimaal vereiste dekkingsgraad	De dekkingsgraad die hoort bij het minimaal vereist eigen vermogen.
Mismatchrisico	De kans dat het rendement op beleggingen lager is dan de groeivoet van de verplichtingen. Voor dit risico dient het pensioenfonds buffers aan te houden in de vorm van een vereist eigen vermogen. Het pensioenfonds verwacht dat het nemen van mismatchrisico leidt tot overrendement waardoor invulling kan worden gegeven aan de ambities van het pensioenfonds.
Opvolgingsplatform	Samenwerkingsverband binnen Tata Steel Nederland ten behoeve van tijdige beschikbaarheid van geschikte kandidaten voor het VO en het bestuur.
OTC	Over the counter. Engelse term voor onderhandse (dat wil zeggen buiten een effectenbeurs om) handel in effecten, derivaten, valuta's of andere financiële producten.
Overlevingstafel	Geeft aan wat de overlevingskansen zijn per leeftijd van mannen en vrouwen in Nederland. Wordt gebruikt bij de berekening van de kasstromen van de opgebouwde pensioenen.
Overrendement	Verschil tussen het rendement op beleggingen en de groeivoet van de verplichtingen. Het overrendement kan worden gebruikt om toeslagen te verlenen of reserves te vormen.
Pensioengevend salaris	Dat deel van het salaris waarover pensioen wordt opgebouwd.
Pensioenresultaat	Pensioenuitkeringen zoals geïndexeerd en gekort conform pensioenfondsbepaling/pensioenuitkeringen (bij volledige pensioenopbouw) geïndexeerd volgens ambitie/prijsinflatie.
Premiedekkingsgraad	De feitelijke premie verminderd met de opslag voor uitvoeringskosten in het boekjaar gedeeld door de toename van de voorziening pensioenverplichtingen als gevolg van de aangroei van onvoorwaardelijke toegekende pensioenaanspraken van deelnemers in het boekjaar uitgedrukt in een percentage.
Reële dekkingsgraad	De reële dekkingsgraad is gelijk aan de beleidsdekkingsgraad per ultimo verslagjaar gedeeld door de TBI-dekkingsgraad (waarbij de pensioenen volledig meestijgen met de prijsinflatie) per ultimo verslagjaar.
Rendement op beleggingen	De beleggingsresultaten uitgedrukt in een percentage van het gemiddeld belegd vermogen.
Renteswap	Overeenkomst tot ruil van rentestromen of renterisico's met een andere partij. Het pensioenfonds gebruikt renteswaps om de rentegevoeligheid van de beleggingen af te stemmen op de rentegevoeligheid van de voorziening pensioenverplichtingen.
Rentetermijnstructuur	Rentepercentage per looptijd. Wordt gebruikt bij het berekenen van de voorziening pensioenverplichtingen om te anticiperen op toekomstige opbrengsten uit beleggingen. Voor het vaststellen van de voorziening pensioenverplichtingen gebruikt het pensioenfonds de rentetermijnstructuur die door DNB is gepubliceerd.
Resultaat op beleggingen	Verschil tussen de beleggingsresultaten en de benodigde rentetoevoeging plus de waardeverandering als gevolg van verandering van de rentetermijnstructuur van de voorziening pensioenverplichtingen.

Rijpingsgraad	De rijpingsgraad geeft een indicatie voor de mate van vergrijzing van het pensioenfonds en komt overeen met het aandeel van de pensioengerechtigden in de totale voorziening pensioenverplichtingen.
Solvabiliteit	Het vermogen van het pensioenfonds om op langere termijn aan de pensioenverplichtingen te kunnen voldoen.
Swapoverlay	Swapoverlay is het gebruik van renteswaps om de duratie voortkomend uit de fysieke vastrentende waardenportefeuille aan te vullen tot het duratieniveau dat voor de renteafdekking vereist is.
TBI-dekkingsgraad	De TBI-dekkingsgraad is de beleidsdekkingsgraad vanaf welke volledig mag worden geïndexeerd en een start kan worden gemaakt met het inhalen van niet toegekende toeslagen. TBI staat voor 'toekomstbestendige indexatie (toeslagverlening)'.
Termijncontract	Een overeenkomst waarbij de koper zich verplicht op een bepaalde datum een vermogenstitel van de verkoper te kopen tegen een vooraf vastgestelde prijs.
Toeslagen	Verhogingen van de pensioenen van deelnemers met de looninflatie alsmede de pensioenen van pensioengerechtigden en gewezen deelnemers met de prijsinflatie.
Total return swap	Overeenkomst tot ruil van verschillende typen rendementen of risico's met een andere partij. Het pensioenfonds gebruikt total return swaps (TRS) voornamelijk om het rendement op obligaties te ruilen voor variabele rente (zoals Euribor) plus een opslag.
Vereist eigen vermogen	Het vereist eigen vermogen is het eigen vermogen waarover een pensioenfonds ten minste moet beschikken. De omvang van het vereist eigen vermogen is afhankelijk van het risicoprofiel van het pensioenfonds. Hoe meer mismatchrisico het pensioenfonds neemt, des te meer eigen vermogen vereist is als buffer voor dit risico. Indien een pensioenfonds een eigen vermogen heeft dat lager is dan het vereist eigen vermogen (er is dan sprake van een reservetekort), dan moet het een langetermijnherstelplan indienen bij DNB.
Vereiste dekkingsgraad	De dekkingsgraad die hoort bij het vereist eigen vermogen.
Voorziening pensioenverplichtingen	De kasstromen van de opgebouwde pensioenaanspraken en -rechten contant gemaakt tegen een rentetermijnstructuur.
Waardeoverdracht	Het overdragen van de waarde van verkregen pensioenaanspraken door de pensioenuitvoerder van de oude werkgever aan de pensioenuitvoerder van de nieuwe werkgever, die voor deze waarde nieuwe pensioenaanspraken toekent.
WGA	Regeling werkhervatting gedeeltelijk arbeidsgeschikten. Deze regeling maakt deel uit van de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA).

Colofon

Een uitgave van
Stichting Pensioenfonds Hoogovens

Bezoekadres

Wijckermolen 202
1941 JA Beverwijk

Postadres

Postbus 10000
1970 CA IJmuiden

Telefoon

(0251) 49 10 83

Internet

www.pfhoogovens.nl